Sigmund
Freud

Türkçesi: Kâmuran Şipal

BEŞ KONFERANS VE PSİKANALİZE TOPLU BAKIŞ

cem
psikoloji

PSİKOLOJİ DİZİSİ

BEŞ KONFERANS VE PSİKANALİZE TOPLU BAKIŞ
Sigmund Freud
Türkçesi: Kâmuran Şipal

Dizgi: Cem Yayınevi
ISBN: 975-406-597-7
Eylül 1998
Baskı: Umut Matbaacılık
(0212) 637 09 34

CEM YAYINEVİ
Küçükparmakkapı İpek Sokağı No:11 80060 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (0212) 243 05 50 / 243 20 23 • Faks: 244 15 33

SIGMUND FREUD

Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış 1938

Türkçesi:
Kâmuran Şipal

cem yayınevi

SIGMUND FREUD

Beş Konferans

ve

Psikanalize Toplu Bakış

1938

içindekiler

BEŞ KONFERANS

Birinci Konferans 9

İkinci Konferans 25

Üçüncü Konferans 36

Dördüncü Konferans 50

Beşinci Konferans 63

PSİKANALİZE TOPLU BAKIŞ

Ruhsalın Doğası

Birinci Bölüm – Ruhsal Aygıt 75

İkinci Bölüm – İçgüdü Öğretisi 79

Üçüncü Bölüm – Cinsel Fonksiyonun Gelişimi 84

Dördüncü Bölüm – Ruhsal Nitelikler 91

Beşinci Bölüm – Düş Yorumuna İlişkin Açıklamalar 101

Pratik Ödev

Altıncı Bölüm – Psikanaliz Tekniği 111

Yedinci Bölüm – Psikanaliz Çalışmalarından Bir Örnek 127

Kuramsal Kazanç

Sekizinci Bölüm – Ruhsal Aygıt ve Dış Dünya 143

Dokuzuncu Bölüm – İç Dünya 157

BEŞ KONFERANS

PSİKANALİZ ÜSTÜNE
1909 EYLÜLÜ

Massacuttes eyaleti Woscester kenti Clark Üniversitesi'nde yirminci kuruluş yıldönümü şenliği dolayısıyla 1909 Eylülü'nde verilmiş *Beş Konferans.*

Clark Üniversitesi rektörü psikoloji profesörü sayın G. Stanley Hall'a (Ph. D., L. L. D.) şükranlarımla ithaf edilmiştir.

Birinci Konferans

Sayın Baylar ve Bayanlar! Yeni dünya Amerika'da meraklı bir topluluk önünde konferans vermek, şimdiye kadar yaşamadığım şaşırtıcı bir duyguyla dolduruyor içimi. Sanıyorum şahsıma karşı gösterilen bu iltifatı, sadece ismimle psikanaliz arasındaki ilişkiye borçluyum; dolayısıyla, şimdi sizlere biraz psikanalizden söz açacak, bu yeni araştırı ve tedavi yönteminin doğuşuyla gelişimi konusunda kısa ve toplu bir bilgi sunmaya çalışacağım.

Psikanalizi bulup ortaya koymak bir yararlı bir hizmetse, söz konusu hizmetin şerefi bir başkasına aittir[1]. Bu bilim dalının

1 [Ek 1923:] Krş. **Psikanalizin Tarihçesi** (1914; Toplu Eserler, c.10); bu yazıda psikanalizden tümüyle benim sorumlu olduğum görüşüne yer verilmiştir.

ilk gelişim evresine benim bir katkım olmamıştır. Viyanalı hekim Josef Breuer[2] psikanaliz yöntemini ilk kez isterili bir kız üzerinde uyguladığında (1880-1882) ben henüz üniversitede okuyor, son kalan bitirme sınavımı vermeye hazırlanıyordum. Sizinle de ilkin adı geçen hastalığın öyküsünü gözden geçirecek ve tedavisi üzerinde duracağız. Ayrıca, Breuer'le benim sonradan ortaklaşa kaleme alıp yayınlattığımız *İsteri Üzerinde İncelemeler*[3], bu vakaya ilişkin ayrıntılı bilgileri kapsamaktadır.

Asıl konuya geçmeden, izin verirseniz bir noktayı daha belirteceğim. Şimdi salonda beni dinleyenlerden çoğunluğun hekimlik mesleğiyle ilgisi olmadığını memnunlukla öğrenmiş bulunuyorum. Burada sizlere anlatacaklarımı izleyebilmeniz için, özel bir tıp eğitiminden geçmek gerektiğini düşünerek tasalanmayınız sakın. Gerçi önümüzdeki yolun bir bölümünü hekimlerle birlikte yürüyeceğiz; ama sonra onlardan yine ayrılacak, Breuer'in peşine takılıp çok değişik bir yola sapacağız.

Dr. Breuer'in yirmi bir yaşındaki pek zeki kız hastası, yaklaşık iki yıl süren rahatsızlığı sırasında sağ kol ve bacakta hissizlik (anestezi) ile kendini açığa vurup vakit vakit sol kol ve bacağa da sıçrayan felç durumu, göz kaslarının devinimlerinde bozukluk, görme gücünde çeşitli nedenlere bağlı bir zayıflama, başın dik tutulmasında güçlükler, ruhsal nedenlerden

---

2 Josef Breuer (doğ. 1842-1925); İngiliz Kraliyet Bilim Akademesi muhabir üyesi; denge fizyolojisi ve solunum fonksiyonu konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

3 **İsteri Üzerinde İncelemeler** (Studien über Hysterie), Viyana 1895, 4. baskı, 1922. Benim bu kitaptaki yazılarım, New York'tan Dr. A.A. Brill tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. (**Selected papers on Hysteria and other Pyschoneuroses by S. Freud**, «Nervous and Mental Disease Monograph Series» dizisinde 4. kitap, New York, dördüncü genişletilmiş baskı 1920).

kaynaklanan bir öksürük (Tussis nervosa), yemek yeme isteksizliği (anoreksi), susuzluktan kıvranılmasına karşın haftalar boyu su içemeyiş, kendi anadilini konuşup anlama yeteneğinin kaybına kadar varan bir lisan gerilemesi ve nihayet ileride ele alacağımız bilinç bölünmesi, ruhsal karmaşa (konfüzyon), hezeyan, kişiliğin tümüyle başkalaşımı gibi önemle üzerinde durulması gereken bir dizi hastalık belirtisi göstermekteydi. Böyle bir hastalık tablosunu işittiğiniz zaman, hekim olmasanız bile tablonun gerisinde beyne ilişkin bir rahatsızlığın saklı yatabileceği ve ortada pek bir iyileşme umudu bulunmayıp hastanın çok yakında büsbütün yıkılıp gideceği sanısı uyanacaktır içinizde. Ne var ki, böylesine ağır belirtilerle (semptom) seyreden pek çok vakada hekimler, duruma haklı olarak sizlerden daha iyimser bir gözle bakar. Eğer nesnel bir muayene kalp ve böbrek gibi yaşamsal önem taşıyan iç organların sağlamlığını ortaya kor da, şiddetli ruh sarsıntıları geçiren bir kızda yine de yukarıdaki gibi bir hastalık tablosuna rastlanır ve tablodaki belirtiler tek tek ele alındığında, kimi karakteristik özellikler bakımından bildiğimiz belirtilere benzemediği anlaşılırsa, hekimler pek kötümserliğe kaptırmaz kendilerini; böyle bir vakada, beyinde organik bir bozukluktan söz açılamayacağını, ta eski Yunan hekimlerinden beri isteri denen ve organik nedenlere dayandırılamayacak bol sayıda belirtiye yol açan o bilmecemsi hastalıkla karşı karşıya bulunulduğunu ileri sürerler. Hastanın hayatını tehlikede görmez, hatta onun büsbütün iyileşip kendine gelebileceğine ihtimal verirler. Böyle bir isteri vakasını, ağır bir organik rahatsızlıktan ayırmak her vakit kolay değildir ve böyle bir vakada ayırıcı tanının nasıl yapıldığını da burada sizlere anlatmanın gereği yoktur; Breuer'in hastasının, işinin eri bir hekim tarafından kesinlikle isteri tanısı konulmasını sağlayacak bir tablo gösterdiğini belirtmek ye-

tecektir sanırım. Hastalık öyküsüne dayanarak şunu da açıklamalarıma ekleyeyim ki, hastalık başladığında kız, ölümle sonlanacak ağır bir rahatsızlık nedeniyle yatakta yatan, içten bir sevgiyle bağlı bulunduğu babasının bakımıyla ilgilenmekteydi; ancak, kendisi de hastalanınca bakım işini bırakmak zorunda kalmıştı.

İşte yolun bir bölümünü hekimlerle birlikte yürümenin bize sağladığı yararlar. Biraz sonra onlardan ayrılacak ve bir başka yolda ilerlemeye koyulacağız. Organik kökenli ciddi bir beyin rahatsızlığı tanısının yerini isteri tanısının almasıyla, hekimler tarafından hastanın yardımına koşulma olasılığının arttığını sanmayınız hani. Ağır beyin rahatsızlıklarının pek çoğunda hekimler aciz kalmakta, bunun gibi isterililerde de yine bir şey yapamayıp, hastalığın ilerideki seyrine (prognoz) ilişkin iyimser tahminlerin ne vakit ve nasıl gerçekleşeceğini lütufkâr doğa'nın eline bırakmaktadır[4].

Buna göre, isteri tanısının konulmasıyla hastanın durumunda değişen pek fazla bir şey olmamakta, gelgelim hekim için durum o ölçüde değişmektedir. İsterili bir hasta karşısında hekimin organik hastalığa yakalanmış bir hasta karşısındakinden çok daha farklı bir tutum takındığını bilmekteyiz. Öbür hastalara karşı açığa vurdukları ilgiyi isterililere göstermek istemez hekimler; çünkü isterililerin hastalığına pek ciddi bir yanı bulunmayan, ancak öbür organik rahatsızlıklar gibi önemle ele alınmayı bekleyen bir hastalık gözüyle bakarlar. Ama hekimlerin söz konusu tutumunda başka nedenler de rol oynamaktadır. Gördüğü eğitim sonucu başkaları-

4 Bu savın, artık doğru sayılamayacağını biliyorum; ancak konferansta kendimle dinleyicilerimi 1880'den önceki döneme götürmekte, oradan olaya bakmaktayım. Arada geçen zaman içinde durumda bir değişiklik başgöstermişse, bunda benim şimdi tarihçesini vermeye çalıştığım çabaların özellikle büyük katkısı olmuştur.

nın bilemeyeceği pek çok şeyi öğrenen hekim, çeşitli hastalıkların nedenleriyle organizmada yol açacağı değişiklikler konusunda bazı görüşler açığa vurabilir, örneğin bir apopleksi (inme) ya da bir tümörün beyinde doğuracağı değişikliklere ilişkin birtakım düşünceler öne sürebilir; bunlar, hastalık tablosundaki ayrıntıların anlaşılmasını sağlaması bakımından bir ölçüde isabetli görüş ve düşüncelerdir. Oysa isteri vakasının ayrıntıları karşısında hekimin bütün bilgisi, anatomik-fiz-yolojik ve patolojik bütün öğrenimi işe yaramaz; isteri vakasını bir türlü anlayamaz hekim, isteri karşısında hekimlikle ilişkisi bulunmayanlar gibi apışıp kalır. Böyle bir durum ise, normal olarak bilgisiyle pek böbürlenen hiç kimsenin hoşlanacağı bir şey değildir. Dolayısıyla, hekimler isterililere karşı pek sempati duymaz; temsil ettikleri bilimin yasalarına aykırı davranan insanlar gibi görüp, dini bütünlerin kâfirlere baktığı gibi bakarlar onlara; kendilerinden akla gelmedik kötülüğü bekler, rahatsızlıklarını abartmakla, karşısındakileri bile bile yanıltıp yapmacıklığa kaçmakla suçladıkları isterilileri, ilgilerinden yoksun bırakarak cezalandırma yolunu tutarlar.

Ancak, Dr. Breuer'in isterili hastasına karşı böyle yanlış bir yola saptığı söylenemez; başlangıçta kendisine yardım elini nasıl uzatacağını bilememesine karşın, hastasına sempati duyup ilgi göstermiştir. Hasta kızın da parlak zekâsı ve sağlam karakteriyle Breuer'in işini kolaylaştırdığını söyleyebiliriz; Breuer, kızdaki bu üstün özelliklerin varlığını, onun hastalık öyküsünü (anamnez) kaleme alırken belirtmiş, sempati ve ilgiyle sürdürülen gözlemler sonucunda hastasının yardımına koşabilme olanağını ele geçirmiştir.

Breuer, hastasının bilinç bulanıklıkları ve ruhsal karmaşaların eşliğinde ruhsal başkalaşım geçirdiği anlar kimi sözler mırıldandığını görmüş, ilgili sözlerin kızın kafasını kurcala-

yan bir sorunla ilişkisi olduğu izlenimine kapılmıştı. Derken hasta kızı ipnotize ederek her defasında kendisine aynı sözleri yinelemiş, ondan mırıldandığı sözlere ilişkin daha başka açıklamalar elde etmeye çalışmıştı. Breuer'in uyguladığı yöntem başarı sağlamış, kız bilinç bulanıklıkları sırasında ruhunu egemenliği altına alıp mırıldandığı sözlerle kendini ele veren ruhsal olayları Breuer'in önünde yeniden yaşamıştı. Derin bir hüzün havası esen, gündüz düşleri diyebileceğimiz, çokluk şiirsel güzellikte hayallerdi bunlar; babasının hasta yatağının başında bekleyen bir kızın durumu, hayallerin çıkış noktasını oluşturmaktaydı. Kız, birkaç hayal-yaşantıyı anlattıktan sonra adeta esenliğe kavuşup rahatlıyor ve normaldeki ruhsal hayatını yeniden yaşamaya koyuluyordu. Ama bu yoldan sağlanan iyileşme ancak birkaç saat sürüyor, ertesi gün yerini tekrar bir bilinç bulanıklığına bırakıyor ve bu bilinç bulanıklığı da aynı yol izlenerek yeni hayal-yaşantıların (fantazya) sözsel dışa vurumuyla ortadan kaldırılıyordu. Bu durumda, bilinç bulanıklıkları sırasındaki ruhsal değişimin, duygu ve heyecan (emosyon) yükü alabildiğine büyük fantazyalardan kaynaklaan bir uyarı sonucu başgösterdiği izlenimine kapılmamak elde değildi. Ne tuhafsa, hastalık süresince yalnız İngilizce konuşulanları anlayan kız, üzerinde uygulanan yeni tedavi yöntemine **talking cure** (konuşma kürü) adını vermiş, latife yollu bunu **chimney sweeping** (baca temizlemesi) diye nitelemişti.

Arası çok geçmemiş, kızın ruhunda söz konusu yoldan yapılacak temizlik işlemiyle, boyuna yinelenen ruhsal bulanıklıkların geçici süre giderilmesinin çok ötesinde bir başarı sağlanacağı sanki bir rastlantı sonucu anlaşılmıştı; ipnotize edilen kız yaşadığı olayları ipnoz durumunda açığa vururken, hastalık belirtilerine ne gibi bir ilk nedenin yol açtığı ve bunların hangi koşullar altında gelişip ortaya çıktığı kendisi-

ne anlatıldığı zaman belirtilerin silinip gittiği görülmüştü. «Bir yaz günüydü, fena halde sıcaktı hava, hastam susuzluktan yanıp kavruluyordu, çünkü ansızın su içemez olmuştu ve nedenini açıklayamıyordu bir türlü. Su dolu bardağa büyük bir hırsla sarılıyor, ama dudaklarına dokundurur dokundurmaz, sanki hidrofobili (sudan korkan) biri gibi bardağı gerisin geri ağzından itip uzaklaştırıyordu. Olayın geçtiği birkaç saniye içinde besbelli bir alacakaranlık durumu yaşıyor, o kahredici susuzluğun ıstırabını hafifletmek için meyve, kavun karpuz vb. yiyeceklere başvuruyordu. Aşağı yukarı sekiz hafta sürdü bu; bir gün kız, ipnoz durumundayken İngiliz nedimesine atıp tutmaya başladı; söylediklerinden nedimeyi pek sevmediği anlaşılıyordu. Kendisine karşı duyduğu nefreti bütün çıplaklığıyla açığa vurarak, nasıl bir gün nedimesinin odasına girdiğini ve iğrenç küçük köpeğini bir bardaktan su içerken gördüğünü anlattı. Ama kabalık etmek istemeyerek hiçbir şey söylememişti. O zaman ruhunda sıkışıp kalmış öfkeyi ipnoz durumunda bütün gücüyle açığa vurur vurmaz su içmek istedi kız, verilen suyu hiç duraksamadan kana kana içti ve ağzında bardakla ipnotik uykudan uyandırıldı. Su içememekten oluşan hastalık belirtisi, bundan böyle bir daha görünmemek üzere kaybolmuştu.»[5]

Şimdi izin verirseniz, bu olay üzerinde biraz duralım sizlerle. O ana kadar bir isteri belirtisini hiç kimse böyle bir yoldan tedaviyi başaramamış ve ilgili belirtiyi doğuran nedenleri böylesine derinden kavrama gücünü gösterememişti. Hastadaki öbür belirtilerden bazısının, belki de çoğunluğunun aynı yoldan doğduğu ve aynı yol izlenerek ortadan kaldırılabileceği sanısının doğrulanması durumunda, söz konusu yöntemin geniş kapsamlı bir buluş niteliği taşıyacağı açıktı.

5 **İsteri Üzerinde İncelemeler**, 4. baskı, s. 26.

Breuer bunun böyle olup olmadığını anlamak için hiçbir zahmetten kaçmamış, hastasındaki daha ciddi diğer bazı belirtilerin nedenlerini düzenli bir çabayla araştırmaya koyulmuştu. Gerçekten de beklendiği gibi çıkmıştı durum; hemen bütün belirtiler, belli bir emosyon (duygu ve heyecan) yükünü içeren yaşantıların kalıntıları, bu yaşantıların çökeltileriydi. Dolayısıyla, ilgili yaşantıları sonradan «**ruhsal travmalar**» diye nitelendirdik; belirtilere taşıdıkları özel karakteri veren de, kendilerine yol açmış travmatik sahnelerdi. Yaşanmış travmatik sahnelerin bellekteki kalıntılarından kaynaklanıyordu belirtiler ve bundan böyle keyfî ya da bilmecemsi nevrotik ürünler diye nitelendirilmemeleri gerekiyordu. Ancak, umulduğu gibi çıkmayan bir noktayı da burada belirtmek yerinde olacaktır. Geride şu ya da bu belirtiyi bırakan neden, her vakit tek bir yaşantı değildi; çokluk bol sayıda, çok vakit birbirine benzeyen ve tekrar tekrar yaşanan travmalar bir araya geliyor, belirtiyi doğuruyordu. Bir zincirin halkaları gibi birbirine ulanmış patojen (hastalandırıcı) anıları geride bırakan olayların yeniden yaşanması ve bunda zamansal (kronolojik) bir sıra gözetilmesi, yani en son travmatik olayın en başta, en baştakinin ise en arkada yer alması gerekiyordu; çünkü sonradan gelip öncekilere eklenmiş travmaların üzerinden atlayarak, çokluk etki gücü ötekilerin hepsinden büyük bir travmaya ulaşılamamaktaydı.

Bardaktan su içen köpeğe karşı duyulan tiksintinin yol açtığı sudan korkma dışındaki öbür isteri belirtilerinin nedenlerini de elbet benden işitmek isteyeceksiniz. Ne var ki, konuşmamın kapsamı dışına çıkmamak için bunlardan ancak birkaçından sizlere söz açabileceğim. Breuer'e göre, hastadaki görme bozukluğunu doğuran nedenler, gözlerinde yaşlarla yatağının başucunda otururken birdenbire babasının saati sorması, kızın ise o durumda saati pek seçememesi, bunun

için kendini zorlaması, saati gözlerine yaklaştırması (makropsis ve Strabismus conv.) ya da gözyaşlarını saklamak için pek büyük bir çaba harcamasıdır[6]. Şurasını da belirtelim ki, kızdaki bütün patojen (hastalandırıcı) olaylar, babasının bakımına kendisinin de katkıda bulunduğu süre içinde yaşanmıştı. «Bir gece Anna, yüksek ateşle yatan babasından dolayı büyük bir tasa ve sıkıntıyla uykusundan uyanmıştı. Babasını ameliyat etmek üzere Viyana'dan bir operatörün gelmesi bekleniyordu. Kızın annesi o anda odadan çıkmıştı. Anna, babasının yatağının başucunda oturuyordu, sağ kolunu sandalyenin arkalığına atmıştı. Bir ara gözleri açık, düş görmeye başladı; kara bir yılan karşı duvardan inerek babasına yaklaşıyor ve onu sokuyordu. (Anna, daha önce evin arkasındaki otlar arasında birkaç yılanın dolaştığını görerek fena halde korkmuştu; dolayısıyla, bu yılanların ilgili halüsinasyona malzeme oluşturmuş olması pekâlâ düşünülebilir. Anna yılanı kovmak istemiş, ama eli ayağı tutmaz olmuş gibi yerinden kımıldayamamıştı. Sandalyenin arkalığından sarkan sağ kolu uyuşup hissizleşmiş, yarı felce uğramıştı. Eline bakıp dururken, parmaklarının ansızın kurukafalarla (tırnaklar) sonlanan küçük küçük yılanlara dönüştüğünü görmüştü. Belki de duvardan indiğini algıladığı yılanı sağ eliyle kovup uzaklaştırmaya çalışmış, bu da yılan sanrısıyla birleşerek elde hissizlik ve felç durumunun ortaya çıkmasına yol açmıştı. Yılan sanrısı kaybolur kaybolmaz, Anna dua etmek istemiş, ancak o zamana kadar bildiği bütün diller belleğinden silinip gitmiş, hiçbiriyle konuşamaz olmuş, sonunda *İngilizce* bir çocuk duası gelmiş aklına, ancak bu dilledir ki düşünüp dua edecek gücü bulabilmişti.[7]» Hasta kız ipnoz durumunda bu

6 Aynı eser, s. 31.

7 Aynı eser, 4. baskı, s. 30.

sahneyi anımsar anımsamaz, hastalığının başından beri sağ kolda varlığını sürdüren felç durumu ortadan kalkmış, tedavi de böylece sona ermişti.

Aradan pek çok yıl geçip Breuer'in muayene ve tedavi yöntemini kendi hastalarım üzerinde uygulamaya başladıktan sonra, edindiğim deneyimlerin Breuer'inkilere tıpatıp uyduğunu gördüm. Örneğin, yaklaşık kırk yaşındaki bir kadın hastam bir tik'e yakalanmıştı; acayip şekilde dilini şaklatıyor, ne zaman heyecanlansa bu gürültülü sesi çıkarıyor, bazen de ortada görünür bir neden bulunmaksızın aynı şeyi yapıyordu. Hastamdaki ilgili davranış iki aynı yaşantıdan kaynaklanmaktaydı ve her ikisinin de ortak bir özelliği vardı: Hastamın gürültü yapmaktan kaçınma istemesi. Oysa her iki yaşantıda da sanki bir karşı istemsel güç, özellikle bu dil şaklamasının sessizliği bozmasını sağlıyordu. Yaşantıların birinde, hastam, neden sonra güç bela uyutabildiği çocuğunu uyandırmamak için gürültü yapmaması gerektiğini geçirmişti aklından. Öbür yaşantı ise şöyleydi: Günlerden bir gün hastam iki çocuğuyla bir arabada gidiyordu; bir ara atların ürktüğünü görmüş, hayvanların daha çok ürkmesine yol açmamak için en ufak bir gürültü çıkarmaktan titizlikle kaçınmaya çalışmıştı[8]. Hani *İsteri Üzerinde İncelemeler*'de sözü edilen bir sürü vakaya örnek diye bu olayı size anlatıyorum[9].

Sayın Baylar ve Bayanlar! Konunun bu kadar kısa ele alınışında kaçınılamayacak bir genellemede bulunmama izin verirseniz, şimdiye kadar isteri konusunda edindiğim bilgileri şöylece özetleyebilirim: **Bizim isteri hastalarımızın zoru, anımsamalardır.** İsterililerdeki belirtiler, bazı (travmatik)

8 Aynı eser, s. 43 ve 46.

9 Bu kitaptan bir seçmeyi, isteri konusunda sonradan kaleme alınmış birkaç incelemeyle birlikte, New York'tan Dr. A.A. Brill İngilizce'ye çevirmiştir.

yaşantıların kalıntıları ve anısal simgeleridir. Diğer bazı alanlarda rastladığımız anısal simgelerle karşılaştırılmaları, isterililerdeki simgeleri belki daha bir derinliğine anlayıp kavramamızı sağlayacaktır. Büyük kentlerimizi süslemek için diktiğimiz anıtlara da, nihayet bu tür anısal simgeler gözüyle bakabiliriz. Londra'da bir gezintiye çıkarsanız, kentin en büyük istasyonlarından birinin önünde bol bol bezekle donatılmış Gotik üslupta *Charing Gross* adını taşıyan bir sütun görürsünüz. XII. yy'da yaşayan ve Plantagenet soyundan gelen bir kral, ölen eşi kraliçe Eleanor'un Westminster katedraline gömülmesini istemiş, yolda tabutun omuzlardan indirildiği her yere Gotik üslupta bir haç diktirmiş, cenaze töreninin anısını canlı tutacak anıtların en sonuncusu olarak da *Charing Gross*'u yaptırmıştır[10]. Yine aynı kenti dolaşırken bir başka semtte, Londra Köprüsü'ne yakın bir yerde öncekinden daha modern ve daha yüksek bir sütuna rastlarsınız, kısaca *The Monument*'tir (anıt) adı, 1666'da o çevrede çıkarak kentin koca bir bölümünü harabeye çeviren büyük yangının anısına dikilmiştir. Yani her iki anıt da, isteri belirtileri gibi anısal simgelerdir. Buraya kadar yaptığımız karşılaştırmaya kimsenin bir diyeceği yoktur sanırım. Ancak, Kraliçe Eleanor'un cenaze törenini anımsatan sütunun önünden geçerken, günümüzdeki çalışma koşullarının gerektirdiği bir telaşla işinin başına koşmayı bırakıp ya da gönlünde yaşattığı gencecik sevgilisiyle zevkli anlar geçirmeyi bir yana itip ölmüş kraliçenin yasını tutmaya kalkacak bir Londralı'ya bugün nasıl bir gözle bakardık acaba? Ya da *The Monument* önünde durarak, sonradan daha görkemli bir şekilde inşa e-

10 İlgili anıtın sonradan yapılmış reprodüksiyonu demek daha doğru olur. Dr. E. Jones'in bana açıkladığına göre, **Charing** sözcüğü, Chère reine (güzel kraliçe) sözcüklerinin birleşip kaynaşmasından oluşmuştur.

dilmiş baba kentinin bir bölümü vaktiyle yanıp kül olduğu için gözyaşı akıtacak bir Londralı'ya ne derdik bugün? İşte isterili ve nevrozluların tümünü de, günün koşullarıyla bağdaşmaz bir davranışı sergileyen bu iki Londralı'ya benzetebiliriz; söz konusu kimseler çoktan geçmişe karışmış üzücü olayları anımsamakla kalmayarak bunlara büyük bir tutkuyla yapışıp koyvermez, geçmişten bir türlü yakalarını kurtaramaz, dolayısıyla gerçeği ve içinde yaşadıkları zamanı ihmal ederler. Ruhsal yaşamın hastalandırıcı travmalara takılıp kalmalarıdır ki, nevrozun pratikte en çok önemsenmesi gereken başlıca özelliklerinden birini oluşturur.

Breuer'in hastasının hastalık öyküsünü düşünerek belki içinizden bana yönelteceğiniz şu itiraza doğrusu hak vermiyor değilim: Madem Breuer'in hastasındaki travmalar kızın hasta babasına baktığı döneme ilişkindir, kızdaki bütün belirtilerin de babasının hastalığını ve ölümünü anımsatan belirtiler olarak görülmesi gerekir; yani bunlar, tutulan bir yasa uygun düşen belirtilerdir, baba öldükten kısa süre sonra onun anısına bağlı bir davranışın da kuşkusuz patolojik (sayrısal) yanı yoktur, daha çok normal bir duygusal yaşantının gereğidir bu. Evet, böyle bir itirazın yerindeliğini teslim etmek isterim; travmalara takılıp kalma (fiksasyon), Breuer'in hastasında dikkati çeken bir özellik değildir. Ama benim tedavisini üstlendiğim, temelindeki hastalandırıcı yaşantılardan biri on beş yılı aşkın, bir diğeri on yıl gibi bir süre geride kalmış tik gibi pek çok vakada geçmişe anormal bağlanış özelliği açıktır. Kaldı ki, söz konusu travmaları yaşamasından ve ilgili belirtilerin doğmasından az sonra **katartik** tedaviye başvurmasaydı, belki Breuer'in hastasında da aynı anormal bağlanımın gelişip ortaya çıktığı görülecekti.

Buraya kadar, isteri belirtileriyle hastanın yaşam serüveni arasındaki ilişki üzerinde durduk yalnız. Ama Breuer'in, has-

tasına ilişkin gözlemlerinde ayrıca iki nokta var ki, hastalanma ve iyileşme olayını nasıl anlamamız konusunda bize bir ipucu sunar. Bu noktalardan ilkin belirtilmesi gerekeni, Breuer'in hastasının hemen bütün hastalandırıcı koşullarda içindeki güçlü heyecana duygusal dışavurumlar, sözler ve davranışlarla boşalım sağlayacakken onu zorla bastırmasıdır. Küçük köpekle ilgili yaşantısında, hasta kız, nedimesine bir saygısızlıkta bulunmamak için hayvana karşı duyduğu güçlü tiksintiyi hiç belli etmemiştir. Yatağının başında nöbet beklerken, ruhundaki korku ve ıstırabı babasına sezdirmemek amacıyla sürekli çaba harcamıştır. Sonradan aynı sahneleri hekimin önünde yaşarken, bir zaman içinde uyanıp gün ışığına çıkmasını engellediği duygular, aradan geçen uzun süredeki birikim sonucu pek şiddetli bir şekilde açığa vurmuştur kendini. Hatta söz konusu sahnenin kalıntısı olan belirti, kendisine yol açan nedene yaklaşıldığında alabildiğine belirginlik kazanmış, ancak ilgili nedenin tümüyle ortadan kaldırılması üzerine silinip gitmiştir. Beri yandan, ilgili sahneyi hekim önünde anımsayış, bu sahneye bir vakit eşlik etmiş duyguların dışavurumuyla birlikte gerçekleşmiyorsa, hastanın durumunda iyileşme sağlanamamaktadır. Buradan anlaşıldığına göre, bir yerden bir yere kaydırılabilir büyüklükler olarak tasarlanabilecek bu duyguların akıbeti, hastalanma ve iyileşmede kesin rolü oynamaktaydı. İşte bütün bunlar, patojen (hastalandırıcı) durumlarda içte uyanan duyguları boşalımdan (desarj) alıkoymanın hastalığa zemin hazırladığı ve «sıkışıp kalmış» duyguları normal dışı yolda kullanmanın hastalığın özünü oluşturduğu gibi bir görüşün benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Dışavurumu önlenmiş duyguların bir bölümü, ruhsal yaşam üzerine binen sürekli yükler ve bu yaşam için sürekli uyarı kaynakları niteliğiyle varlığını sürdürmüş, bir bölümü ise kılık değiştirip olağanüstü **innervasyon-**

lar ve tutukluklar'a dönüşerek hastalığın somatik (bedensel) belirtilerine yol açmıştır. Biz, sonuncu durumu «isterik dönüşüm» diye nitelemeye çalıştık. Zaten normalde de ruhumuzdaki duyguların bir bölümü bedensel innervasyon yollarına aktarılarak **ruhtaki duyguların dışavurumları** diye bildiğimiz davranışları doğurmaktadır. İsteri dönüşümünde (konverziyon) ise, duygu ve heyecan yüklü ruhsal yaşantıdaki bedensel innervasyon payının aşırı ölçüde arttığı görülmektedir; yani isteri dönüşümü, bir duygunun (emosyon) normal dışı yollara aktarılmış çok daha yoğun dışavurumudur. Bir ırmak bir yatakta iki kanaldan akıp gidiyorsa, kanallardan birinde akışın engellenmesi, öbürsünün dolup taşması sonucunu doğuracaktır.

Görüyorsunuz ki, isteri konusunda duygusal (emosyonel) yaşantıların baş köşede yer aldığı, düpedüz ruhbilimsel bir varsayıma ulaşmak üzere bulunuyoruz. Breuer'in ikinci gözlemi, isterinin özellikleri arasında bilinç durumlarının önemli rol oynadığını benimsemeye bizi zorlamaktadır. Breuer, hastasında normal ruh durumunun yanı sıra değişik ruh durumları, alacakaranlık nöbetleri, ruhsal karmaşalar (konfüzyon) ve karakter değişiklikleriyle karşılaşmıştı. Normal durumdayken hasta kız Anna, geride kalmış patojen sahneler ve bunların kendisindeki belirtilerle ilişkisi konusunda en ufak bir bilgi sahibi değildi. Bu sahneleri unutmuş, en azından onlarla hastalığı arasındaki patojen ilişkiyi koparıp atmıştı. Ancak, ipnotik uykudayken hayli çaba harcanarak ilgili sahneler kızın belleğinde canlandırılabiliyor ve bu yeniden anımsama sonucu belirtiler ortadan silinip gidiyordu. İpnotizma konusunda şimdiye kadar edinilen deneyimler ve başvurulan deneyler bize izlenecek yolu göstermeseydi, apışıp kalacak, bu durumu nasıl açıklayacağımızı bilemeyecektik. İpnotik olaylara ilişkin araştırmalar, başlangıçta yadırga-

tıcı bir görüşe zamanla alışmamızı sağlamış, aynı kişide birbirinden enikonu bağımsızlık içinde, birbirinden «bütünüyle habersiz» kalabilen ve bilinci nöbetleşe kendi saflarına çekmeye çalışan birden çok gruplaşmaların var olabileceği kanısını benimsememize yol açmıştır. **Double concience** (çiftbilinçlilik) diye nitelendirilebilecek söz konusu durumlar, kimi vakit kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kişiliğin böyle bir bölünüşünde bilinç söz konusu iki durumdan birine sürekli bağlı kalıyorsa, bu durum **bilinçli**, ötekisi ise **bilinçsiz** diye nitelenmektedir. Verilen direktiflerin sonradan normal koşullarda hiçbir tanınmaksızın yerine getirildiği herkesçe bilinen **post ipnotik** (ipnoz sonrası) telkin olaylarına, bilinçli durumun bilinçsiz durum tarafından etkilenişinin mükemmel bir modeli diye bakılmış ve bu modele göre isteri konusundaki deneyimlere bir çeki düzen verilebilmiştir. Breuer, isteri belirtilerinin, **ipnoid** diye nitelediği yukarıdakine benzer özel ruh durumlarında gelişip ortaya çıkabileceği görüşünü benimsemişti. Bu gibi **ipnoid** durumlarda içte uyanacak emosyonlar (duygu ve heyecan) kolaylıkla hastalandırıcı bir güç kazanabilmekte, çünkü ilgili durumlar emosyonların normal bir seyir izlemesini sağlayacak koşulları içermemektedir. Böylece bir emosyondan olağanüstü bir ürün, yani hastalık belirtisi doğup yabancı bir cisim gibi normal yaşam içerisine uzanabilmekte, söz konusu belirtiye yol açan ipnoid duruma ilişkin herhangi bir bilgi ise hastada bulunmamaktadır. Nerede bir belirtiyle karşılaşıyorsa, orada bir unutma (amnezi) olayının, anımsama zincirinde bir boşluğun varlığı görülmekte, boşluğun doldurulması belirtiyi hazırlayan koşulların ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır.

Korkarım, konuşmamın bu bölümü pek açık gelmemiştir sizlere. Ancak, hoşgörünüzü rica edeceğim; çünkü sanırım daha bir açıklıkla anlatılamayacak yeni ve karmaşık birtakım

sorunlar karşısında bulunmaktayız. Bunun bir kanıtı da, isteri konusunda henüz pek ileri bir noktaya ulaşamamış olmamızdır. Şurasını da belirteyim ki, Breuer'in **ipnoid** durumlar varsayımı, isteri konusundaki araştırmaları engelleyen boşuna bir çaba gibi görülerek günümüzdeki psikanaliz çalışmaları kapsamı dışında bırakılmıştır. Breuer'in ördüğü **ipnoid** durumlar duvarının gerisinde ne türlü etken ve olayların zamanla bulgulandığını ileride uzun boylu değilse de, yine sizlere açıklamaya çalışacağım. Ayrıca, Breuer tarafından yapılan araştırmaların bize ancak pek yetersiz bir varsayım sağladığı, gözlemlenmiş isteri vakalarına hiç de gereğince açıklık getirmediği gibi bir izlenime kapıldınız sanırım, ki bunda da haklısınız. Ancak, hiçbir eksik ve kusuru içermeyen varsayımlar gökten zembille inmez; dolayısıyla, biri çıkıp gözlemlerinin başında hiçbir boşluğa yer vermeyen derli toplu bir varsayım sunacak oldu mu, buna kuşkuyla bakmak sizler için daha yerinde bir davranış sayılması gerekir. Böyle bir varsayım, kuşkusuz ilgili kimsenin kurgusal düşüncelerinden doğmuş bir çocuk gözüyle görülebilir, ama gerçek duruma ilişkin önyargılardan uzak araştırma ve incelemelerin bir ürünü diye nitelenemez.

İkinci Konferans

Sayın Baylar ve Bayanlar! Aşağı yukarı Breuer'in kız hastasını **talking cure** yöntemiyle tedavi ettiği sırada, Üstat Charcot Paris'teki Salpêtrière hastanesinde isteri üzerindeki araştırmalarına başlamış bulunuyor, ilgili araştırmalardan kalkılarak isteri konusunda yeni bir görüşe ulaşılmak isteniyordu. Ne var ki, elde edilen sonuçlar henüz o vakitler Viyana'da bilinmemekteydi. Ama bu tarihten yaklaşık on yıl sonra Breuer ile ben, Breuer'in ilk kız hastası üzerinde uygulanan katartik tedaviden yola çıkarak isteri olaylarının ruhsal mekanizması konusunda geçici bildiriyi yayınladığımızda düpedüz Charcot'nun araştırmalarının etkisi altındaydık. Hastalarımızın patojen yaşantılarını ruhsal travmalar diye görüyor, bunlara, isteri üzerindeki etkileri Charcot tarafından saptanan organik travmaların bir eşi diye bakıyorduk. Beri yandan, Breuer'in ipnoid durumlar varsayımını ortaya atması da, Charcot'nun ipnotizmaya başvurarak travmatik felçleri yapay yoldan oluşturabilmesinin bir yansısından başka şey değildi.

1885 ve 1886 yılları arasında öğrencisi olduğum büyük Fransız gözlemcisi Charcot, ruhbilimsel görüşlere eğilimli

bir kimse değildi. Ancak, Charcot'nun öğrencisi P. Janet, isterinin temelinde yatan ruhsal olaylara daha bir derinliğine girmeye çalıştı ve bizler de ruhsal bölünmeyle kişiliğin dağılması görüşlerini araştırmalarımıza çıkış noktası yaparak onu kendimize örnek aldık. Janet'nin isteri görüşü, o vakitler, Fransa'da soyaçekim (genetik) ve soysuzlaşmaya (dejenerasyon) ilişkin egemen düşünceleri dikkate alan bir görüştü. Janet'nin kanısınca, isteri sinir sisteminin bir çeşit yozlaşması (dejenerasyon) olup ruhsal bireşim (sentez) konusunda doğuştan bir yetersizlikle kendini açığa vurmaktaydı; isterililer, değişik ruhsal olayları öteden beri bir birlik ve bütünlük içinde tutamayan kişilerdi, bu da kendilerinde ruhsal bir bölünme (disosiyasyon) yatkınlığını doğurmaktaydı. Kaba, ama yalın bir benzetmede bulunmama izin verirseniz, Janet'ye göre isterili, alışveriş için çarşıya çıkıp bir alay kutu ve paketle eve dönen güçsüz bir kadın gibidir, iki eli ve on parmağıyla taşıdığı öteberilere bir türlü sahip olamaz. İlkin içlerinden biri düşer yere, onu kaldırıp alayım derken bu kez bir başkasını düşürür elinden ve bu böylece sürüp gider. Ancak, isterililerin çalışma gücündeki azalmaların yanında, sanki uğranılan bir kaybı gidermek için kimi artışların da gözlemlenebilmesinin, Janet'nin söz konusu hastalarda varlığını benimsediği ruhsal güçsüzleşmeye uygun düştüğü söylenemez. Breuer'in hastası İngilizce dışında anadilini ve bildiği bütün öbür dilleri unutur unutmaz, İngilizce'yi kullanışındaki becerisi o kadar üstün bir düzeye ulaşmıştı ki, önüne konan Almanca bir kitabı sözlüğün yardımına hiç başvurmadan kusursuz ve akıcı bir üslupla İngilizce'ye çevirebiliyordu.

Breuer'in başlattığı araştırmaları sonradan tek başıma sürdürdüğümde, isterililerdeki disosiyasyon'un (bilinç bölünmesi) oluşumu konusunda bir başka görüşe vardım. Janet gi-

bi laboratuvar deneylerinden değil, tedaviye yönelik çalışmalardan yola koyulduğum için, böyle bir görüş ayrılığının ister istemez ortaya çıkması gerekiyordu ve bu ayrılık ileride bütün çalışmalar için kesin önem taşır nitelikteydi.

Beni uğraşılarımda yöneten itici güç, her şeyden çok, pratikte duyulan gereksinimdi. Breuer'in uyguladığı katartik yöntem, hastanın derin bir ipnotik uykuya daldırılması koşuluna dayanmaktaydı; çünkü hasta normal durumdayken varlığından tümüyle habersiz bulunduğu patojen yaşantıları ancak ipnotik uykuda anımsayabiliyordu. Ne var ki, pek güvenilemeyecek ve gizemsel (mistik) bir çare olarak gördüğüm ipnotizmadan kısa süre sonra soğumuştum; çünkü, bütün çabalarıma karşın hastalarımdan ancak pek azını ipnotize edebiliyordum; dolayısıyla, ipnotizmadan el çekmeye, katartik tedaviyi ipnotizmanın bağımlılığından kurtarmaya karar verdim. İpnotizmaya başvurarak büyük çoğunluğunun ruh durumunu gereği gibi değiştiremediğim için, hastalar normal durumdayken tedavi çalışmalarımı sürdürme yolunu izledim. Kuşkusuz, başlangıçta saçma ve olumsuz bir girişim gibi görünüyordu bu. Böyle bir girişimle gerek benim, gerek kendisinin bilmediği şeyi hastamdan öğrenmeyi amaçlıyordum. Oysa ne benim, ne onun bildiği bir şeyi öğrenmeyi nasıl umabilirdim? Derken Nancy'de Bernheim'ın yanında çalışırken tanık olduğum pek dikkate değer ve öğretici bir deneyi anımsamam imdadıma yetişti. Bernheim, söz konusu deneyle, uyurgezerlik durumuna geçirilen kimselerde ipnotik yaşantıların anısının yalnız görünürde yitirildiğini, bu anıların normal durumda da o kimselerin belleğinde canlandırılabileceğini bize göstermişti. İpnotik uykudayken neler yaşadıklarını sonradan kendilerine sorulduğunda, ilgili kimseler önce hiçbir şey anımsamadıklarını ileri sürüyor, ancak arkası bıra-

kılmayıp diretildiği ve bu yaşantıları mutlaka anımsayacaklıra kendilerine kesinlikle söylendiği zaman, unutulmuş anılar her defasında bellekte boy gösteriyordu.

Ben de, kendi hastalarım üzerinde aynı yolu izledim. Hastalarım bir noktaya gelip artık hiçbir şey anımsamadıklarını açıklar açıklamaz, hayır, anımsayacaksınız, çekinmeyin, söyleyin diyor, elimi alınlarına koyduğumda ilk akıllarına gelecek şeyin aranılan yaşantı olacağını ileri sürmekten geri durmuyordum. Bu da benim, unutulmuş hastalandırıcı yaşantılarla onların geride bıraktığı belirtiler arasındaki ilişkiyi yeniden kurabilmemi sağlayacak tüm bilgileri ipnotizmaya başvurmaksızın hastadan öğrenmemi sağlıyordu. Ancak bu, fazla zahmeti gerektiren, sürekli uygulandığında insanı bitkin düşüren bir yöntemdi; dolayısıyla, en son ve kesin bir yöntem gözüyle bakılmaya elverişli değildi.

Ama edindiğim deneyimlerden kesin önem taşıyan birtakım sonuçlara ulaşana kadar ilgili yöntemde karar kıldım. Sonunda, anımsanmayan anıların yok olup gitmediği savının kendi deneyimlerimce doğrulandığını gördüm. Söz konusu anılar hastanın mülkiyetinde bulunup onun henüz unutmadığı anılarla bir çağrışım ilişkisi içinde yeniden su yüzüne çıkmaya hazır bekliyor, ancak bir güç kendilerini bilinç alanına ayak atmaktan alıkoyup bilinç dışında kalmaya zorluyordu. Böyle bir gücün varlığı kesinlikle öne sürülebilirdi; çünkü ilgili güce karşıt doğrultuda davranılarak bilinç dışındaki anılar bilinç alanına çekilip alınmak istendi mi, bu yolda harcanan çabaya denk bir karşıt çabanın hasta tarafından gösterildiği seziliyor, hastalık durumunu ayakta tutan çaba, hastanın iyileşmeye karşı **direniş**'i kılığında kendini açığa vuruyordu.

İşte isterideki ruhsal olaylara ilişkin görüşümü, bu direniş te-

meline dayandırdım. Bir şifa durumunun gerçekleşebilmesi için söz konusu direnişlerin mutlaka ortadan kaldırılması zorunluydu; bu durumda, iyileşme mekanizmasından yola koyularak hastalığın nedenlerine (etiyoloji) ilişkin hayli açık seçik düşüncelere varılabilirdi; unutulmuş yaşantıların bilinç alanına çekilip alınmalarını önleyen güçler, anlaşılan bir vakit unutma olayına yol açmış, patojen yaşantıları bilinç alanından sürüp uzaklaştırmıştı. Tarafımdan varlığı öne sürülen bu olaya **bilinçdışına itim** adını verdim ve hastadaki iyileşmeye karşı varlığı yadsınamayacak **direniş**'e ilgili olayın bir kanıtı gözüyle baktım.

Burada isterinin patojen mekanizması diye gördüğüm bilinçdışına itim'i hazırlayan güçlerin ve koşulların neler oldukları sorusu karşımıza çıkıyordu. Katartik tedavi aracılığıyla öğrendiğimiz patojen nedenleri konu alan karşılaştırmalı bir inceleme, bu soruya bir yanıt vermemizi sağladı. Bütün patojen yaşantıların ortak yanı, ruhta uyanan bir isteğin bireyin öbür isteklerine aykırı düşmesi, bireyin kişiliğindeki ahlaksal ve estetik yönelimlerle uzlaşmamasıydı. Bireyin ruhunda küçük çapta bir çatışma geçmiş, söz konusu uzlaşmaz isteğin taşıyıcısı olarak bilinç alanında boy gösteren düşünce ve tasarım çatışma sonucunda bilinçten sürülüp atılmış ve unutulup gitmişti. Buna göre, ilgili düşünce ve tasarımın ben'le uzlaşmayışı bilinçdışına itime yol açan nedeni, bireyin ahlaksal ve öbür yönelimleri ise bilinçdışına itici güçleri oluşturmuştu. Uzlaşmaz isteğe kapıların açılması ya da çatışma durumunun sürüp gitmesi **aşırı** elem duygularını doğuracağından, hasta bilinçdışına itim'e başvurarak ilgili duygudan yakasını kurtarmaya çalışmış, bu da bilinçdışına itimin kişiliği koruyan mekanizmalardan biri sayılacağını ortaya koymuştur.

Bu konuda pek çok vakadan söz açmaktansa, kendi vakalarımdan birini sizlere sunmakla yetineceğim. Anlatacağım vakada bilinçdışına itim'i hazırlayan koşullar ve bunun hastaya sağladığı yararlar enikonu bir açıklıkla görülmektedir. Ancak, sizlere sunacağım hastalık öyküsünü kısaltmam, hastalığa yol açan önemli birtakım koşullara dokunmadan geçmem gerekiyor. Bakımına kendisinin de katkıda bulunduğu sevgili babasını kısa süre önce yitiren genç bir kız, ablası evlendiğinde eniştesine karşı sevisel bir yakınlık gösterir ve söz konusu eğilim akrabalar arasındaki yakınlık maskesi altında kolayca saklanıp gizlenir. (Hasta babaya bakma yönünden, Breuer'in hastasıyla benim hastam arasında bir benzerlik göze çarpmaktadır). Çok geçmeden kızın ablası ölür, o sırada evden uzakta bir başka yerde bulunan kıza ve annesine haber iletilerek hemen gelmeleri bildirilir, ama acıklı olay bütün çıplaklığıyla duyurulmaz kendilerine. Kız eve dönüp ölmüş ablasının yatağına yaklaştığında, içinden bir an *«Artık eniştem serbest, benimle evlenebilir,»* sözleriyle dile getirilebilecek bir düşünce geçer. Burada şunu kesinlikle kabul edebeliriz ki, eniştesine karşı kendisinin ayrımına varmadığı şiddetli sevgiyi ifşa ederek bilincin bilgisine sunan düşünce, kızın ahlaksal duygularını ayağa kaldırarak bir an sonra bilinçdışına itim mekanizmasının eline teslim edilmiş, bu da kızda isteri belirtilerinin doğmasına yol açmıştı. Tedavisini üstlendiğimde, hastam ablasının ölüm döşeği başında geçen sahneyi ve bu sahne sırasında içinde uyanan o çirkin bencil duyguyu büsbütün unutmuştu. Ancak tedavi sürecinde bunu anımsayarak, hastalandırıcı (patojen) sahneyi şiddetli duygusal dışavurumların eşliğinde yeniden yaşadı ve sağlığına kavuştu.

Bilinçdışına itim'i ve bununla direniş arasındaki zorunlu iliş-

kiyi, özellikle şimdi içinde yaşadığımız durumdan alacağım kaba bir örnekle somut yoldan sizlere anlatabileceğimi sanıyorum. Tutalım ki bu salonda, örnek oluşturacak sessizlik ve ilgisini ne kadar takdir etsem az sayılacak bu dinleyici topluluğu içinden biri çıkıyor, huzur bozucu davranışlara kalkıyor, arsızca gülüşleri, boşboğazlıkları ve ayaklarını yere sürtmeleriyle dikkatimi başka tarafa çekmek istiyor. Ben de tutuyor, böyle bir durumda konuşmamı yarıda kesmem gerekeceğini açıklıyorum. Bunun üzerine salondakilerden güçlü kuvvetli birkaç kişi kalkarak kısa bir boğuşmadan sonra huzuru kaçıran kişiyi kapı dışarı ediyor. Yani söz konusu kişi bundan böyle salondan dışarı atılmış oluyor, ben de konuşmamı sürdürüyorum. Ama kapı dışarı edilen kişi ileride yine salona girmeye kalkıp deminki rahatsız edici durum yinelemesin diye, kendisini kişiyi salondan atanlar sandalyelerini kapıya yaklaştırıyor, kapı dışarı ettikleri kişiye karşı bir direnişin gerçekleşmesini sağlıyorlar. Şimdi burada salonu bilinç, salonun dışını da bilinçdışı diye gördünüz mü, işte size bilinçdışına itim'i açıklayan bir olay.

Bizim düşüncemizle Janet'nin düşüncesinin birbirinden hangi noktada ayrıldığını işte görüyorsunuz. Biz, ruhsal bölünmeyi, ruhsal mekanizmada doğuştan bir bireşim (sentez) yetersizliğine bağlamayıp dinamik yoldan karşıt güçler arasında bir çatışmayla açıklıyor, söz konusu olaya ruhtaki ikili gruplaşmanın birbirine karşıt aktif dienişinin sonucu diye bakıyoruz. Ancak, bizim görüşümüz de ortaya çok sayıda yeni soru çıkarıyor: İyi ama, ruhsal çatışma ben'in tatsız anımsamalara karşı kendini savunmak için pek sık başvurduğu bir yol, ruhsal yaşamda pek düzenli saptanabilen bir süreç olmasına karşın, neden ilgili süreç her defasında ruhsal bir bölünme sonucunu doğurmamaktadır. Karşıt ruhsal güçler arasın-

daki çatışmanın bir ruhsal bölünmeye (disosiyasyon) yol açabilmesi için, daha başka kimi koşulların varlığının zorunlu olduğu düşüncesini burada ister istemez benimsememiz gerekiyor. Ayrıca, hiç çekinmeden şurasını da itiraf edelim ki, bilinçdışına itim varsayımıyla ruhbilimsel bir kuramın sonuna varmış olmayıp ancak başında bulunmaktayız; ama ne yapalım ki ilgili konuda ancak adım adım ilerleyebiliriz ve ele geçirdiğimiz bilgilerin dört başı mamur niteliğe kavuşturulmasını bundan sonra yapılacak daha ayrıntılı araştırma ve incelemelerden beklemek zorundayız.

Hem Breuer'in hastasının durumunu da bilinçdışına itim açısından görmeye çalışmayınız lütfen! İpnotik telkin yoluyla tedavi edilmeye çalışıldığı için, Breuer'in hastasının durumu böyle bir bakış açısına elverişli değildir. Ancak ipnotizmanın aradan çıkarılmasından sonradır ki, direniş ve bilinçdışına itimleri ele geçirebilir, hastalandırıcı gerçek yaşantı üzerinde yeterli bir bilgi edinebiliriz. İpnotizma direniş olayını gözümüzden gizlemekte, ruhsal alanın belli bir bölgesine serbestçe girişi sağlamasına karşın, bu bölgenin sınırlarında bir türlü aşılamayan kalın ve yüksek bir duvarın yükselmesine yol açmaktadır.

Breuer'in gözlemlerinin bize kazandırdığı en değerli şey, isteri belirtileriyle patojen yaşantılar ya da ruhsal travmalar arasındaki bağlantıya ilişkin aydınlatıcı bilgilerdir ve şimdi bizlere düşen, bu bilgileri bilinçdışına itim öğretisi açısından değerlendirmektir. Bilinçdışına itimlerin nasıl olup hastalık belirtilerini doğurduğu, ilk bakışta gerçekten anlaşılacak gibi değildir. İlgili konuda sizlere kuramsal yoldan çapraşık bir açıklamada bulunmaktansa, daha önce bilinçdışına itim'i açıklamak için yararlandığımız benzetiyi yeniden dikkatinize sunmak isterim. Söz konusu benzetideki huzuru bozan ki-

şinin salondan atılması ve huzuru sağlama görevini üstlenen bayların kapıda nöbet tutmalarıyla sorun çözümlenmiş sayılamaz. Kapı dışarı edilen bozguncu kişi, iyice hırslanıp bütün saygı kurallarını çiğneyerek ileride de bizi pekâlâ uğraştırabilir. Gerçi bundan böyle aramızda değildir; kendisini görmekten, müstehzi gülüşlerinden, yüksek sesle laf atmalarından yakamızı kurtarmışızdır artık. Gelgelelim, bilinçdışına itim, bir bakıma yine de başarısız kalmıştır; bozguncu kişi şimdi salonun dışında katlanılmaz bir şamataya yol açmakta, bağırıp çağırmaları ve kapıyı yumruklamalarıyla yaptığım konuşmayı önceki küstahça davranışından da çok engellemektedir. Bu durumda, örneğin Sayın Rektörümüz Stanley Hall'ın ortaya çıkıp aracılık yapma ve barışı sağlama görevini üstlenmesi bizi hiç kuşkusuz sevindirecektir. Rektörümüz dışarıdaki o azgın bozguncuyla görüşüp konuşacak, sonra gelip onun yine salona alınmasını bizden rica edecek, bozguncunun bundan böyle davranışlarına dikkat edeceğine kefil olduğunu açıklayacaktır. Biz de Dr. Hall'ın otoritesini dikkate alarak bilinçdışına itim'i ayakta tutmaktan vazgeçeceğiz, böylece salonun havasına yine huzur ve sükûn egemen olacaktır. Bu benzetiye, nevrozların ruhçözümsel (psikanalitik) tedavisinde hekimi bekleyen ödevin gerçekten uygun bir anlatımı gözüyle bakabiliriz.

Daha dolaysız bir deyişle, isterililerle diğer nevrozlular üzerindeki incelemeler sonucunda vardığımız kanıya göre, hasta tarafından benimsenemeyecek isteği içeren düşüncenin bilinçdışına itimi **başarılamamıştır.** Gerçi hastalar söz konusu düşünceleri bilinç ve belleklerinden itip uzaklaştırmış, görünürde bir sürü elem duygusundan yakalarını kurtarmıştır; **ama bilinçdışına itilen istek orada varlığını sürdürmüş,** etkin duruma geçmek için fırsat kollamış, asıl düşünceyi bir

biçim değişikliğine başvurarak tanınmayacak duruma sokarak **yerdeş bir düşünce** kılığında bilinç alanından içeri sokmayı becermiş, ilgili düşünce de bilinçdışına itimle baştan savıldığı sanılan elem duygularının çok geçmeden yine sahnede görünmesine yol açmıştır. Bilinçdışına itilmiş düşünceyi temsil eden yerdeş düşünce, yani hastalık belirtisi artık savunma durumundaki ben'den gelecek her türlü saldırıya karşı bağışıklık kazanmıştır. Böylece, başlangıçtaki kısa süreli çatışmanın yerini, şimdi zaman içinde asla son bulmaksızın sürüp gidecek bir rahatsızlık almıştır. Ortaya çıkan belirti, biçim değişikliklerini içermesine karşın, bilinçdışına itilmiş ilk düşünceye bir noktada benzerlik göstermektedir; söz konusu benzerlik, nasılsa bir yolunu bulup belirtiye sıçramıştır. Yerdeş düşüncenin hangi yoldan oluştuğu, hastanın psikanalitik tedavisi sırasında açıklığa kavuşturulabilmekte, hastanın sağaltımı (tedavisi) için aynı yolun geriye doğru izlenerek belirtinin başlangıçtaki bilinçdışına itilmiş düşünceye dönüştürülmesi gerekmektedir. Hatırı sayılır ölçüde güçlü direnişler alt edilerek gerçekleştirilebilen bilinçdışına itilmiş düşüncenin bilinçli ruhsal etkinlik alanına çıkarılmasıyla, hastanın kaçındığı çatışma, hekimin yönetim ve gözetimi altında, bilinçdışına itim'in sağlayacağından daha olumlu bir sonuca ulaştırılabilir. Bu türden bir sürü yerinde girişimlerle söz konusu çatışma ve nevroz uygun bir çözüme kavuşturulmakta, bazen bu girişimler birleştirilerek istenilen amaca ulaştırılmaktadır.

Ya rahatsızlığa yol açan isteği haksız yere bilincinden kapı dışarı ettiğine inandırılarak hastanın ilgili isteği bütünüyle, olmazsa kısmen benimsemesi sağlanmakta ya da isteğin kendisi yüceltme (sublimasyon) konusu yapılarak daha üst aşamadaki kusursuz bir amaca kanalize edilmekte veya iste-

ğin hasta tarafından aşağılanmasına haklı bir davranış gözüyle bakılıp otomatik yoldan gerçekleşen, dolayısıyla elverişsiz nitelik gösteren bilinçdışına itim yerine, alabildiğine yüce manevi amaçların yardımına başvurularak söz konusu isteğin yadsınmasına ve denetim altına alınmasına çalışılmaktadır.

Psikanaliz denen tedavi yönteminin temel görüş açılarını daha anlaşılabilir bir dille ortaya koyamadımsa, bağışlayınız lütfen! Bu yolda karşılaşılan güçlük, yalnız konunun yeniliğinden ileri gelmiyor. Bilinçdışına itim'e karşın bilinçdışından seslerini duyurabilen isteklerin içyüzü ve böyle başarısız bir bilinçdışına itim'le yerdeş bir düşünce ya da belirtinin oluşumu için ne gibi öznel ve bünyesel koşulların gerekeceği konusunda, ilerideki konuşmalarımız sizlere bazı aydınlatıcı bilgiler sunacaktır.

Üçüncü Konferans

Sayın Baylar ve Bayanlar! Gerçeği söylemek her vakit kolay değil, hele sözü uzatmamak gerekti mi! Dolayısıyla, son konuşmamda yaptığım bir yanlışlığı bugün izninizle düzelteceğim. Sizlere daha önce demiştim ki, ipnotizmayı bir yana bırakıp, tedavi oturumlarında hastalarıma ele aldığımız konuya ilişkin akıllarına ne geliyorsa söylemelerini, görünürde unuttukları yaşantıları unutmayıp bildiklerini ve ilk akıllarına gelen şeyin aranılan düşünce ya da yaşantı olacağını ısrarla açıkladığım zaman, hastamın aklına ilk gelen şeyin gerçekten de elde etmeye çalıştığım düşüncenin ve unutulan yaşantının kendisi olduğunu gördüm. Şimdi bunun genellikle gerçeğe uymadığını belirteceğim. Daha önceki konuşmamda böyle bir basitleştirmeye kaçtımsa, bunu sözü uzatmamak için yaptım. Gerçekte benim yalnızca ısrarım üzerine aranılan düşünce ve yaşantının akla gelişi, tedavi sürecinin başlangıcına özgüydü. Ancak ilgili teknik sürdürüldüğünde, hastanın aklına doğru sayılamayacak, çünkü ortadaki duruma uygun düşmeyen ve hastaların kendileri tarafından da yanlış diye nitelenen çağrışımlarla karşılaşılmaktaydı. Yani başvurulan ısrarlar sonucu hastadan daha fazla bilgi elde edilemiyor, dolayısıyla ipnotizmadan vazgeçtiği için insana yerinmekten başka yapacak şey kalmıyordu.

İşte bu çaresizlik döneminde, bilimselliği ancak yıllar sonrası Zürih'te C.G. Jung ve öğrencileri tarafından ortaya konan bir önyargıya sarıldım. Doğrusu kimi vakit önyargılarla davranmanın pek yarar sağlayacağını belirtmeden geçemeyeceğim. Ruhsal olayların sıkı bir gerekircilik (determinizm) ilişkisi içerisinde akıp gittiğini düpedüz benimsemekteydim; dolayısıyla, yoğun bir dikkat sonucu hastanın anımsayacağı şeyin aradığımız şeyle ilgisiz tamamen gelişigüzel şeyler olduğuna inanamazdım. Ancak, hastanın aklına gelen şeyin aranılan şeyle özdeş olamayacağını, ortadaki psikolojik durum yeterince açıklamaktaydı. Tedavisine çalışılan hastada karşıt iki güç etkinlik gösteriyordu; bunlardan biri, unutulmuş düşünce ve yaşantıları bilinç kapsamına çekip almaya savaşan bilinçli çaba, öbürsü bilinçdışına itilmiş yaşantıların ya da benzeri nesnelerin bilinçli duruma getirilmesine karşı koyan bildiğimiz direniş. İlgili direniş sıfıra eşit bulunuyor ya da pek az bir ölçüyü aşmıyorsa, unutulmuş nesne bir biçim değişikliğine uğramaksızın olduğu gibi bilinç düzeyine çıkarılabiliyordu. Aranılan düşünce ya da yaşantının bilinç düzeyine çıkarılmasını engelleyen direniş ne denli büyükse, söz konusu düşünce ve yaşantıdaki biçim değişikliğinin (deformasyon) o denli büyük olacağı akla yakın bir ihtimaldi. Buna göre, aranılanın yerine hastanın aklına gelen düşünce ya da yaşantının kendisi bir belirti gibi gelişip ortaya çıkmaktaydı; bilinçdışına itilmiş ilk nesnenin yerini tutan yeni, yapay ve geçici bir şeydi bu, hastadaki direnişin etkisiyle ne kadar çok biçim değişikliğine uğramışsa, başlangıçtaki bilinçdışına itilmiş nesneye o kadar az benzerlik göstermekteydi. Ama belirti niteliğini taşıdığı için, bilinçdışına itilmiş nesneyle arasında yine de bir benzerlik vardı; bu yüzden hastadaki direniş aşırı ölçüde güçlü değilse, çeşitli çağrışımlar

içinden aranılan nesnenin bulunup çıkarılması gerekmekteydi. Çağrışımlarla geriye itilmiş nesne arasında, ima ile ima konusu nesne, dolaylı bir ifadeyle bu ifadede karşıdakine aktarılmak istenen anlam arasındakine benzer bir ilişki söz konusuydu.

Nitekim normal ruhsal yaşamda da öyle anlar bilmekteyiz ki, bu anlarda benzeri durumlar bizim varsaydığımız benzeri sonuçlarla karşımıza çıkmaktadır. Espri de bunlardan biridir. Psikanaliz sorunlarıyla uğraşırken, espri konusuna da eğildim ister istemez. Size şimdi esprideki mekanizmayı bir örneğe dayanarak açıklamak istiyorum. İngilizce bir nüktedir örnek:

Nükte şöyle[11]: Kaba saba iki işadamı hayli atak bir alay girişimden sonra büyük bir servet edinmeyi başarır, bundan böyle kendilerini zorla sosyeteye kabul ettirmek isterler. Amaçlarına ulaşmak için çeşitli yollara başvurur, tabloları her vakit olay yaratan kentin en kibar çevresine mensup en pahalı bir ressama portrelerini yaptırmayı uygun bulurlar. Sonra değerli tabloların ziyaretçilere ilk kez gösterildiği büyük bir gece verirler; ev sahibi rolündeki iki işadamı, kentte sözü en çok geçen sanat uzmanı ve eleştirmenini alıp salonda portrelerin asılı bulunduğu köşeye götürür, onun ağzından hayranlık taşan bir yargı koparmak isterler. Eleştirmen tablolara uzun uzun bakıp sanki bir şeyin eksikliğini sezmiş gibi başını sallar ve iki portre arasındaki boşluğu işaret ederek sadece şöyle sorar: «And where is the Saviour?*»

Görüyorum ki, hepiniz de bu nefis nükteye gülüyorsunuz. Şimdi nüktenin özüne girmeye, bu özü kavramaya çalışalım. Sanat uzmanının sorduğu soruyla şöyle demek istediğini an-

---

11 **Nükte ve Bilinçdışıyla İlişkisi** (Der Witz und seine Beziehung mit dem Unbewussten); Viyana 1905, 3. baskı 1921, s. 60.

* Peki ama, kurtarıcı (Hazreti İsa) nerede? (Ç.N.)

lamaktayız: Siz, İsa çarmıha gerilirken onun sağında solunda yer alan iki kaltabandan başka kimseler değilsiniz. Ancak, sanat uzmanı bunu doğrudan belirtmeyerek öyle bir şey söylüyor ki, söylediği ilkin insanın üzerinde ortadaki duruma uygun düşmez, onunla ilişkisiz bir izlenim bırakıyor; ama bir an sonra bu sözlerin, sanat uzmanının yapmak istediği aşağılamayı dolaylı yoldan dile getirdiğini ve aşağılamanın tam anlamıyla yerini tutan sözler niteliği taşıdığını seziyoruz. Hastalarımızdaki çağrışımların oluşumunda rol oynadığını sandığımız koşulların, nüktede de hiç eksiksiz karşımıza çıkmasını beklemeyiz elbet.

Ne var ki, nükte ile çağrışımların nedenleri arasındaki özdeşlik üzerinde ısrarla durmamız gerekmektedir. Acaba neden sanat eleştirmeni, söyleyeceği şeyi açıktan açığa söylemiyor? Çünkü bunu bütün çıplaklığıyla ilgili kişilerin yüzlerine karşı söylemenin hazzına karşılık, onu böyle bir davranıştan alıkoyan pek güçlü nedenler de vardır. Bir kez konukları bulunduğunuz, sağlam yumruklarla donatılmış bir alay uşağı hizmetinde çalıştıran kimseleri aşağılamak insanın başını derde sokabilir. Daha önceki konuşmamda **bilinçdışına itim** olayını anlatırken başvurduğum benzetideki duruma düşebilir insan. Bu yüzden, sanat eleştirmeni aşağılamayı dolaysız yoldan yapmayarak bir biçim değişikliğine gidiyor, bir **ima** kılığıyla dile getiriyor bunu; kanımızca, hastalarımızın belleğinde aradığımız nesnenin değil, az buçuk biçim değişikliğine uğramış yerdeş bir nesnenin görünmesi de yine aynı nedenden kaynaklanmaktadır.

Sayın Baylar ve Bayanlar! Zürih ekolüne (Bleuer, Jung vb.) uyarak birbiriyle ilişkili, emosyon (duygu ve heyecan) yüklü bir grup düşünceyi **kompleks** diye nitelemek pek yerinde olacaktır. Yani sağaltımına çalıştığımız bir hastanın anımsadığı en son yaşantıdan yola koyulup bilinçdışına itilmiş bir

kompleksi aramaya kalkarsak, her bakımdan bu kompleksi ele geçirebilmemiz umudu vardır; yeter ki, hastamız bize bol sayıda serbest çağrışım sunabilsin. Uygulayacağımız böyle bir yöntemde hastamızın dilediği gibi konuşmasına izin verir, bunu yaparken hastamızın aklına gelecek her şeyin aradığımız kompleksle dolaylı ilişkisi olacağı varsayımını göz önünde tutarız. Bilinçdışına itilmiş kompleksi ele geçirmek için izlenen yol pek sapa görünüyorsa, size hiç değilse şurasını kesinlikle söyleyebilirim ki, önümüzde izleyebileceğimiz bir tek yol varsa, o da budur.

Söz konusu tekniği uygularken karşılaşacağımız tatsız olaylardan biri de hastanın sık sık duraklaması, anımsamasına ara vermesi, söyleyecek hiçbir şeyi kalmadığını, aklına hiçbir şey gelmediğini ileri sürmesidir. Böyle bir durum gerçeği yansıtıp hasta savında haklı olsaydı, başvurduğumuz yöntemin her şeye karşın yetersizliği anlaşılırdı. Ne var ki, biraz titizlikle yapılacak bir gözlem, çağrışımların akışında böyle bir kopukluğun asla söz konusu olmadığını kanıtlayacaktır. Bir kopukluk varmış izlenimine yol açan neden, hastanın aklına gelen çağrışımı, bu çağrışımla ilgili değişik eleştirel yargılar kılığına bürünebilen direnişlerin etkisi altında kendinde saklayıp açığa vurmaması ya da bunu yine belleğinden uzaklaştırmasıdır. Dolayısıyla, hastaya, çağrışımlarını bize açıklarken eleştirel bir seçme yapmaktan büsbütün uzak durması, aklına gelenleri yanlış da görse, aranılan nesneyle ilişki kuramayıp bunlara saçma gözüyle baksa da, hepsini olduğu gibi bize söylemesi, hele anımsadığı şey içinde tatsız bir duygu uyandırdığı zaman mutlaka böyle davranması gerektiği anlatılır. Hastanın ilgili direktife uyması, bilinçdışına itilmiş kompleksin izini ele geçirmemizi sağlayacak malzemeyi bize sunacaktır.

Hekimin değil de direnişin etkisi altında hastanın küçümseyerek kendisinden itip uzaklaştırdığı çağrışımların oluşturduğu malzeme, psikanaliz tedavisini uygulayan hekim için adeta bir maden cevherine benzer; basit yorum hünerlerine başvuran hekim, içerisinde saklı madeni bu cevherden çekip alır. Bir hastadaki kompleksler konusunda, bunların aralarındaki düzen ve ilişkilere eğilmeksizin çarçabuk bir önbilgi edinmek istiyorsanız, Jung[12] ve öğrencilerinin geliştirdiği *çağrışım* tekniğinden yararlanabilirsiniz. Bir kimyager için nitelik analizi ne işe yarıyorsa, psikanalist için de çağrışım aynı işi görür; nevrozluların sağaltımı, ilgili teknikten yararlanılmaksızın da yürütülebilir; ama söz konusu komplekslerin nesnel yoldan ele geçirilip göz önüne konabilmesinde ve Zürih okulunun başarıyla yürüttüğü psikoz konusundaki araştırmalarda çağrışım tekniğine başvurulması zorunludur.

Psikanalizin ana kuralına uyan hastadaki çağrışımların değerlendirilmesi, bilinçdışının kapısını bize açan biricik teknik yol değildir. Elimizde aynı amaca ulaşabilmek için başvurabileceğimiz iki olanak daha bulunmaktadır; bunlardan birincisi hastanın gördüğü düşleri yorumlamak, ikincisi yanılgılar ve tesadüfî davranışlardır.

Sayın dinleyiciler! Şunu itiraf edeyim ki, psikanalizin tümüne ilişkin böyle sıkışık bir özet sunmayı bırakıp **düş yorumu**'nu[13] ayrıntılarına dek sizinle ele almanın daha uygun olup olmayacağı konusunda uzun zaman bocalayıp durdum. Görünürde ikinci derecede önem taşıyan düpedüz öznel bir neden, düş yorumu üzerine enine boyuna eğilmekten beni alıkoydu. Düş yorumu gibi modası geçmiş görülerek alay

12 Z.G. Jung; **Tanısal Çağrışım Denemeleri** (Diagnostische Assoziationsstudien), c. 1, 1906.

13 Düş Yorumu (**die Traumdeutung**), 1900, 7. baskı 1922.

konusu yapılan bir becerinin psikanalizde ne büyük önem taşıdığını sizlere açıklamadan, pratik amaçlara yönelmiş bu ülkede «düş yorumcusu» kimliğiyle karşınıza çıkmayı adeta uygunsuz bir davranış gördüm. Gerçekte düş yorumu, bilinçdışının tanınmasında bir *Via regia* * olup psikanalizin en sağlam temelidir; her isteyene psikanaliz inancını aşılayıp psikanalistliğe özenen her kişinin kendini yetiştirebilmesini sağlayacak bir beceridir. Bana psikanalistlik payesinin nasıl elde edileceği sorulsa, vereceğim yanıt, insanın kendi düşlerini incelemesiyle olacaktır. Psikanalize cephe alanlar, şimdiye kadar düş yorumunu gereği gibi değerlendirme konusu yapmaktan kaçınmış ya da en sudan itirazlarla bunun üzerinden atlayıp geçmiştir. Eğer sizler böyle davranmaz, düş yaşamının sorunlarıyla ilgili olarak psikanalizin getirdiği çözümlemeleri benimseme gücünü gösterebilirseniz, bu bilim dalının önünüze çıkardığı yenilikleri kavramada zorluklarla karşılaşacağınızı sanmıyorum. Unutulmaması gereken bir nokta varsa, bizim geceki düşsel ürünlerin dıştan bakıldığı vakit akıl ve ruh hastalarında rastlanan ürünlere alabildiğine benzerlik göstermesi, beri yandan bunların tam bir sağlıklı durum içerisinde geçen uyanık yaşamla bağdaşabilir nesneler olmasıdır. Her kim «normal» duyu aldanışlarını, sayıklamaları (hezeyan) ve karakter değişikliklerini anlayışla değil de hayretle karşılarsa, böyle biri için patolojik (sayrısal) ruh durumlarının anormal ürünlerini yarı buçuk kavramadan öteye geçebilme şansı asla yoktur. Bu gibi kimseler arasına günümüzde hiç çekinmeden bütün psikiyatristleri katabilirsiniz. Şimdi izin verirseniz, sizinle düş sorunları alanında şöylece bir geziye çıkalım.

Hastalarımızın kendilerinden öğrenmek istediğimiz çağrı-

* Kral yolu (Ç.N.)

şımlar karşısında sergilediği küçümsemeli davranışı, bizler de, genel olarak, sabahleyin uyandığımız zaman gece gördüğümüz düşler karşısında açığa vururuz. İlgili düşleri çokluk hemen tümüyle unutur, üzerimizden silkip atarız bazen. Düşleri küçümsememiz, içlerinden kiminin bizi yadırgatmasından, hatta karmaşık ve saçma görünmeyenlerinde bile bu yadırgatıcı özelliğe rastlamamızdan, kiminin ise üzerimizde kesinlikle saçma ve anlamsız bir izlenim bırakmasındandır; kimini çarçabuk unutup başımızdan atmamız ise, bunlarda bizim için utanç verici ve ahlak kurallarına aykırı eğilimlerin kendilerini tüm çıplaklığıyla açığa vurmasından ötürüdür. Bilindiği üzere, eski çağlar, düşleri küçümsemek gibi bir davranıştan kendilerini uzak tutmuştur. Bugün de halkın alt kesimlerine mensup kimseler, düşlerin değerlendirilmesinde doğru yoldan ayrılmamakta, eski çağlarda yaşamış insanlar gibi düşlerden geleceği öğrenebileceklerine inanmaktadır.

Düş bilgilerimizdeki boşlukları doldurmak için, gizemsel (mistik) varsayımlara başvurmak gereğini duymadığımı itiraf etmek isterim; dolayısıyla, düşlere dayanarak geleceğin öğrenilebileceğini doğrulayan bulguları şimdiye kadar ele geçirmiş değilim. Ama düşler üzerinde çok daha başka bir açıdan konuşabiliriz ve konuşacaklarımız olağanüstülükten yana ötekilerden hiç de aşağı kalmayacaktır.

İlkin şurasını belirtelim ki, her düşün o düşü gören için yabancı, anlaşılmaz ve karmaşık nitelik taşıdığı ileri sürülemez. Bir buçuk yaşından başlayarak pek küçük çocukların düşlerini inceledik mi, bunların hayli yalınkat bir yapı gösterdiğini ve kolaylıkla yorumlanabileceklerini anlarız. Küçük çocuğun düşünde gördüğü, her vakit, gündüz içinde uyanıp giderilememiş isteklerin yerine getirilmesidir. Bu yalın gerçeği bulgulamak için düş yorumuna başvurmak zorunlu değildir; bunun için çocuğun gündüzki yaşantılarını sorup

öğrenmek yeter. Erişkinlerin düşlerinin de çocuk düşlerinden kalır yeri yoksa, yani bunlar da gündüz duyulan isteklerin düşte gerçekleşmesiyle, düş bilmecesi alabildiğine doyurucu bir çözüme kavuşmuş olur. Gerçekten de erişkinlerin düşleriyle çocukların düşleri arasında bir ayrımın bulunmadığını görmekteyiz; ilgili çözümü benimsemekten bizi alıkoyan engelleri, düşleri daha bir enine boyuna analizden geçirerek ortadan kaldırabiliriz.

Söz konusu çözüme karşı itiraz, erişkinler tarafından görülen düşlerin genellikle anlaşılmaz içerik taşıdığı ve bu içeriğin hepsinden az açığa vurduğu bir şey varsa, gündüz duyulan isteklerin gerçekleşimi olduğu yolundadır. Bu itirazı şöyle yanıtlayabiliriz: Düşler, düş özelliğini kazanmadan bir biçim değişikliğine (deformasyon) uğrar; düşlere kaynaklık eden ruhsal yaşantıyı sözcüklerle dile getirmeye kalktık mı, bambaşka bir durumla karşılaşırız. Yani sabah uykudan uyanınca belli belirsiz anımsayıp güç bela, adeta istemsel bir çaba göstererek sözcük kalıplarına dökmeyi başardığımız **açık** *(manifest)* **düş içeriği**'ni, bilinçdışında varlığı benimsenmesi gereken **gizli** *(latent)* **düş düşüncesinden** ayırmak gerekmektedir. Düşlerin bu kılık değiştirmesi, isteri belirtilerinin doğuş süreci incelenirken karşılaştığımız olayların tıpkısıdır; beri yandan, söz konusu kılık değişikliğinin, ruhsal güçler arasındaki kapışmanın ürünleri sayılan isteri belirtilerindeki gibi düş oluşumunda da etkinliğine tanık olmaktayız. Açık düş içeriği, bilinçdışındaki düş düşüncelerinin kılık değiştirmiş biçimidir ve onların yerini tutar; böyle bir kılık değiştirme ise, Ben'deki savunma mekanizmalarından kaynaklanır, yani bilinçdışına sürülüp atılmış isteklerin uyanık durumda bir yol bulup bilinçten içeri ayak atmasını önlemeye çalışan ve uykuda güçleri azalmasına karşın, söz konusu istekleri kılık değiştirmeye ve kendilerini maskelemeye zorlayabilen

direnişlerin bir ürünüdür. Nasıl bir isterili kendisindeki belirtilerin taşıdığı anlamdan ve belirtilerle onlara yol açan nedenler arasındaki ilişkilerden habersiz bulunursa, düş gören de sözünü ettiğimiz kılık değiştirmelerden ötürü düşlerin anlamını kavrayamaz.

Gizli (latent) düş düşüncelerinin gerçekten var olup bunlarla açık (manifest) düş içeriği arasında daha önce belirtildiği gibi bir ilişkinin varlığına inanmak istiyorsak, psikanalizdeki teknikle çalışan düş yorumuna bir göz atmak yetecektir. Diyelim açık bir düş içeriği karşısındayız; bu düşün değişik ögeleri arasında görünürde var olan ilişkiler üzerinde hiç durmaz, psikanalizin çalışma kuralına uyup serbest çağrışım yöntemine başvurur, her düş ögesi için ayrı ayrı ele geçirilecek çağrışımları bir araya toplarız. Nasıl bir hastanın kendisindeki belirtilere ilişkin çağrışımlarından ve anımsamalarından ondaki gizli kompleksleri bulup çıkarabiliyorsak, elimizdeki düş malzemesinden de gizli düş düşüncelerini bulup çıkarabiliriz. Bu yoldan ele geçirilecek düş düşüncelerine dikkat edildi mi, erişkinlerin düşleriyle çocukların düşleri arasında bir koşutluk kurmanın ne kadar haklı bir davranış sayılacağı hemen görülecektir. Böylece, düşün gerçek anlamı olarak açık (manifest) düşte saklı özün içyüzü her vakit tüm çıplaklığıyla anlaşılabilecekdir. Bu öz de, gündüzki yaşantıların izlenimlerine bağlı bulunmakta, gündüz doyuma kavuşturulmamış isteklerin düşsel gerçekleşimi kimliğiyle kendini açığa vurmaktadır. Dolayısıyla, uykudan uyandığımız zaman anımsamalarla hakkında bilgi sahibi olduğumuz açık düşü, **bilinçdışına itilmiş** isteklerin **maskelenmiş** bir gerçekleşimi diye tanımlayabiliriz.

Şimdi bireşim (sentez) yolundan yürüyerek, bilinçdışındaki düş düşüncelerinin kılık değiştirip açık düşe dönüşümünü sağlayan süreci de saptayabiliriz. **Düş oluşumu** diye nitele-

diğimiz bu süreç, kuramsal bakımdan bütün ilgimizi üzerinde toplayacak kadar büyük önem taşır; çünkü bilinçdışında, daha doğrusu birbirinden ayrı iki ruhsal sistem sayılacak bilinç ile bilinçdışı **arasında** ne beklenmedik ruhsal olayların geçtiğini ilgili süreç aracılığıyla açık seçik kavrayabilmekteyiz. Bu olaylar içerisinde **yoğunlaştırma** ve **kaydırma**, öte-kilerden daha çok dikkati çeker. Düşsel ürün, değişik ruhsal grupların birbirini etkileme sürecinde özel bir durumu, yani ruhsal bölünmenin sonucunu gösterir ve başlıca özellikler bakımından, hastalardaki bilinçdışına itimin başarısız kalması durumunda bilinçdışına itilmiş kompleksleri hastalık belirtilerine dönüştüren kılık değiştirme olayıyla özdeşlik gösterir.

Düşlerin, ama en inandırıcı biçimde kendi düşlerinizin yorumundan hayretle öğreneceğimiz bir diğer gerçek, çocukluğun ilk yıllarındaki izlenim ve yaşantıların bireyin gelişimini umulmadık ölçüde etkilediğidir. Düşsel yaşam sayesinde çocukluk, sonraki yıllar işe yaramaz duruma gelenleri de içlerinde olmak üzere, bütün özellik ve isteklerini kendisinde saklı tutarak erişkin insanda varlığını sürdürür adeta. Ne gibi gelişmeler, bilinçdışına itimler, yüceltmeler ve tepkisel ürünler sonucu bambaşka yaratılıştaki bir çocuğun normal erişkine, bin bir çabayla ele geçirilmiş uygarlık hazinesinin taşıyıcısı ve biraz da kurbanı olan insana dönüştüğü, ilgili özellik ve isteklerde apaçık kendini açığa vurur.

Ayrıca, bir noktaya daha dikkatinizi çekmek isterim: Düşleri yorumlama çabalarını sürdürürken öğrendiğimiz bir başka gerçek var ki, o da özellikle cinsel komplekslerin anlatımında bilinçdışının belli bir simgeler topluluğundan yararlanması ve söz konusu simgelerin bireyden bireye biraz değişiklik göstermesi, ama biraz da bütün bireylere özgü tipik bir özellik taşıması, mitler ve masallarımızın gerisinde varlığını se-

zinlediğimiz simgelerle çakışıyor görünmesidir. Dolayısıyla, ulusların yarattıkları mitler ve masalların günün birinde düşlerden yola koyularak açıklığa kavuşturulması gerçekleşmeyecek bir şey değildir.

Nihayet sizlere bir uyarmada bulunmama, düşleri baskılanmış isteklerin gerçekleşimi saymak gerektiği görüşüne korkulu düşlerin uymadığı itirazını dikkate almamanızı söylememe izin verin lütfen. Üzerlerinde bir yargıya varmak için korkulu düşlerin de yorumlanması gerektiği bir yana, pek genel bir deyişle şunu belirtebiliriz ki, düşlerdeki korku, nevrotik korkunun koşulları dikkate alınarak işin özüne girilmeden sanılacağı gibi, doğrudan düş içeriğinin kendisinde bulunmaz. Düşsel korku, baskılanmış isteklerin artan gücüne karşı Ben'in bir yadsıma tepkisidir; dolayısıyla, düş sürecinin, baskılanmış isteklerin hizmetine kendini pek fazla vermesi durumunda söz konusu yadsımaya düşte de rastlanmasının hiç de şaşılacak yanı yoktur. Görüyorsunuz ki, başka yoldan edinilmesi güç bilgileri bize sağlaması bakımından düş konusundaki araştırmalar haklı bir nedene dayanmaktadır. Ancak, bizi böyle bir araştırmaya iten de, nevrozluların psikanaliz yoluyla sağaltımıdır. Şimdiye dek söylediklerimizden, hastadaki direnişlerin aşırı derecede güçleştirmemesi durumunda, düş yorumunun, bilinçdışına itilmiş gizli istekleri ve bu isteklerce beslenen kompleksleri anlamaya ne denli katkıda bulunacağını kolaylıkla çıkarabilirsiniz. Şimdi sizinle psikanalizde teknik bir araç diye görülüp öğrenimi yapılan bir üçüncü grup ruhsal olaya geçeceğiz.

Söz konusu olaylar, gerek normal, gerek nevrozlularda rastlanıp genellikle önemsenmeden geçilen küçük yanılgılardır. Anımsanabilecek ve başka vakit gerçekten de anımsanan şeylerin unutulması, örneğin özel isimlerin zaman zaman

akıldan çıkışı, konuşurken bizlerin de sık sık başına gelen dil sürçmeleri, yazıp okurken yapılan hataları, çalışırken elin istenilen değil de bir başka nesneye yanlışlıkla uzanması sözü geçen yanılgılar arasındadır ve bunların genellikle hiçbirinde ruhsal bir neden aranmaz, hepsine kazara yapılmış davranışlar, dalgınlıklar, dikkatsizlikler ve benzeri durumların doğurduğu masum sonuçlar gözüyle bakılır, üzerlerinde durulmaz pek. Falan ya da filan nesneyle oynamak, ezgiler mırıldanmak, elleri vücudun ya da giysinin belli bir yerinde gezdirmek vb. gibi insanın hiç bilincinde olmadığı, hele kendilerine ruhsal bakımdan hiç önem vermediği davranış ve jestler vardır [14]. Bu küçük şeyler, **yanılgılarla semptomatik** ve **tesadüfi davranışlar**, adeta insanların sessiz sedasız aralarında söz birliği edip kendilerine gösterdikleri önemsemezlik açısından ele alınacak kadar anlamsız değildir. Hepsinin pekâlâ bir anlamı vardır; hangi koşullarda ortaya çıktıkları göz önüne alındı mı, çokluk kolaylıkla ve güvenilir biçimde yorumlanabilirler, bunların da insanın bilinçdışına itip bilincinden saklı tutmak istediği amaç ve eğilimleri yansıttığı ya da daha önce, hastalık belirtilerinin yaratıcıları ve düşlerin mimarları kimliğiyle karşımıza çıkan baskılanmış istek ve komplekslerden kaynaklandığı anlaşılır. Yani belirtiler üzerinde nasıl duruyorsak, bunların üzerinde de öylece durmamız gerekir; bunlara göstereceğimiz ilgi, tıpkı düşler gibi ruhsal yaşamda gizli kalmış nesneleri gün ışığına çıkarmamızı sağlayabilir. Bunlarla içindeki en mahrem gizleri ele verir insan. Bilinçsiz içtepilerini genel olarak başarıyla baskılamış sağlıklı kişilerde de söz konusu yanılgı ve hatalı davranışlar pek kolay ve sık meydana gelebiliyorsa, bunu

14 **Günlük Yaşamın Psikopatolojisi** (Zur Psychopatologie des Alltagslebens), 1905, 15. baskı 1924.

gösterişsizliklerine ve pratikte fazla önem taşımamalarına borçludurlar. Ancak, söz konusu yanılgı ve hatalı davranışlar, sağlıklı koşullarda da bilinçdışına itimlerle ve yerdeş ürünlerle karşılaşılabileceğini kanıtladığı için, kuramsal bakımdan hayli önem taşır.

Ruhsal yaşamdaki olayların gerekircilik (determinizm) ilkesi uyarınca olup bittiğine ilişkin pek sağlam bir inancın, psikanalistlerin karakteristik özelliğini oluşturduğunu artık anlamışsınızdır sanırım. Bir psikanalist ruhsal dışavurumlarda önemsiz, keyfî ve tesadüfî diye bir şey tanımaz; genellikle bir nedene bağlanmadan geçilen tüm olayları, yeteri kadar neden bularak açıklamaya çalışır; hatta bizim doğarken beraberimizde getirdiğimiz söylenen nedensellik gereksinimi, belli bir olayda bir tek ruhsal etkenle yetinirken, psikanalist aynı olayda birden çok etkenin söz konusu olabileceğini düşünür, böyle bir şeye her vakit hazırlıklı davranır.

Serbest çağrışım yöntemine uygun davranan hastanın bizlere sunacağı çağrışımların, düşlerle yanılgı ve semptomatik davranışların ve benim ileride birkaç sözle değineceğim **aktarım** gibi ruhçözümsel (psikanalitik) sağaltımda karşılaşılacak diğer mekanizmaların incelenmesi olmak üzere ruhsal yaşamda gizli, unutulmuş ve bilinçdışına itilmiş nesneleri ortaya çıkarmaya çalışırken yararlanabileceğimiz çareleri topluca göz önünde tutarsak, sizler de benim gibi psikanaliz tekniğine, patojen malzemeyi bilinçdışından bilincin aydınlığına çıkarabilecek ve yerdeş belirtilerle kendini açığa vuran hastalıkları iyileştirebilecek bir teknik gözüyle bakılabileceği sonucuna varacaksınız. Öte yandan, sağaltım çabalarımızın normal ve hasta kişilerin ruhsal sağaltım bilgilerimizi zenginleştirmesini, elbette bu tekniğin pek çekici ve üstün bir yanı olarak görmek gerekir.

Dördüncü Konferans

Sayın Baylar ve Bayanlar! Daha önce sözünü ettiğimiz psikanaliz tekniğinin olanaklarıyla nevrozlulardaki kompleksler ve baskılanmış içgüdüsel istekler konusunda ne gibi bilgiler edindiğimizi sanırım merak edeceksiniz.

Evet, en başta öğrendiğimiz şu oldu: İlgili teknik, hastalık belirtilerinin gerçekten insanı hayrete düşürücü bir şaşmazlıkla hastalardaki cinsel yaşantıların izlenimlerinden doğduğunu ortaya koymuş, patojen içtepilerin erotik (sevisel) içgüdü karakteri taşıdığını göstermiş ve bizi, cinsel alandaki bozuklukların gerek erkekler, gerek kadınlarda hastalığa yol açan nedenlerin başında geldiğini kabule zorlamıştır.

Biliyorum, ileri sürdüğüm bu sava pek inanılmayacak. Ruhbilim alanındaki çalışmalarımı severek ve ilgiyle izleyen araştırmacılar bile, hastalık belirtilerinin oluşumunda cinsel nedenlerin payını belirlerken fazla ileri gittiğim kanısına eğilim göstermekte, öbür içgüdüsel isteklerin neden bilinçdışına itimlere ve yerdeş ürünlere kaynaklık edemediği sorusunu bana yöneltmektedir. Bu soruyu şöylece yanıtlayabilirim: Neden öbür içgüdüsel istekler bilinçdışına itimlere ve yerdeş ürünlere kaynaklık edemiyor, doğrusu ben de bilmiyorum. Hani kaynaklık etmelerine de hiç itirazım yok. Ancak, dene-

yimlerin ortaya koyduğuna göre, öbür içgüdüsel istekler bu işin üstesinden gelecek kadar önem taşımıyor, olsa olsa cinsel isteklerin etkisini pekiştiriyor, ama asla bunların yerini tutamıyorlar. Bu, benim kuramsal yoldan vardığım bir saptama değil; 1895'te Dr. J. Breuer'le hazırladığımız *İsteri Üzerinde İncelemeler* kitabında henüz bu görüşte değildim. Ancak, ileride deneyimlerimin artması, dolayısıyla konuya daha bir derinliğine girmem böyle bir görüşü ister istemez benimsememe yol açtı. Sayın Baylar ve Bayanlar! Kendileriyle kalkıp buraya, Worcester'e geldiğimiz pek yakın dostlarımdan ve benim tarafımı tutan kişilerden birkaçı da şu an aranızda bulunuyor. Kendilerine sorunuz lütfen, hastalığın oluşumunda cinsel nedenlerin ilk planda önem taşıdığı savına ilkin hiç inanmadıklarını, ancak kendi psikanaliz çalışmalarının onları böyle bir savı kabule zorladığını anlatacaklardır.

Gelgelelim, hastaların davranışları, ilgili savın doğruluğuna inanılmasını kolaylaştıracak gibi değildir pek. Hastalar, cinsel yaşamlarına ilişkin bilgileri bize kendi gönül rızalarıyla sunacakken, bunu bütün çarelere başvurarak örtüp gizlemeye çalışır. Cinsel konularda insanlar genellikle açıkyüreklilikten kaçar; cinsel yaşamlarını tüm çıplaklığıyla açığa vurmaz, sanki cinsellik dünyasında kötü hava diye bir şey olabilirmiş gibi üzerine yalan dolandan örülmüş kalın giysiler geçirerek gözden saklarlar onu. Böyle davranmakta da haksız sayılmazlar; çünkü uygarlık dünyamızın güneş ve rüzgârı cinsellik alanındaki etkinliklere elverişli değildir; doğrusu içimizden hiçbiri kendi cinsel yaşamını bütün çıplaklığıyla başkalarının gözü önüne seremez. Ne var ki, ruhçözümsel sağaltım sırasında ortada çekinecek bir şey bulunmayıp rahatlıkla her şeyi açığa vurabileceklerini sezer sezmez, hastalarımızın o yalancı örtüyü cinsel yaşamları üzerinden çekip aldıklarını görür ve ancak o zaman bizim savın doğruluğu

konusunda bir yargıya varabilecek duruma gelirsiniz. Ne yazık ki hekimler de, cinsel yaşamın sorunlarıyla aralarındaki ilişki bakımından öbür kimselere göre ayrıcalıkla donatılmış değildir; bir haylisi vardır ki, «uygar insanlardan» çoğunluğunun cinsel davranışına egemen olan bir çekingenliğin ya da açgözlülüğün lanetini üzerlerinde taşır.

Şimdi izin verirseniz, araştırmalarımızdan elde ettiğimiz sonuçları açıklamayı sürdürelim. Psikanaliz, çalışmalarımızda karşılaştığımız bir dizi vakadaki belirtilerin cinsel değil, daha başka travmatik yaşantılardan kaynaklandığını göstermiştir. Ancak, bir başka durum dikkate alındığında, söz konusu ayrım önemini yitirir; çünkü nedenlerini tüm çıplaklığıyla açıklığa kavuşturarak bir hastalığın kesinlikle sağaltımını amaçlayan psikanaliz, hiçbir vakada hastalanma dönemindeki yaşantılarda durmayarak daha ötelere uzanır, tüm vakalarda buluğ dönemine ve hastanın ilk çocukluk yıllarına kadar iner, burada hastalığı doğuran yaşantı ve olaylarla yüz yüze gelir. Ancak, çocukluktaki yaşantılar hastanın ilerideki travmalara karşı duyarlığını açıklamakta ve unutmalara konu yapılmış yaşantılara ilişkin anıların gün ışığına çıkarılıp hastanın bilincine sunulması, hemen her vakit belirtileri yok edecek gücü bize kazandırmaktadır. Cinsellik konusunda da, düşlerle ilgili araştırmalardakine benzer bir sonuçla karşılaşmaktayız. Buna göre, çocuklukta geriye itilmiş içgüdüsel istekler, içtepiler, taşıdıkları güçleri belirti (semptom) oluşumunun hizmetine vermekte, ileride travmalara karşı bireysel tepkinin normal bir akış izlememesi de aynı güçlerden kaynaklanmaktadır. Çocukluktaki bu zorlu içgüdüsel istekleri ise, pek genel bir söyleyişle cinsel istekler olarak nitelendirebiliriz.

Ancak, asıl bu sözlerimin şimdi sizleri iyice şaşırttığına eminim. Peki ama, çocuk cinselliği diye bir şey var mıdır, diye

soracaksınız. Çocukluk çağı, belirgin özelliği cinsel içgüdünün bulunmayışı olan bir yaşam dönemi değil midir? Hayır, Sayın Baylar ve Bayanlar, elbette değildir; elbette cinsel içgüdü ancak buluğ döneminde, İncil'de şeytanın domuzların bedenlerine girdiği gibi çocukların ruhlarına girip yerleşmez. Daha baştan beri çocukta cinsel içgüdü ve cinsel etkinlikler görülür, çocuk doğarken bunları beraberinde getirir ve ileride bu içgüdülerle etkinliklerden bir sürü evreyi içeren önemli bir gelişim süreci sonunda erişkin insanın normal cinselliği doğup ortaya çıkar. Çocuk cinselliğinin dışavurumlarını gözlemlemenin bir güçlüğü yoktur; tersine, bunları görmeden geçmek ya da varlıklarını yoksamaya kalkmak, enikonu bir beceriyi gerektirir.

Talihin bir lütfu, ilgili konudaki savlarımın doğruluğuna tanıklık edecek bir kimsenin aranızda şu an yer almasını sağlamış bulunuyor. İşte size Dr. Sanford Bell'in 1902'de *American Journal of Psychologie*'de çıkan bir incelemesi. Yazarın kendisi, şimdi sizlerle salonlarında bulunduğumuz Clark Universitesi'nin öğretim üyelerindendir; benim *Cinsellik Kuramına İlişkin Üç İnceleme*'den üç yıl önce yayınlanmış yazısının *A preliminary study of the emotion of love between the sexes* * başlığını taşıyan bölümünde tıpkı benim az önce size anlattıklarıma benzer şeyler söyler: *The emotion of sew-love... does not make its appearence for the first time at the period of adolescense, as has been thought*** Bizim Avrupa'da kullanacağımız bir deyimle, Sayın Dr. Bell, *Amerikan* **stilinde** çalışmış, 15 yıl gibi bir süre içinde 800'ü kendisine

---

* Cinsiyetler arasındaki Sevi Duygusuna İlişkin Bir Öncalışma. (Ç.N.)

** Cinsel (erotik) duygular... sanıldığı gibi ilk kez buluğ döneminde açığa vurmaz kendilerini. (Ç.N.)

ait 2500'e yakın gözlem toplamıştır. Cinsel duyguları açığa vuran belirtilerle ilgili olarak şöyle der: «*The unprejudiced mind in observing these manifestations in hundreds of couples of children cannot escape referring them to sex origin. The most exacting mind is stasfied when to these observations are added the confessions of those who have as children experienced the emotion to a marked degree of intensity, and whose memories of cihldhood are relatively distinct**.» Ama bu erkenden aşık olan çocuklardan birçoğunun üç, dört ve beş yaş gibi hayatlarının körpecik bir döneminde bulunduklarını işitmek, aranızda çocuk cinselliğine inanmayanları en çok hayrete düşürecektir.

Pek yakın hemşeriniz Dr. Sanford Bell'in gözlemlerine benimkilerden daha çok inanarak bakarsanız, buna şaşmam doğrusu. Ben kendim, bir babanın korku fobisine yakalanmış beş yaşındaki oğlu üzerinde gereği gibi uyguladığı psikanaliz sonucu[15], çocuk cinselliğinin erken dönemine ilişkin bedensel (somatik) dışavurumlar ve ruhsal ürünler konusunda hayli eksiksiz bilgi edinmiş bulunuyorum. İzin verirseniz, dostum Dr. Jung'un da bir kıza ilişkin gözlemlerini size açıkladığına ve ilgili kızın da benim beş yaşındaki hastam gibi aynı nedenden ötürü, yani bir kızkardeşciğinin dünyaya

---

* Yüzlerce çocukta bu belirtileri gözlemleyecek önyargılardan uzak biri, ister istemez ilgili belirtilerle cinsel duygular arasında bir ilişki kuracaktır. Hele çocukluklarında alabildiğine güçlü bir cinsellik yaşamını sürdürüp çocukluk anılarına oldukça güvenilebilen kişilerin itiraflarının da söz konusu gözlemlere eklenmesi, pek titiz araştırmacıları çocuk cinselliğinin gerçekliğine kesinlikle inandıracaktır. (Ç.N.)

15 **Beş Yaşındaki Bir Çocukta Görülen Bir Fobinin Psikanalizi** (Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben), Psikanalitik ve Psikopatolojik Araştırmalar Yıllığı, c. 1, 1909.

gelişi dolayısıyla hemen aynı duygu, istek ve kompleks ürünlerini kesinlikle açığa vurduğuna dikkatinizi çekmek isterim. Bu bakımdan, çocuk cinselliği gibi başlangıçta yadırgatıcı bir düşünceye yavaş yavaş ısınacağınızdan kuşkum yok. Ayrıca, övülmeye değer bir örnek olarak Zürihli psikiyatrist E. Bleuler'i göstermek isterim; daha birkaç yıl önce benim cinsellik kuramlarına aklı yatmadığını resmen açıklayan Bleuler, sonradan kendi gözlemlerinin böyle bir cinselliği enine boyuna doğruladığını saptamıştır[16].

İnsanlardan çoğu, hekim gözlemciler ya da başkaları çocuklarda bir cinselliğin varlığını benimsemeye yanaşmıyorsa, nedenini kestirmek güç değildir; ilgili kişiler, çocukluklarındaki bütün cinsel etkinlikleri uygar insan olma yolunda gördükleri eğitimin baskısıyla unutmuşlardır ve bilinçdışına ittikleri nesneleri artık anımsamak istemezler. Ama kendi kendilerini psikanalizden geçirerek çocukluk yaşantıları üzerine yeniden eğilip bunları yorumlayabilmeleri durumunda, kuşkusuz daha değişik bir görüşe varacaklardır.

Lütfen tüm kuşkuları kafalarınızdan silip atarak, sizler de benim gibi, yaşamın daha ilk yıllarından başlayan bir çocuk cinselliğinin varlığını kabul ediniz[17]. Çocuktaki hayli bileşik karakter taşıyan cinsel içgüdüyü, değişik kaynaklardan gelen bir sürü bileşene (komponent) ayırabilmekteyiz. Bir kez çocukta cinsel içgüdü, ancak sonradan hizmetine gireceği üreme fonksiyonundan henüz bağımsızdır; aralarındaki benzerlik ve ilişkilerden ötürü cinsel istek kavramı altında bir araya

16 Bleuler; **Çocuklarda Cinsel Anormallikler** (Sexuelle Abnormitäten der Kinder), Okullarda Sağlık Bakımı İsviçre Derneği Yıllığı, IX, 1908.

17 **Cinsellik Kuramına İlişkin Üç İnceleme** (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie), Viyana 1905, 5. baskı, 1922.

toplayabileceğimiz çeşitli haz duygularının sağlanmasına çalışır. Çocuktaki cinsel hazzın ana kaynağı, uyarılmaya özellikle yatkın belli vücut bölgelerinin ve cinsel organların yanı sıra ağız, makat ve idrar yolu girişlerinin, ayrıca cilt ve öbür duyusal organ yüzeylerinin uygun biçimde uyarılmasıdır. Cinselliğin bu ilk döneminde çocuk, gerekli hazzı kendi vücudunda bulduğu, dolayısıyla daha başka objeler arama gereksinimini hissetmediği için, söz konusu dönemi, Havelock Ellis'in deyimiyle **bensevi** (otoerotizm) dönemi diye niteliyoruz. Cinsel hazzın elde edilmesi bakımından önem taşıyan vücut bölgelerine de erojen bölge adını veriyoruz. Çocukların parmaklarını emmesi, vücutlarındaki erojen bir bölgeye dayanarak kendilerine bensevisel (otoerotik) yoldan cinsel haz sağlamalarının güzel bir örneğidir. Sözü geçen eylemin ilk bilimsel gözlemleyicisi olan Budapeşteli çocuk hekimi Lindner, bunu yerinde bir görüşle cinsel bir doyum biçimi diye değerlendirmiş, zamanla cinsel etkinliğin nasıl daha başka ve daha üst aşamadaki doyum biçimlerine dönüştüğünü uzun uzadıya anlatmıştır[18]. İlgili dönemde karşılaşılan bir diğer cinsel doyum biçimi de, genital organların mastürbasyon yoluyla uyarılmasıdır; yaşamsal önemi alabildiğine büyük mastürbasyon döneminin ileride pek çok kişi tarafından hiç de büsbütün aşılıp geride bırakılamadığı görülür. Bu ve buna benzer etkinliklerin yanı sıra, çocukta henüz pek erken yaşta, cinsel hazzı ya da daha çok kullandığımız bir deyimle libido'yu oluşturan ve çocuğun kendi dışındaki birini obje seçmesini zorunlu kılan içgüdü bileşenleri kendilerini açığa vurur. Söz konusu bileşenler, biri etkin (aktif), öbürsü edilgen (pasif) nitelikte karşıt çiftler kimliğiyle ortaya çıkar; bu grubun en önemli temsilcilerini sorarsanız, size başka-

18 **Çocuk Hastalıkları ve Sağaltımı Yıllığı** (Jahrbuch für Kinderheilkunde), 1879.

larına acı çektirmekten duyulan haz (sadizm) ile onun pasif eşini (masoşizm), ayrıca aktif ve pasif teşhir merakını gösterebilirim. Aktif teşhir merakı sonraları bilip öğrenme tutkusuna dönüşür, pasif teşhir merakından ise tiyatro sanatı ve oyunculuğa karşı bir eğilim doğar. Çocuktaki öbür cinsel etkinliklere ise bir obje seçimi açısından bakılması gerekir; söz konusu dönemde, kendi dışındaki bir obje, çocuk için cinsel haz kaynağı oluşturur; böyle bir objenin başlangıçta taşıdığı önem, soyyaşamı sürdürme içgüdüsüne doyum sağlamasından kaynaklanır. Ancak, cinsiyet ayrımı ilgili dönemde henüz kesin rol oynamaz; yani her çocukta bir ölçüde eşcinselliğe yatkınlık görmekle haksız davranmış sayılmayız.

Her içgüdünün, ötekilerden bağımsız, kendi başına haz peşinde koştuğu bu dağınık, zengin, ama birlik ve bütünlükten yoksun cinsel yaşamın, zamanla iki ana doğrultuda bir araya toplanıp örgütlendiği görülür; öyle ki, buluğ çağı sona erdiği zaman, cinselliğin kazanacağı en son karakter sıklıkla belirlenip ortaya çıkar. Bir yandan, ayrı ayrı içgüdüler üreme bölgesinin egemenliği altına çekilip alınır, cinsel yaşamın tümü üreme işlevinin hizmetine girer ve söz konusu içgüdülerin doyumu bundan böyle asıl cinsel birleşme eylemine hazırlayıcı ve eylemi kolaylaştırıcı etkinlik olarak bir önem kazanır. Öte yandan, obje seçimi bensevi'yi (otoerotizm) geriye iterek ön plana geçer, böylece cinsel içgüdüdeki tüm bileşenler sevilen kişide kendilerine doyum sağlama amacına yönelir. Ne var ki, kesin bir biçime kavuşan cinsel yaşamda, başlangıçtaki bütün içgüdü bileşenlerinin rol oynamasına izin verilmez. Daha buluğ çağından önce, eğitim olayının etkisi altında kimi içgüdüler alabildiğine yoğun baskılamalara konu edilir ve çocuğun içine yerleşen utanç, tiksinti ve ahlak duygusu gibi ruhsal güçler, baskılanmış içgüdülerin başında

bir bekçi gibi dikilip onları geride tutar. Sonradan buluğ çağı baş gösterip de cinsel gereksinimlerin o zorlu seli kopup gelince, adı geçen tepki ya da direniş bir baraj rolü oynayarak bu seli normal diye bilinen yataklarda akmaya zorlar ve onun bilinçdışına itilmiş içgüdüleri yeniden canlandırıp etkin duruma sokmasını önler. İçgüdü grupları içinde özellikle iki tanesi vardır ki, ötekilerin hepsinden çok baskılanır; bunlardan biri koprofil içgüdüler, yani pislikten alınan çocuksal hazlar, ötekisi ilkel obje seçimine konu edilen nesnelerdir.

Sayın Baylar ve Bayanlar! Genel patolojide (sayrıbilim) bir kural vardır: Engellenen, geciktirilen ya da gereği gibi bir akış izlemekten alıkonulan her gelişim süreci, hastalığa yatkınlığın tohumlarını da kendi içinde taşır. Aynı kuralın cinsellik işlevindeki o pek karmaşık gelişim süreci için de geçerliğini öne sürebiliriz. Bütün insanlarda cinsel gelişim pürüzsüz bir akış izlemez, kiminde cinsel sapıklıkların ya da geriye dönüş (regresyon) sonucu hastalıklara yatkınlıkların doğmasına yol açar. Bazen tek tek içgüdülerden üreme bölgesinin egemenliği altına girmeyenler çıkar; bağımsızlık içinde varlığını sürdüren böyle bir içgüdü de, sonradan bizim sapıklık dediğimiz anormallikleri doğurur ve normal cinselliğin amacını bir kenara itip yerine kendi amacını geçirir. Daha önce belirtildiği gibi, pek sık rastlanan bir durum da, bensevi (otoerotizm) evresinin birey tarafından büsbütün aşılamayışıdır; bunun sonucunda yine alabildiğine değişik cinsel bozuklukların ortaya çıktığı görülür. Cinsel obje açısından iki ayrı cinsiyet mensupları arasında ayrım gözetmeme durumu da bazen kaybolmadan kalarak erişkinlikte bir eşcinsellik eğilimine kaynaklık edebilir. Kimi durumlarda ise eşcinsellik eğilimi güçlenerek cinselliğin yalnız eşcinsellikle sınırlı kalmasına yol açar. Bu bir dizi bozukluk, cinsellik gelişimin karşılaştığı engellemelerin ürünleridir; cinsel

sapıklıkları ve cinsel yaşamda hiç de seyrek rastlanmayan genel bir çocuksuluğu (infantilizm) kapsamına alır.

Nevrozlara yatkınlıklar da, yine cinsel gelişim bozukluklarının sonucu olarak bir başka yoldan ortaya çıkar. Nevrozlularla cinsel sapıklar arasında, tıpkı pozitifle negatif arasındakine benzer bir ilişki vardır; cinsel sapıklıktaki içgüdü bileşenleri nevrozlularda da komplekslerin ve hastalık belirtilerinin taşıyıcısı rolünü oynar; ancak, nevrozlarda etkilerini bilinçdışından sürdürürler. Demek oluyor ki, bu bileşenler baskılanmakla birlikte bilinçdışında tutunmayı başarmışlardır. Psikanalizin bulguladığına göre, söz konusu içgüdülerin pek küçük yaşta aşırı bir güçle dışavurumu, bir çeşit kısmî (parsiyel) takılıp kalmalara (fiksasyon) yol açar, bu da erişkin bireyin cinselliğinde zayıf bir noktayı belirler. Erişkin yaşta cinsel mekanizmanın işlemesi engellerle karşılaştı mı, cinsel gelişim dönemindeki baskılamalar, özellikle çocuksal takılıp kalmaların (fiksasyon) gerçekleştiği noktalarda delinmelere konu olur.

Belki burada itiraza kalkışacak, bütün anlatılanların cinsellikten uzak şeyler sayılacağını ileri süreceksiniz. Doğrusu, cinsellik sözcüğünü sizin genellikle anladığınızdan çok daha geniş bir anlamda kullandım, bunu memnunlukla itiraf etmek isterim. Acaba sizler yalnızca genital organla sınırlayarak ilgili sözcüğü çok dar bir anlamda kullanıyor değil misiniz? Böyle davranarak cinsel sapıklıklarla nevrozlar ve normal cinsel yaşam arasındaki ilişkileri kavrama ve çocuklardaki cinselliğin kolaylıkla gözlemlenebilecek gerek bedensel, gerek ruhsal kökenlerini gerçek anlamıyla tanıma olanağından kendinizi yoksun bırakmıyor musunuz? Sözcüğün kullanımı konusundaki görüşünüz ister şöyle, ister böyle olsun, psikanalistlerin cinselliği, tamamen çocuk cinselliğine

yönelik araştırmaların gösterdiği doğrultuda anladıklarını unutmayınız lütfen!

Bu sözlerin ardından, sizlerle yine çocuklardaki cinsel yaşama döneceğiz. Çocuk cinselliğinin ruhsaldan çok bedensel (somatik) dışavurumlarına dikkatimizi yönelttiğimiz için, daha önce üzerinde durmadığımız bir-iki noktayı şimdi sizinle ele alacağız. Çocuğun dışarıdan yardım gereksinir durumda bulunmasının yol açtığı ilkel obje seçimi, bizi bu konuya daha büyük bir ilgiyle eğilmeye zorlamaktadır. Çocuktaki obje seçimi, başlangıçta, çocuğun bakımıyla uğraşan herkesi kendine konu alabilir. Ancak, daha sonradan anne ve baba bu kişiler arasında ön plana çıkar. Küçüklerin anne ve babalarıyla ilişkisi, çocuklar üzerindeki dolaysız gözlemlerin ve erişkinlere yönelik ruhçözümsel araştırmaların kanıtladığına göre, cinsel uyarılmalardan soyutlanamaz. Çocuk anne ve babasını, ama özellikle bunlardan birini cinsel isteklerine konu yapar. Genellikle anne ve babanın davranışı çocuğu bu yolda uyarır, ona kılavuzluk eder; anne ve babalarının çocuklarına gösterdiği sevecenlik, amacından saptırılmış cinsel bir etkinliğin alabildiğine açık özelliklerini içerir. Baba genellikle daha çok kız, anne erkek evlada yakınlık duyar; oğlanlar babalarının yerine geçmek, kızlarsa annelerinin yerini almak gibi bir isteği içlerinde besleyerek buna tepki gösterir. Anne baba ile çocuklar ve buna bağlı olarak kardeşler arasında gözlemlenen söz konusu ilişkilerin yol açtığı duygular, yalnızca olumlu ve sevi yüklü değil, aynı zamanda olumsuz ve düşmanca nitelik taşıyabilir. Gerçi bu yoldan ortaya çıkacak kompleks çok geçmeden bilinçdışına itilip baskılanır, ama yine de bilinçdışından o yaman ve zorlu etkisini duyurmayı sürdürür. İşte bütün uzantılarıyla ilgili kompleksin, her çeşit nevrozun **çekirdek kompleksini** oluşturduğu varsayımını rahatlıkla ileri sürebiliriz. Beri yandan, ruhsal

yaşamın daha başka alanlarında da bu komplekslerin aynı güçlü etkilemeyi gösterdiğine tanık olmak bizi şaşırtmaz. Babasını öldürüp öz annesini kendisine eş yapan *Kral Ödipus* söylencesi, ileride **yasaksevi** (Inzest) duvarıyla geride tutulan çocuksal-cinsel isteğin henüz fazla bir değişikliğe uğramamış biçimiyle dışavurumudur. *Hamlet* oyununun temelinde de yine aynı yasaksevi kompleksi yatar; ne var ki, bu oyunda ilgili kompleks daha bir ustalıklı gizlenmiştir.

Henüz baskılanmamış çekirdek kompleksin çocuğu egemenliği altında tuttuğu dönemde, düşünsel etkinliğin önemli bir bölümü cinsel eğilimlerin hizmetinde çalışmaya başlar. Çocuk, çocukların nereden geldiklerini araştırır, bu konuda ele geçirebildiği bütün ipuçlarını değerlendirerek büyüklerin asla akıllarından geçiremeyeceği kadar zengin bir bilgi dağarcığına kavuşur. Genellikle çocuktaki bu araştırı merakını uyandıran neden, başlangıçta kendisine yalnız rakip gözüyle baktığı yeni doğmuş kardeşi tarafından maddî varlığının tehdit edildiği hissine kapılmasıdır. Söz konusu araştırmaların sonucunda, çocuk henüz birbirinden bağımsız içgüdülerin etkisiyle kafasında bir sürü **çocuksal cinsellik kuramı** oluşturur; kızlarda da oğlanlardaki gibi bir penisin varlığı, çocukların yemek sırasında ağız yoluyla vücuda alınıp kalınbağırsak sonundaki delikten dünyaya getirildiği, cinsel birleşmenin düşmanca bir eylem, bir tarafın öbür tarafı bir çeşit alt etmesi olarak görüldüğü kuramlar bunlar arasındadır. Ancak, cinsellik bakımından vücut yapısının gereği gibi gelişmemesi, kızlarda henüz vaginanın uyuklama döneminde (latent dönem) bulunmasından kaynaklanan bilgi noksanlığı, kısa süre sonra çocuğu, başarısız kalmış araştırmalarını tatile zorlar. Çocuklarda böyle bir araştırı etkinliğinin varlığı, öte yandan bunu temel alan bazı cinsel kuramlar, karakter gelişimi için

taşıdıkları önemi ileride de koruyup sonradan başgösterecek nevrozların içeriğini oluşturur.

Çocuğun anne ve babasını ilk cinsel obje seçimine konu yapışı, tamamen normal olduğu kadar kaçınılmaz bir durumdur. Ancak, çocuktaki libido'nun ilk objelere takılıp kalmayarak bunları ileride davranışlarına yalnızca örnek alması, en son ve kesin obje seçimi döneminde anne ve babasından kopup yabancı kişilere yönelebilmesi gerekmektedir. Böylece, çocuğun anne ve babasından **kopuşu** kaçınılmaz bir ödevdir; ilgili ödevin gereği gibi yerine getirilemeyişi, genç bireyin toplumsallık yatkınlığını tehlikeye sokar. Cinsellik hizmetindeki henüz birbirinden bağımsız içgüdülerden bazısının baskılandığı evrede ve daha sonraları söz konusu baskılamalarda kendilerinin en büyük pay sahibi olduğunu pek benimsemeye yanaşmayan anne-baba etkisinin yumuşaması gerektiği dönemlerde çocuk eğitimine büyük görevler düşmektedir. Zamanımızda çocuk eğitiminin bu görevlerin üzerine anlayışla eğildiği ve onları kusursuz biçimde yerine getirdiği söylenemez.

Sayın Baylar ve Bayanlar! Sakın çocuk cinselliği ve çocuklardaki ruhsal-cinsel gelişimle ilgili bu sözlerime bakarak, psikanalizden ve nevrotik bozuklukları sağaltım işinden pek fazla uzaklaştığımız yargısına varmayınız. İsterseniz, ruhçözümsel sağaltımı çocuksal kalıntıların ortadan kaldırılması amacıyla eğitim çabalarının sürdürülüşü diye görebilir, bu sağaltıma yalnızca böyle bir açıdan bakabilirsiniz.

Beşinci Konferans

Sayın Baylar ve Bayanlar! Bir çocuk cinselliğinin varlığını saptamak ve nevrotik belirtilere cinsel içgüdü bileşenlerinin yol açtığını bulgulamakla nevrozların içyüzü ve amaçlarına ilişkin beklenmedik kimi bilgilere kavuşmuş bulunuyoruz. Şunu görüyoruz ki, insanlar, dış engellerden ötürü ya da iç uyum (adaptasyon) eksikliği nedeniyle cinsel gereksinimlerinin doyumunu **realite**'de ele geçiremedikleri zaman hastalanıyor. Yine görüyoruz ki, insanlar kaçıp **hastalığa sığınıyor,** hastalanarak kendilerinden esirgenen doyumun yerini tutacak yerdeş bir doyum sağlamaya çalışıyorlar. Gözlemlerimizin ortaya koyduğuna göre sayrısal (patolojik) belirtiler hasta kişinin cinsel etkinliğinin bir parçasını ya da cinsel yaşamının tümünü kapsıyor, **realite**'den kendini uzakta tutuş nevrozluların ana eğilimini, beri yandan hastalığın yol açtığı asıl yıkımı oluşturuyor. Saptadığımız bir başka nokta, hastalarımızın iyileşmeye karşı gösterdiği direnişin bir tek değil, birden çok nedene dayanmasıdır. Başlangıçtaki yatkınlıklardan gelişip çıkan bilinçdışına itimlerin yok edilmesine karşı direniş Ben'den kaynaklanmıyor yalnız; ayrıca cinsel içgüdüler, realitenin kendilerine eskisinden daha iyi bir doyum sağlaması kesinlik kazanmadıkça, yerdeş doyumlarını elden

çıkarmaya yanaşmıyor. Bireyin kendisine cinsel doyum sağlayamadığı realite'den kaçıp biyolojik tahribatından ötürü hastalık diye nitelediğimiz, ama hastaya her vakit dolaysız haz sağlayan bir duruma sığınmanın **regresyon**'la, yani cinsel yaşamın geride kalıp bir doyuma kavuşturulmamış evrelerine dönüşle gerçekleştiği görülmektedir.

Regresyon da, anlaşıldığına göre, **zamansal** ve **biçimsel** olmak üzere ikiye ayrılmaktadır; zamansal regresyon'da libido, yani cinsel gereksinim zaman bakımından daha önceler-de kalmış gelişim evrelerine el atıyor, biçimsel regresyonda ise ilgili gereksinim kendini açığa vururken en eski ve ilkel psişik dışavurum olanaklarından yararlanıyor. Ancak, her iki çeşit geriye dönüş de kendilerine çocukluğu hedef almakta ve kişinin yaşamında çocuksal bir durumu diriltme çabasında birleşmektedir.

Nevrotik hastalıkların oluşumunun ne kadar derinliklerine inerseniz, nevrozlarla en değerlileri de aralarında olmak üzere insanın cinsel yaşam ürünleri arasındaki ilişki, o kadar daha bir yalınlıkla gözler önünde belirecektir. Şurasını izninizle hatırlatayım ki, biz insanlar, içinde yaşadığımız uygarlığın tarafımıza yönelttiği aşırı isteklerden ötürü ve ruhumuzdaki bilinçdışına itimlerin baskısı altında gerçeği pek çok vakit doyurucu bulmaz, kendimize düşlemlerde bir dünya kurar, bu dünyada isteklerimizin gerçekleşmesini sağlayarak realitenin eksiklerini gidermeye çalışırız. Söz konusu düşlemlerde, kişiliğin başlangıçtaki bünyesel özünden ve gerçek dikkate alınarak baskılanmış duygulardan çok şey saklı bulunur. Başarılı ve dinamik insan, sürdürdüğü çabalarla düşlemlerini gerçeğe dönüştürebilen kişidir. Dış dünyanın dayatmaları ve kişinin güçsüzlüğü dolayısıyla böyle bir amaca ulaşılamadığı zaman, gerçek'e sırt çevirme durumu ortaya çıkar, birey daha doyurucu gördüğü kendi hayal dünyasına çekilir,

bu dünyanın içeriği de hastalık durumunda belirtilere (semptom) dönüştürülerek açığa vurulur. Bazı elverişli koşullarda kişi, çocukluğuna dönüp realiteye sürekli yabancılaşmak yerine bir başka yol izler, hayalindeki dünyadan gerçeğe dönebilme olanağını ele geçirir. Realiteyle arası açılan kişi, ruhsal bakımdan bizim için henüz bilmecemsiliğini koruyan sanatçı yeteneğiyle donatılmışsa, düşlemlerini hastalık belirtilerine değil de sanat yaratılarına dönüştürerek nevroza yakalanmaktan yakasını kurtarabilir ve bu dolambaçlı yolu izleyip gerçek'le yitirilmiş bağlantısını yeniden kurabilir[19]. Ama gerçek'e bir başkaldırı söz konusu olup da kişi bu değerli sanatçı yeteneğinden yoksunsa ya da ilgili yetenek gereği kadar güçlü değilse, libido'nun düşlemlerin oluşumundaki yolu izlemesi, regresyon'a başvurarak çocuksal istekleri yeniden diriltip nevrozda soluğu alması kaçınılmazdır.

Nevroz, çağımızda yaşam tarafından düş kırıklığına uğratılan ya da yaşam için kendilerini fazlasıyla güçsüz hisseden insanların kapandıkları bir çeşit manastırdır.

Şimdi nevrozlar konusunda psikanaliz araştırmalarıyla ele geçirdiğimiz başlıca bulguya değinmeme izin veriniz lütfen! Söz konusu bulguya göre, nevrozlarda kendilerine özgü hiçbir ruhsal içerik yoktur ki, bunlara sağlıklı kişilerde de rastlanmasın ya da C.G. Jung'un deyişiyle nevrozluların hastalanmasına yol açan hiçbir kompleks yoktur ki, biz sağlıklı kişiler de bunlarla savaşıp durmayalım. Savaşın kişinin sağlıklı durumuyla mı, nevrozla mı yoksa aşırı çabayla gerçekleşecek bir kompenzasyon'la mı (dengesel giderim) sonlanacağı, birbiriyle **kapışan güçlerin** niceliksel durumlarına ve aralarındaki orana bağlıdır.

19 Krş. O. Rank; **Sanatçı** (Der Künstler), Viyana 1907. 2, baskı 1918.

Sayın Baylar ve Bayanlar! Nevrozların cinsel nedenlerden kaynaklandığı görüşümüzü doğrulayan en önemli bir bulgumuzu henüz sizlere açıklamadım. Ne zaman psikanalize başvurarak bir nevrozlunun sağaltımına çalışsak, hastada **aktarım** diye niteleditiğiniz yadırgatıcı bir olay başgösteriyor, yani, sağaltımını üstlenen hekime karşı hasta öylesine aşırı bir sevgi, ama pek sık da düşmanlık duyguları açığa vuruyor ki, bu duygular asla sağaltım sürecindeki bir durumdan kaynaklanmıyor ve ortaya çıkışlarındaki ayrıntılara bakılırsa nedenini hastanın bilincinden uzaklaşarak bilinçdışına yerleşmiş eski düşlemlerde aramak gerekiyordu. Yani hasta, duygusal yaşamının artık anımsayamadığı bir parçasını hekimle arasındaki ilişkide yeniden yaşamakta ve ancak «aktarım» olayıyla gerçekleşen böyle bir yaşantı sonucu bilinçdışındaki unutulmuş birtakım duyguların varlığını sezip bunların gücüne inanmaktadır. Bunu kimyasal bir olaya benzeterek, ilgili duyguların en geniş anlamda daha öncelerde kalmış cinsel yaşantıların çökeltileri olduğunu ve ancak aktarım'ın yüksek ısısında çözülüp daha başka ruhsal ürünlere dönüşebildiğini söyleyebiliriz. Hekim, söz konusu kimyasal reaksiyonda S. Ferecnzi'nin[20] pek yerinde deyimiyle **katalizör ferment** rolü oynamakta, aktarım sırasında açığa çıkan duygu ve heyecanları zaman zaman çekip kendi tarafına almaktadır. Beri yandan, aktarım'ın incelenmesi, bizim ilk zamanlar bilinçdışını araştırmada teknik bir araç olarak yararlandığımız ipnotik telkini kavramamızı sağlayacak anahtarları da elimize tutuşturur. İpnotik telkin, bir vakit sağaltım çalışmalarımızda bize yardım etmiş, ama beri yandan hastanın ruhunun belli bir bölgesinden sürüp attığı direnişleri bir başka

20 S. Ferenczi; **Özümleme ve Aktarım** (Introjektion und Übertragung), Psikanalitik ve Psikopatolojik Araştırmalar Yıllığı, c. 1, 1909.

yere yığıp aşılmaz bir duvar gibi karşımıza çıkarmış, nevrozları bilimsel olarak anlamaktan bizi alıkoyan bir engel rolünü oynamıştır. Hani burada pek uzun boylu üzerinde duramadığım aktarım'a, hastada uygulanan psikanalizin yol açtığını sanmayınız lütfen! Aktarım, insanlar arasındaki bütün ilişkiler gibi, hastayla hekim arasındaki ilişkide de kendiliğinden doğar ve her sağaltım sürecinde iyileştirici etkinin asıl kaynağını oluşturur, varlığından ne kadar az haberli bulunulursa, o kadar güçlü bir nitelik gösterir. Dolayısıyla, aktarım'a yol açan psikanaliz değildir; psikanalizin bütün yaptığı, olayı bilinç alanına çıkarıp denetim altına alarak hastanın ruhunda geçen olayları istenilen yöne yöneltmektir. Ancak, aktarım konusuna son vermeden, bir noktayı daha belirtmek isterim: Aktarım, bilinçdışında cinsel içgüdüsel isteklerin varlığına yalnız hastanın değil, hekimin de inanması için kesin önem taşır. Bütün taraftarlarımın, nevrozların nedenlerine ilişkin savlarımın doğruluğunu ancak kendi psikanaliz uygulamalarında aktarım olayıyla karşılaştıktan sonra benimsediklerini biliyor ve bizzat psikanaliz uygulamasında bulunulmadığı süre ilgili konuda kesin bir yargıya varılamayacağını pekâlâ anlıyorum.

Sayın Baylar ve Bayanlar! Sanıyorum aydınlarımızı psikanalize ilişkin düşüncelerin doğruluğunu benimsemekten alıkoyan başlıca iki engel var ki, üzerlerinde durulmaya değer. Bunlardan birincisi: Ruhsal yaşamın bütün olaylarında ayrıcasız (istisnasız) geçirliğini koruyan o katı gerekircilik (determinizm) ilkesini göz önünde tutmaya alışmamış olmaları, ikincisi ise, bilinçsiz ruhsal olayları bizim aşinası bulunduğumuz olaylardan ayıran özelliktir. Hem hasta, hem sağlıklı kişilerde psikanaliz çalışmalarına karşı direnişlerin en yaygınlarından biri, ikinci nedenden kaynaklanıyor. Psikanalizin

hastada birtakım tahribata yol açmasından çekinilmekte, bilinçdışına itilmiş cinsel içgüdülerin bilinç alanına çıkarılmasından korkulmakta, sanki böyle davranılırsa ilgili içgüdülerin hastanın ruhunda yerleşik daha üst düzeydeki ahlaksal eğilimleri sultası altına almasından tasa edilmektedir. Hastanın ruhsal yaşamında birtakım yara ve berelerin varlığı sezilmekteyse de, hastanın acılarını artırmamak için bunlara dokunulmaktan kaçınılmaktadır. Bu, bizim de benimseyebileceğimiz bir görüştür; eğer ele geçen sadece hastaya acı vermek oluyor, başkaca bir sonuç sağlanamıyorsa, elbette ruhundaki yaraları kendi haline bırakmak hastayı daha kollayıcı bir davranıştır. Ama kalıcı bir iyileşmeyi sağlayacak girişimde bulunmayı amaçlayan cerrah, bilindiği gibi, hastalık odağını muayeneden, ilgili odak üzerinde çalışmaktan alıkonulamaz. Yol açacağı kaçınılmaz ağrılardan ötürü muayene işlemini ya da ortaya çıkacak tepkisel belirtilerden dolayı cerrahı suçlamak aklına gelmez kimsenin; yeter ki, ameliyat amacına erişsin ve geçici süre baş gösterecek tatsız durumun ardından hastanın sağlığı kesinlikle düzelsin. İşte psikanaliz için de benzer bir durum söz konusudur; bir cerraha tanınan hakların kendisine de tanınmasını ister psikanalist; sağaltım süresince hastadan katlanmasını beklediği ıstırap artışı, güvenilir bir tekniğin uygulanması durumunda, cerrahın hastaya yükleyeceği ıstırapla kıyaslanamayacak kadar küçüktür ve hastanın duyduğu asıl acının yanında hiç dikkate alınmayabilir. Ruhçözümsel sağaltım sonucunda bilinçdışına itimin sultasından kurtarılmış içgüdüsel isteklerin hastanın uygar bir insan olarak karakterini tahrip etmesi gibi bir durumda asla karşılaşılmaz, böyle bir endişe söz konusu olamaz asla; çünkü deneyimlerimizin bize kesinlikle gösterdiği gibi, başarıyla baskılanamamış bir isteğin bilinçdışındaki ruhsal ve bedensel gücü, bilinç alanındaki gücüyle karşılaştırılamaya-

cak kadar büyüktür; dolayısıyla, ilgili isteğin bilinçdışında bilinç alanına çekilip alınması onun gücünü artırmaz, tersine azaltır! Öte yandan, bilinçdışındaki bir isteği etkileme olanağı yoktur; böyle bir istek, kendisine karşıt eğilimlerden bağımsızlık içinde varlığını sürdürür. Oysa bilinçli bir istek, kendisi gibi bilinçli ve kendisine karşıt isteklerle engellenebilir. Buna göre, psikanaliz, başarısız bilinçdışına itimlerin yerini alacak daha olumlu bir çaba kimliğiyle kendini uygarlığın en yüce ve en değerli amaçlarının hizmetine sunmaktadır.

Peki, psikanalizin açığa çıkardığı bilinçdışı istekleri nasıl bir akıbet beklemekte, söz konusu istekleri hastanın yaşamı için zararsız kılabilmek üzere hangi yollara başvurulmaktadır? Böyle bir amaç için önümüzde izlenecek birden çok yol vardır. Ancak, en sık izlenen yol, açığa çıkarılan bilinçdışı isteklerin, bu isteklere karşıt daha üst aşamadaki isteklerin kusursuz etkinliği sonucu ortadan silinip atılmasıdır. Böylece **baskılama kaybolur**, yerini uygun çarelere başvurularak gerçekleştirilen bir **yargılayış ve mahkûm ediş** alır. Ortadan kaldırılması gereken içgüdüsel istekler, daha çok Ben'in ilk gelişim evrelerinden kaldığı için, böyle bir mahkûm ediş başarılabilmektedir. Hastanın Ben'i bir vakit tam anlamıyla örgütlenmeyip henüz yeterince güçlenmediği için, tek kurtuluşu, işe yaramaz gördüğü içgüdüsel istekleri bilinçdışına itmekte bulmuştur; oysa artık olgun ve güçlü bir durumdadır, kendisine düşman bildiği içgüdüsel istekleri gereği gibi denetim altına alamaması için neden yoktur. Psikanaliz çalışmalarının sağladığı ikinci bir sonuç, açığa çıkarılmış bilinçdışı isteklerin, bireyin gelişiminde bir bozukluk baş göstermemesi durumunda izlemiş olacakları bir yola kanalize edilebilecekleridir. Çünkü çocuksal isteklerin kökünün kazın-

ması, asla gelişimin ideal amacı değildir. Nevrozlular, başvurdukları bilinçdışına itimler sonucu, karakter ve yaşam açısından değerli pek çok ruhsal enerji kaynağından el çekmek zorunda kalmıştır. Oysa bireyin gelişiminde çok daha uygun bir yol bilmekteyiz ki, o da **yüceltme**'dir. Yüceltmeyle bilinçdışındaki istekler, işe yaramaz bir amaç yerine cinsel nitelik taşımayan daha yüce bir amaca yöneltilerek çocuksal isteklerdeki enerji atıl durumdan kurtarılır, değerlendirilmeye hazır duruma geçirilir. Özellikle cinsel içgüdü bileşenleri, yüceltilebilmeye karşı üstün yatkınlıklarından ötürü daha üstün bir amaçla değiştirilmeye pek elverişlidir. Belki de uygarlık alanındaki en büyük başarılarımızı, ilgili yoldan ele geçirerek ruhsal çabalarımızda kullandığımız enerjiye borçlu bulunmaktayız. Erken yaşta başvurulmuş bir bilinçdışına itim, bilinçdışına itilmiş içgüdünün yüceltilmesini önler ve bilinçdışına itim ortadan kaldırıldıktan sonra yüceltilmenin yolu yeniden açılır.

Psikanaliz çalışmalarının sağlayabileceği sonuçlardan bir üçüncüsüne de şöylece değinmeden geçmememiz gerekiyor. Baskılanmış içgüdüsel isteklerden bir bölümünün dolaysız yoldan kendilerine doyum sağlama ve ilgili doyumu yaşam sürecinde arayıp bulma hakları vardır. Uygarlığımızın insanlara yönelttiği istekler, çoklarının yaşamını güçleştirip realiteden sırt çevirmelerine ve nevroza yakalanmalarına ön ayak olmakta, oysa cinsel isteklerin aşırı ölçüde bilinçdışına itimi uygarlık kazancında herhangi bir artışı beraberinde getirmemektedir. Psikanaliz çalışmalarımızla böbürlenmekte pek de ileri gidip insan doğasındaki hayvansallığı gözden uzak tutmamalı, ancak bu noktaya da takılıp bireyin mutluluk isteklerini doyuma kavuşturmanın uygarlığın amaçları arasında yer alması gerektiğini unutmamalıyız. Cinsel isteklerin yü-

celtilebilmesinde kendini açığa vuran esneklik, bireyi ayartıp söz konusu istekleri gittikçe daha çok yüceltme konusu yaparak uygarlık alanında daha kapsamlı başarılar elde etme çabasına sürükleyebilir. Ama nasıl ki makinelerimizi çalıştırmada kullandığımız ısının belli bir miktarından fazlasını yararlı bir mekanik işe dönüştüremezsek, cinsel istekleri de bütün enerjisiyle asıl amacından saptırıp ilgili amaca yabancılaştırmaya pek kalkışmamalıyız; çünkü böyle bir çaba başarıya ulaşamaz ve cinsellik alanındaki sınırlandırmanın fazla ileriye götürülmesi, tıpkı ekonomideki aşırı kullanıma benzer bir olumsuzluğa yol açar.

Konuşmamın sonunda dile getirdiğim bu uyarıya, bilmem bir büyüklenme diye bakar mısınız? İzin verirseniz, içimdeki kanıyı dolaylı bir yoldan açığa vurup size gülünç bir fıkra anlatacak, bundan gereken dersin çıkarılmasını da sizlere bırakacağım. Alman edebiyatında *Schilda* diye küçük bir kentten söz edilir ve kentte oturanlara ilişkin akla gelmedik zekice fıkralar anlatılır. Bu fıkralardan birinden öğrendiğimize göre, Schilda sakinlerinin bir de atları varmış; gördüğü işten Schildalılar doğrusu pek memnunmuşlar, ama hoşlarına gitmeyen bir tek kusuru varmış atın, pahalı yulafa pek düşkünmüş. Schilda sakinleri onu bu kötü huyundan sözde kendisine hiç zarar vermeden vazgeçirmeyi kafalarına koymuş, hayvanın azığını her gün birkaç yulaf tanesi miktarınca azaltmışlar. Hayvan açlığa alışana kadar da bu işi sürdürmüşler. Bir zaman durumda hiçbir olumsuzlukla karşılaşmamış, alıştıra alıştıra atın yiyeceğini bir tek yulaf tanesine indirmişler. Bir gün daha geçsin, hayvana yem diye bir şey vermekten kurtulacaklarmış; ama hınzır hayvan birden öbür dünyayı boylamamış mı! Schilda sakinleri o kadar kafa yormuş, hayvancıklarının neden öldüğünü bir türlü çıkaramamışlar. Biz-

lere gelince, sanıyorum hayvanın açlıktan öldüğünü söyleyecek, belli bir miktar yulafı yem diye önüne koymaksızın bir hayvandan asla bir iş beklemeye hakkımız olmadığını düşüneceğiz.

Beni konuşmacı olarak buraya çağırdığınız ve konuşmalarıma gösterdiğiniz ilgi için hepinize teşekkür ederim.

PSİKANALİZE TOPLU BAKIŞ
1938

PSİKANALİZE TOPLU BAKIŞ

1938

RUHSAL'IN DOĞASI

Birinci Bölüm

RUHSAL AYGIT

Psikanaliz, tartışması felsefî düşünce alanına giren, haklılığı sağladığı sonuçlarda kendini açığa vuran bir önkoşulu ileri sürer. Bizim psyche (ruhsal yaşam) konusunda bildiğimiz iki şey vardır: Birincisi, beden ve bedensel olayların sergilendiği sahne beyin (sinir sistemi); ikincisi, var olan ve hiçbir tanımlamanın bizi kendilerine daha çok yaklaştıramayacağı bilinçli olaylar. Bu ikisi arasındaki her şey bilgimiz dışındadır ve bu iki uç nokta arasında dolaysız bir ilişki yoktur. Böyle bir ilişki bulunsa bile, çok çok bizim bilinçli olayların yerini saptamamızı sağlayacak, ama bunları anlamamız bakımından bize asla yararı dokunmayacak bir ilişkidir bu.

Tarafımızdan benimsenen iki varsayım da bilgimizin bu uç ya da başlangıç noktalarıyla ilgili bulunuyor. Varsayımlardan birincisi, lokalizasyon sorununu konu almakta. Bu varsayımımıza göre, ruhsal yaşamamız uzamda (mekân) bir yer tutan ve birden çok parçadan oluşan, yani tıpkı dürbün, mikroskop vb. bir nesne gibi tasarlanan bir aygıtın fonksiyonudur. Daha önceleri yapılmış buna yakın kimi çalışmaları dikkate almazsak, böyle bir tasarımın bütün ayrıntılarıyla geliştirilmesi bilimsel bir yeniliktir.

Ruhsal aygıt konusundaki bilgilerimize, insanoğlunun bireysel gelişimini inceleyerek ulaşmış bulunuyoruz. Ruhsal (psişik) bölgelerden ya da sistemlerden en eskisine *Es* (O) adını vermekteyiz; kalıtım yoluyla bireyin atalarından alıp doğarken beraberinde getirdiği tüm bünyesel özellikler bu Es'in içeriğini oluşturmakta, yani Es kapsamına en başta vücuttaki organizasyondan kaynaklanan içgüdüler girmekte, bu içgüdüler Es'te çeşitleri henüz bilgimiz dışında bulunan ilk ruhsal dışavurum olanağına kavuşmaktadır[1].

Bizi çevreleyen gerçek dış dünyanın etkisiyle Es'in bir bölümü kendine özgü bir gelişim geçirerek, başlangıçta uyarıların alımı için gereki organlar ve uyarılardan korunmak için gerekli mekanizmalarla donatılmış Es'ten, zamanla dış dünya ve Es arasında aracılık işlevi gören bir örgüt oluşturmuştur. Ruhsal yaşamımızın bu örgütünü de *Ben* diye nitelemekteyiz.

Ben'in başlıca karakteristik özellikleri: Duyusal algılamalarla kasların çalışması arasında organizmada öngörülmüş ilişki nedeniyle istemli (iradî) devinimler Ben'in denetimi altında bulunur. Ben'in görevi özyaşamı sürdürmektir; ilgili görevi de dış dünyadan kaynaklanan uyarıları tanıyarak, bunlar üzerindeki deneyimleri (bellekte) depo ederek, kendini aşırı derecede güçlü uyarılardan sakınarak (kaçış yoluyla), orta güçteki uyarıların karşısına çıkarak (uyum yoluyla) ve nihayet dış dünyayı kendi çıkarı doğrultusuna uygun biçimde değiştirerek (aktiviteyle) yerine getirir. İçte ise içgüdüsel istekler üzerindeki egemenliği ele geçirerek, bunların doyuma kavuşturulmasına karar vererek, sağlanacak doyumu dış dünyada elverişli zaman ve koşulların yer alacağı bir tarihe

1 Bu ruhsal aygıtın en eski parçası, bütün yaşam boyu ve en önemli parça kimliğiyle varlığını korur. Psikanaliz araştırmaları da bu parçadan yola koyulmuştur.

erteleyerek ya da içgüdüsel istekleri bastırarak Es'e karşı yine aynı görevi yerine getirmeye çalışır. Etkinliğini sürdürürken, kendisinde var olan ya da kendisine dışarıdan taşınan uyarılardaki gerilimleri dikkate alarak bunların kılavuzluğundan yararlanır. Söz konusu gerilimlerdeki artış *elem*, azalış ise *haz* olarak duyumsanır. Belki de haz ve elem olarak duyumsanan şey, uyarı gerilimlerinin gücündeki aşamalar değil, değişim ritimlerindeki bir başka şeydir. Ben haz'a yönelir, elem'den kaçar. Elem duygusunda beklenip baş göstereceği önceden sezilen artış bir korku sinyali ile yanıtlandırılır. Elem duygusundaki böyle bir artış ister içeriden, ister dışarıdan bireyi tehdit etsin, bir **tehlike** olarak duyumsanır. Ben, zaman zaman dış dünyayla bağlantısını koparır, kendini çekip geriye alarak bir uyku durumu içerisine girer, örgütünde geniş çapta bir değişikliğe başvurur. Söz konusu uyku durumuna bakarak, ilgili örgütün ruhsal enerjideki kendineözgü dağılımdan oluştuğu sonucunu çıkarabiliriz.

Gelişen bireyin anne ve babaya bağımlı durumda yaşadığı çocukluk döneminden bir çökelti niteliğiyle Ben'de özel bir mekanizma oluşarak anne ve baba etkisini sürdürür. Bu mekanizmaya da **Üstben** adını vermekteyiz. Üstben, Ben'den ayrılıp onun karşısında bir yere yuvalanır, dolayısıyla bireyin ruh yaşamında Ben'in dikkate alıp göz önünde tutacağı bir güç oluşturur.

Ben'in davranışlarının kusursuz diye nitelendirilebilmesi için, Es'in ve realitenin isteklerini aynı zamanda karşılaması, yani bu istekleri birbiriyle uzlaştırabilmesi gerekir. Ben'le Üstben arasındaki ilişkinin ayrıntıları, bu ilişkinin bütünüyle çocuk ve anne-baba arasındaki ilişkiye indirgenmesiyle anlaşılabilir. Kuşkusuz, anne ve baba etkisi, yalnızca anne ve babanın kişisel varlıklarının değil, anne ve baba tarafından evlatlara aktarılan aile, ırk ve ulus geleneğinin, beri yandan yine anne ve babanın temsil ettiği sosyal çevrenin gereklerinin

etkisini de içerir. Üstben'in oluşumuna, anne ve baba etkisini ileride sürdürüp onların yerini alan eğiticiler, toplumun örnek aldığı kişiler ve el üstünde tuttuğu ülküler de katkıda bulunur. Es'le Üstben arasındaki köklü ayrılığa karşın, geçmişin etkilerine barınaklık etmede her iki mekanizma birbirine uygunluk gösterir; Es kalıtım yoluyla geçen, Üstben ise en çok başkalarından devralınan etkileri temsil eder; oysa Ben başlıca kendi yaşadığı, yani rastlantısal ve güncel olaylar tarafından belirlenir.

Ruhsal aygıtla ilgili bu genel şemanın, ruhsal bakımdan insana benzeyen yüksek aşamadaki hayvanlar için de geçerliğini öne sürebiliriz. Hangi canlıda insanoğlundaki gibi uzun süren bir çocuksal bağımlılık durumu söz konusuysa, onda bir Üstben'in varlığını kabul etmek gerekmektedir. Ben ile Es arasındaki bir ayrılığın benimsenmesi ise kaçınılmaz bir zorunluktur.

Hayvan psikolojisi, burada kendini açığa vuran sorun üzerine henüz eğilmiş değildir.

İkinci Bölüm

İÇGÜDÜ ÖĞRETİSİ

Bireyin gerçek yaşamsal amacı, Es'in gücünde kendini belli eder; ilgili amaç, bireyin dünyaya gelirken getirdiği gereksinimlerin doyuma kavuşturulmasıdır. Özyaşamı sürdürmek ve korku aracılığıyla tehlikelerden sakınmak gibi bir amaç, Es için söz konusu değildir. Böyle bir görevi Ben üstlenir bireyde; aynı zamanda Ben, dış dünyayı dikkate alarak en uygun ve en tehlikesiz doyum biçimini de arayıp bulmak zorundadır. Üstben'e gelince, bireyin karşısına yeni gereksinimlerle çıkabilmesine karşın, başlıca görevi içgüdüsel doyumlarda bir sınırlamaya gitmektir.

Es'ten kaynaklanan gereksinimlerdeki gerilimlerin ardında varlığını duyumsadığımız güçleri içgüdü diye nitelemekteyiz. Bunlar, bedenin ruhsal yaşama yönelttiği istekleri temsil eder, her türlü etkinliğin gelip dayandığı son kaynak olmalarına karşın tutucu karakter taşırlar: Bireyin yaşadığı her durum, söz konusu durumdan bir ayrılış gerçekleşir gerçekleşmez onu yeniden sağlamaya yönelik bir çabayı da beraberinde getirir. Dolayısıyla, içgüdüler belirsiz sayıda gruplara ayrılır, ki genel olarak pratikte de böyle yapılmaktadır. Ancak,

bizim için önemli sorun, bütün bu çok çeşitli içgüdülerin birkaç temel içgüdüye indirgenip indirgenemeyeceğidir. Şunu öğrenmiş bulunuyoruz ki, içgüdüler amaçlarını değiştirebilmekte (kaydırma yoluyla), beri yandan birindeki enerji ötekine geçerek birbirinin yerini alabilmektedir. Bu iki olaydan sonuncusunun henüz gereği gibi anlaşıldığı söylenemez. Biz, uzun boylu duraksama ve bocalamadan sonra yalnız iki temel içgüdünün varlığını benimsemeye karar vermiş bulunuyoruz ki, onlar da **sevi** (Eros) ile **yoketme içgüdüsü**'dür. (Özyaşamı ve soyyaşamı ve ayakta tutmayı amaçlayan birbirine karşıt iki içgüdüyle bensevi ve obje sevgisinin oluşturduğu içgüdü çifti de eros kapsamına girmektedir.) Eros'un amacı, gittikçe daha büyük birimler üreterek yaşamı sürdürmek, yani sürekli çatkılar atıp bağlantılar kurmak, yoketme içgüdüsünün amacı ise tersine çatkıları ve bağlantıları çözerek nesneleri ortadan kaldırmaktır. Yoketme (destrüksiyon) içgüdüsünün son amacı, organik'i (canlı) anorganik (cansız) duruma geçirmek gibi görünmektedir. Dolayısıyla, bu içgüdüye ölüm içgüdüsü adını da vermekteyiz. Canlı'nın cansız'dan sonra ortaya çıktığını ve cansız'dan doğduğunu kabul edersek, bu içgüdünün de ötekiler gibi bir önceki duruma dönüşü gerçekleştirmeyi amaçladığını söyleyebiliriz. Ne var ki, Eros (ya da sevi içgüdüsü) için böyle bir şey şey söz konusu değildir; çünkü bu, canlı maddenin bir vakit bütünlük oluşturup sonradan bütünlüğün parçalandığı, dolayısıyla parçalar arasında yeniden bir birleşmenin sağlanmaya çalışıldığı varsayımını[2] zorunlu kılar.

Biyolojik fonksiyon açısından her iki temel içgüdü birbirine karşıt doğrultuda etkinlik göstermekte ya da birbiriyle işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Bu yüzden, yemek yemek, yenilen nesnenin vücuda maledilmesi amacıyla tahribi, cinsel

2 Ozanlar da benzeri şeyler düşlemişlerdir. Organik maddenin gelişim tarihi, bize bu görüşü destekleyen hiçbir bilgi sunmamaktadır.

eylem ise alabildiğine güçlü bir birleşmeyi gerçekleştirmek üzere girişilmiş saldırıdır (agresyon). Yaşamsal olaylardaki bütün o renkli görünüm, her iki temel içgüdünün bu ortaklaşa ve birbirine karşıt etkinliğinden kaynaklanır. Söz konusu iki temel içgüdünün bir benzerini organik nesneler dışında ararsak, anorganik nesnelerde egemenliğini sürdüren iki karşıt güce rastlarız, bunlar da çekim ve itimdir[3].

Her iki temel içgüdünün karışım oranında baş gösterecek değişiklikler pek somut sonuçlar doğurur. Örneğin, ilgili karışımda cinsel saldırının ağır basması, insanı seven durumundan çıkarıp şehvet katiline sürükler. Saldırganlık faktörünün dozajında aşırı bir düşüklük ise, insanı çekingenliğe ve cinsel iktidarsızlığa yöneltir.

Temel içgüdülerden birinin ya da ötekinin etkinliğini ruhsal bölgelerden biriyle sınırlandırmak diye bir şey söz konusu olamaz; bu iki içgüdünün etkinliğiyle bütün ruhsal alanlarda karşılaşılır. Hani şöyle bir başlangıç durumu tasarlayabiliriz: Bundan böyle **libido** diye niteleyeceğimiz eros'taki bütün enerji henüz bir farklılaşma geçirmemiş Ben-Es'te varolup yine bireyde var olan yoketme eğilimlerini etkisiz kılma (nötralizasyon) işini görür. Yoketme içgüdüsü'ndeki enerjiyi nitelemek üzere elimizde libido'ya benzer bir terim bulunmamaktadır. Böyle bir başlangıçtan sonra libido'nun gelişim serüvenini biraz kolay izleyebilmekte, oysa yoketme içgüdüsünde aynı şeyi ancak güçlükle yapılabilmekteyiz.

Yoketme içgüdüsü bireyde ölüm içgüdüsü kimliğiyle etkin olduğu süre suskun kalır, ancak yoketme içgüdüsü kimliğiyle dışa yönelir yönelmez sesini duyurur. Bu dışa yönelişin gerçekleşmesi, bireyin ayakta kalması için zorunluk gibi görünmekte, kas sistemi ise içgüdünün bireyden dışarı aktarıl-

3 Psikanalistlerin hâlâ çok kez benimsememekte direttikleri temel ruhsal güçler ya da içgüdülere ilişkin tanımlama, daha filozof Akragas'lı Empodokles'ce bilinmekteydi.

masına hizmet etmektedir. Üstben'in çalışmaya başlamasıyla saldırı içgüdüsünden azımsanmayacak miktarlar Ben içerisinde yuvalanır ve burada yokedici etkinliklerini bireyin kendisine karşı sürdürmeye başlar. İnsanı uygarlık yolunda bekleyen hijyenik (koruyucu sağlıkla ilgili) tehlikelerden biridir bu. İçteki saldırgan duyguları açığa vurmaktan kendini alıkoymak bireyin esenliğine aykırıdır ve hastalandırıcı (patojen) bir rol oynar. Bir boşalıma kavuşması engellenmiş saldırganlık duygusunun gerisin geri dönüp bireyin özvarlığını yokedici etkinlik kazanmasına, çok vakit öfke nöbetine kapılarak saçını başını yolan, yumruklarıyla yüzünü gözünü döven, oysa gerçekte bunları bir başkasına yapsa daha çok memnunluk duyacak olan kişilerde rastlarız. Ama kendi kendini yoketme eğiliminin bir parçası her şeye karşın bireyde kalarak sonunda onun ölümüne yol açar; belki de bu durum, ancak bireydeki libidonun harcanıp tüketilmesi ya da yararsız bir fiksasyon (takılıp kalma) göstermesiyle gerçekleşmektedir. Böylece, bireyin genel olarak iç çatışmalar yüzünden, soyun ise soy çekimsel uyumları yetersiz kılacak gibi değişen realiteye karşı başarısız savaşımlar sonucu ölüme sürüklendiği sanısını açığa vurabiliriz.

Libido'nun Es'te ve Üstben'deki durumuna ilişkin bir şey söylemek güçtür. Bu konuda bildiklerimizin tümü, libido'ya başlangıçta depo ödevi görün Ben'le ilgilidir. Mutlak primer **bensevi** (narsizm) adını verdiğimiz bu durum, Ben'in objeleri libido ile donatmasına, bensevisel (narsistik) libidoyu **obje libidosu**'na dönüştürmesine kadar sürer. Yaşam boyu Ben, bir protoplazma cisimciğinin yalancı ayakları gibi libido yüklerinin objelere yollandığı ve objelerden gerisin geri çekilip alındığı depo niteliğini korur. Ancak katıksız bir sevgi durumunda libido'nun ana parçası obje üzerine aktarılır, dolayısıyla obje Ben'in adeta yerine geçer.

Libido'nun yaşam bakımından önemli bir karakteristik özel-

liği, kendisindeki **devingenlik**, bir objeden bir başkasına geçişindeki kolaylıktır. Bunun karşıtı ise, libido'nun belirli objelere takılıp kalmasıdır *(fiksasyon)*, ki böyle bir durum çokluk ömür boyu sürdürür varlığını.

Hiç kuşkusuz libido bedensel (somatik) kaynaklardan fışkırmakta, değişik organlardan ve vücudun değişik bölgelerinden Ben'e akıp gelmektedir. Bunu, libido'nun güttüğü amaçtan ötürü cinsel içtepi diye nitelendirebilecek parçasında hepsinden açık seçik gözlemleyebiliriz. Libido'ya kaynaklık eden vücut bölgelerinin başta gelenlerine sevisel (erojen) bölgeler adını vermekteyiz; ama gerçekte organizmanın tümü böyle sevisel bir bölge oluşturur. Eros, bir başka deyimle onun temsilcisi libido konusunda en sağlıklı bilgilerimizi cinsel fonksiyonun incelenmesine borçlu bulunmaktayız. Nihayet bizim kuramımızda değilse bile, harcıâlem görüşte libido eros'la çakışır. Yapılan araştırmalar, yaşamımızı kesinlikle etkileyen cinselliğin, organizmanın sevisel bölgelerini temsil eden birden çok parça-içgüdünün birbirine ulanan katkısından nasıl yavaş yavaş gelişip çıktığını ortaya koymuştur.

Üçüncü Bölüm

CİNSEL FONKSİYONUN GELİŞİMİ

Harcıâlem görüşe göre, insanın cinsel yaşamı, en başta kendi cinsel organını karşı cinsiyetteki kişininkiyle temas durumuna getirme eğilim ve çabasından oluşur. Bu arada yabancı vücudu öpmek, seyretmek ve ona dokunmak söz konusu eyleme eşlik eder ve bu eylemi hazırlayıcı davranışlar kimliğiyle kendilerini açığa vururlar. İlgili durumun aslında buluğda, yani cinsel olgunluk döneminde ortaya çıkması ve üreme amacına hizmet etmesi beklenirdi. Ancak, böyle bir anlayışın dar çerçevesine sığmayan bazı gerçekler de öteden beri bilinmekteydi. 1) Yalnızca kendi cinsiyetindeki kişilerle bunların cinsel organlarını çekici bulan kimselerin varlığı dikkate değer bir noktadır. 2) İstekleri cinsel istek karakteri taşımasına karşın, cinsel organlarla bunların normal kullanımını hiç umursamayan kimselerin varlığı dikkati çekicidir; böyle kimseler sapık diye nitelenmektedir. 3) Henüz pek küçük yaşta kendi cinsel organlarına ve bunlardaki uyarılmalara karşı ilgi duyan, dolayısıyla yozlaşmış gözüyle bakılan çocuklara rastlanması yine düşündürücüdür.

Şimdiye dek pek önemsenmemiş bu üç gerçekten yola koyu-

lan psikanalizin, cinselliğe ilişkin bütün popüler görüşlerle bağdaşmayan görüşler öne sürmesinin ortalıkta heyecan yaratması ve itirazlarla karşılanmasının anlaşılmayacak yanı yoktur. Psikanalizin ortaya koyduğu başlıca veriler şöyledir:

a) Cinsel yaşam buluğla başlamayıp doğumdan kısa süre sonra açık seçik dışavurumlarla etkin duruma geçer,

b) Cinsel ve üremsel (genital) deyimlerini kesinlikle birbirinden ayırmak gerekmektedir. Cinsel deyiminin kapsamı daha geniştir ve üreme organlarıyla ilişkisiz bir hayli etkinliği içerir.

c) Cinsel yaşam, ancak sonradan üreme fonksiyonunun hizmetine sokulan vücut bölgelerinden haz sağlamayı amaçlar. Her iki fonksiyon, çokluk birbiriyle tam bir çakışma göstermez.

Kuşkusuz bu üç savdan en ilginci, içlerinde hiç beklenilmeyeni, yani birincisidir. Erken çocukluk döneminde öyle bedensel etkinlik belirtilerine rastlanır ki, kendilerinden cinsel adını ancak eski bir önyargının esirgeyebileceği bu belirtiler, ileride erişkinlerin sevi yaşamında karşılaşılan belli objelere takılıp kalma (fiksasyon), kıskançlık vb. ruhsal olaylarla bağlantı içinde bulunur.

Ama şurası da anlaşılmıştır ki, erken çocukluk döneminde gözlemlenen söz konusu olaylar şaşmaz bir gelişim sürecinden geçer, düzenli bir tırmanış gösterir ve yaklaşık beş yaşının sonunda doruk noktasına ulaşır. Ardından bunu bir ara dönem izler ve gelişim sürecinde bir duraklamayla karşılaşılır, öğrenilen pek çok şey unutulur yeniden ve geriye dönülür. Uyuklama dönemi diye nitelenen bu dönem, buluğla birlikte geride bırakılır ve cinsel yaşam etkinliğini yeniden sürdürmeye başlar, bir diğer deyişle çiçeklenme evresine girer. Dolayısıyla, cinsel yaşamda **iki zamanlı bir başlangıç** ger-

çeğiyle yüz yüze gelmekteyiz; insan dışındaki başka canlılarda rastlanmayan bu durum, insan olma süreci için büyük önem taşır[4]. Erken cinsellik dönemine ilişkin dışavurumların, kimi kalıntılar dışında çocuksal amnezi'ye (unutma) kurban gidişi, üzerinde pek durulmadan geçilecek bir olay değildir. Nevrozların etiyolojisine (nedenlerine) ilişkin görüşümüz ve psikanaliz tekniğimiz, yukarıda sözü edilen gerçeklere dayanmaktadır. Erken çocukluk kapsamına giren cinsellik gelişimine ilişkin olayların izlenmesi, öbür iki sav için de geçerli kanıtları bize sunmuş bulunuyor.

Sevisel (erojen) bölge olarak kendini açığa vuran ve bireyin ruhuna cinsel istekler yönelten ilk organ, daha doğumdan başlayarak ağızdır. Tüm ruhsal etkinlik, başlangıçta söz konusu bölgenin gereksinimine doyum sağlamaya yöneliktir. Kuşkusuz bu da, ilk planda beslenme yoluyla özyaşamın sürdürülmesi amacına hizmet eder. Ancak, fizyoloji ruhbilimle karıştırılmamalıdır. Çocuğun inatla sarılıp bırakmadığı emme eyleminde, beslenme amacından kaynaklanıp ilgili amaç tarafından belirlenmesine karşın beslenmeden bağımsız, haz elde etmeye yönelik, dolayısıyla cinsel diye nitelendirilebilen ve nitelendirilmesi de zorunlu olan bir doyum gereksinimi kendini erkenden açığa vurur.

Daha bu ağızsal (oral) evrede dişlerin çıkmasıyla sadistik içtepiler bir soyutlanmışlık içinde seslerini duyurur. Doyumun

---

4 Krş.: İnsanın beş yaşında erginliğe ulaşan memeli bir hayvandan geldiği sanısı. Sonradan ilgili memeli soyu üzerinde dışarıdan büyük bir etkilemenin sonucunda, cinselliğin bir doğru üzerinde gelişimi aksamıştır. Hayvanların cinsel yaşamları göz önünde tutularak insanların cinsel yaşamlarında saptanacak değişiklikler, örneğin libodo'daki dönemselliğin (periyodite) ortadan kalkmasının ve ayrı cinsiyetler arasındaki ilişkide âdet görmenin rol oynamasının da bunun sonucunda ortaya çıktığı düşünülebilir.

saldırgan (agresif) eylemlerde ve çıkartı fonksiyonunda arandığı, dolayısıyla tarafımızdan sadistik-anal diye nitelendirilen ikinci gelişim evresinde aynı içtepiler eskisinden daha kapsamlı nitelik kazanır. Saldırganlık (agresyon) eğilimlerinden libido adı altında söz açmamızın nedeni, sadizm'e, salt libido eğilimleriyle salt yoketme (destrüksiyon) eğilimlerinden oluşan bir içgüdü gözüyle bakmamızdır; öyle bir karma içgüdü ki, bundan böyle bir daha kaybolmadan bireyde varlığını sürdürür[5].

Üçüncü evre, penis (fallus) evresidir ve cinsel yaşamın alacağı son biçime pek büyük benzerlik gösterir; ileride kesinlikle belirlenen cinsel yaşamın bir öncüsüdür adeta. Bu evrede, cinsel organlardan her ikisinin değil, yalnızca erkeklik organının (fallus) rol oynaması dikkate değer bir noktadır. Dişilik organı (vagina) ise uzun süre kızlar tarafından keşfedilmeden kalır. Çocuklar, cinsel olayları anlama çabalarını sürdürürken kloake (makat) kuramına eğilim gösterirler, bu da kalıtbilim (genetik) açısından haklı bir nedene dayanır[6].

Penis evresinin başlamasıyla ve bu evre sürerken erken çocuk cinselliği doruk noktasına ulaşarak yıkılmaya doğru yaklaşır. Oğlan ve kızların, yaşam serüvenleri bundan böyle bir

---

5 Burada salt yoketmeye yönelik (destrüktif) içgüdülerin birey tarafından bir haz olarak algılanıp algılanamayacağı, libido'nun katkısından yoksun salt bir yoketme içgüdüsüyle karşılaşılıp karşılaşılmayacağı sorusu doğmaktadır. Masoşizm de, sadizm gibi karma içgüdü niteliği taşımasına karşın, Ben'de eskiden kalıp varlığını sürdüren ölüm içgüdüsünün doyumu bireye haz sağlar gibi görünmektedir.

6 Çocukluğun ilk yıllarında vagina uyarılmalarıyla karşılaşıldığı sık sık ileri sürülmektedir. Ama pek büyük bir olasılıkla bunlar, penise benzer bir organ olan kilitorisin (bızır) uyarılmalarıdır; dolayısıyla, ilgili durum bu dönemin penis dönemi (fallik dönem) diye nitelenmesindeki haklılığı ortadan kaldırmaz.

birinden ayrı yollar izler. Gerek kızlar, gerek oğlanların düşünsel yetileri cinsellik araştırmalarının hizmetinde çalışmaya başlar. İki taraf da, penisin herkeste varolması gerektiği varsayımından yol koyulur. Ama derken her iki cinsiyet mensuplarının yolları ayrılır birbirinden: oğlanlar penisleriyle oynar, öberi yandan penisleriyle annelerinin üzerinde gerçekleştirebilecekleri bir cinsel eylemi düşler, sonunda iğdiş korkusu ve kızlarda bir penis bulunmadığını öğrenmenin ortak etkisiyle yaşamlarının en büyük travmasına uğrarlar, ilgili travma da bütün sonuçlarıyla uyuklama döneminin başlangıcını oluşturur. Oğlanlar gibi davranmak için boşuna çaba harcadıktan sonra bir penisten yoksun olduklarını anlar, daha yerinde bir deyişle klitorislerinin yol açtığı bir aşağılık duygusunu yaşarlar. Bu duygu, karakter oluşumlarında kalıcı izler bırakır; oğlanlarla rekabet konusunda uğradıkları bu ilk düş kırıklığından sonra çok vakit cinsel yaşamdan ilk kez doğrudan yüz çevirdikleri görülür.

Bu üç evreyle ilgili olarak, bir öncekinin kapanmasıyla bir sonrakinin onun yerini aldığını sanmak yanlıştır; söz konusu evrelerden her biri kendisinden öncekine gelip eklenir, üç evre birbiri üzerinde katmanlar yapar, bir arada varlıklarını sürdürürler. İlk iki evrede, içgüdü parçaları birbirinden bağımsız olarak haz sağlama amacına yöneliktir; penis döneminde ise, öbür eğilimleri genital organların egemenliği altına sokan ve genel haz sağlama çabalarının cinsel fonksiyon içinde yer almasının başlangıcını oluşturan bir örgütlenmenin ilk adımları atılır. Ancak, tam bir örgütlenmenin, buluğda genital evre adı verilen bir dördüncü evrede gerçekleştiği görülür; bu evrede aşağıdaki çeşitli durumlarla karşılaşılabilir:

1) Penis evresinde eski libido objelerinden bazısı olduğu gibi alıkonur.

2) Bazı libido yönelimleri, doyumları önhaz sağlayan hazırlayıcı ve destekleyici eylemler niteliğiyle cinsel fonksiyon kapsamına alınır.

3) Diğer bazı libido yönelimleri ise ya örgütlenme dışında bırakılıp düpedüz baskılanır (bilinçdışına itilir) ya da Ben'de bir başka amaç için kullanılarak değişik karakter özelliklerini oluşturur, amaçlarında kaydırmalara başvurularak yüceltmelere (sublimasyon) konu edilirler.

Böyle bir süreç, her vakit istenildiği gibi gerçekleşmez, bazen cinsellik gelişiminde birtakım tutukluklar belirir ve bunlar cinsel yaşam bozuklukları kılığında kendilerini açığa vurur. Böyle kusurlu bir gelişimde libido'nun daha önceki evrelere takılıp kalma (fiksasyon) durumları ortaya çıkar; bu takılıp kalmalardaki normal cinsel amaçtan bağımsızlık eğilimleri sapıklık (perverziyon) diye nitelendirilir. Örneğin, manifest (açık) eşcinsellik böyle bir gelişim engellenmesidir. Psikanaliz, bütün vakalarda eşcinsel bir obje bağlanımının bulunduğunu ve vakaların çoğunda söz konusu bağlanımın **latent** (gizli) olarak da varlığını sürdürdüğünü kanıtlamıştır. Genellikle, normal bir sonuca ulaşılması için zorunlu olayların gerçekleşmemesi ya da eksikliği değil, bunların ancak **kısmen** gerçekleşmesi, dolayısıyla cinsel yaşamın alacağı son biçimin niceliksel (kantitatif) duruma bağlılığı işi karıştırmaktadır. Gerçi genital bir örgütlenmeye erişilmektedir sonunda; ama ilgili örgütlenme, gelişim sürecine katılmayarak obje ve amaçlara takılıp kalmış libido parçalarının çokluğuyla orantılı bir güçsüzlük gösterir. Söz konusu güçsüzlük de, cinsel doyuma ulaşılamadığı ya da bu bakımdan realitede engellerle karşılaşıldığı vakit, libidonun pregenital objelere geri dönüşü şeklinde kendini açığa vurur *(regresyon).*

Cinsel fonksiyonları incelerken, içimizde ilk kanı uyandı,

daha yerinde bir deyişle ilk sezgiye vardık; bu da, ilerideki psikanaliz çalışmalarında önem taşıyan iki gerçeği anlamamızdı. Birincisi: gözlemlediğimiz normal ve anormal olayların, dinamizm ve ekonomi (bizim araştırmalarda libidonun niceliksel dağılımı) bakımından bir tanımlamayı zorunlu kıldığı; ikincisi, ele aldığımız bozukluklara yol açan nedenleri cinsel içgüdü gelişiminde, yani bireysel yaşamın erken döneminde aramamızın gerekliliğiydi.

Dördüncü Bölüm

RUHSAL NİTELİKLER

Ruhsal aygıtın yapısını, ruhsal aygıtta etkin enerjilerle güçleri gördük ve bu enerjilerin en başta libidoda bir örgütlenme sağlayarak onu özyaşamın sürdürülmesine hizmet eden fizyolojik bir fonksiyona dönüştürdüğünü pek seçkin bir örnek üzerinde izledik. Ancak, söz konusu aygıttaki enerjilerin, ruhsal yaşam olarak niteledigimiz fonksiyonların temelinde yattığına ilişkin ampirik gerçeği saymazsak, ruhsal'daki o pek kendine özgü karaktere de rastlayamadık. Şimdi ise bu ruhsal için hayli karakteristik olan, hatta pek yaygın görüşe göre onun kesinlikle başka şeylerden ayrılmasını sağlayan bir özellik üzerinde duracağız.

Yapacağımız araştırmada, her türlü açıklama ve tanımlamaya kafa tutan o eşsiz bilinç gerçeğinden yola koyulacağız. Bilinçten söz açıldı mı, her şeye karşın bununla ne anlatılmak istendiğini, insan doğrudan doğruya kendi derunî yaşantılarından sezer[7]. Bilimin içinde ve dışındaki pek çok kişi,

7 Amerika'da doğmuş aşırı bir akım olan davranışçılık (behaviorismus) akımı, bunu dikkate almayan bir psikoloji kurabileceğine inanmaktadır.

bilince tek başına ruhsal gözüyle bakmayı yeterli görür; bu durumda ruhbilime yalnızca, ruhsal fenomenoloji kapsamına giren algıları, duyguları, düşünsel olayları ve istemsel (iradî) eylemleri birbirinden ayırmak kalmaktadır. Ama herkesçe paylaşılan bir görüşe göre, bilinçli olaylar, aralarında boşluklar bulunmayan, kendi içinde kapalı bir bütünlüğe sahip diziler oluşturmaz, dolayısıyla ruhsal fenomenlere eşlik eden fizik ve somatik olayların varlığını ister istemez benimsemek gerekmektedir; söz konusu olaylar, ruhsal olaylardan daha çok bir bütünlüğü içermektedir, çünkü ruhsal olaylardan bazısına bilinçli paralel olaylar eşlik etmesine karşın, bazılarında böyle bir duruma rastlanmamaktadır. Kuşkusuz o zaman ruhbilimde ağırlığı somatik olaylara kaydırmak, asıl ruhsal'ı bu olaylarda aramak, bilinçli olaylar içinse bir başka değerlendirmeye gitmek akla yakın bir davranıştır. Ama filozoflardan çoğu ve daha başka kişiler böyle bir görüşe karşı çıkmakta, bilinçsiz ruhsal'a saçma gözüyle bakmaktadır.

Oysa bilinçsiz ruhsal, psikanalizin özellikle benimsediği bir görüştür ve böyle bir görüş onun temel nitelikteki ikinci varsayımıdır. Psikanaliz, sözde bedensel paralel olaylara asıl ruhsal'ın kendisi diye bakar ve bunların bilinçli nitelik taşıyıp taşımadığını umursamaz. Bu davranışında da yalnız değildir; örneğin, *Th. Lipps* gibi bazı düşünürler aynı gerçeği aynı sözlerle dile getirmişlerdir. Ruhsal konusundaki eski görüşün genellikle yetersizliği, bilinçsiz deyiminin ruhbilimsel düşünce kapsamına alınması eğiliminin giderek ağır basması sonucunu doğurmuş, ancak bu o denli belirsiz ve o denli kavranılmaz biçimde gerçekleşmiştir ki, ilgili deyim bilim üzerinde bir etki gücüne kavuşamamıştır.

Psikanalizle felsefe arasındaki söz konusu ayrım, iki bilim mensubundan hangisine psikiyatrist denileceğine ilişkin pek

önemsiz bir tanımlama sorunu karşısında bulunulduğu izleniminin doğmasına yol açmaktadır. Oysa bu yönde atılacak adım, gerçekte hayli büyük önem taşır. Bilinç psikolojisinde besbelli başka taraflara bağımlı olup aralarında boşluklar görülen o dizilerin asla dışına çıkılmamasına karşın, ruhsal'ın gerçekte bilinçsizliğini ileri süren görüş, psikolojinin bütün diğer doğabilimler gibi bir doğabilim kimliği kazanmasına olanak vermektedir. Böyle bir görüşle ele alınan olaylar öbür bilim kollarının, kimyanın ve fiziğin kapsamına giren olaylar gibi aslında bilinmemekte, ama bunları yöneten yasaları saptamak, söz konusu olayların karşılıklı ilişki ve bağımlılıklarını uzun yollar boyunca izlemek, yani doğa olaylarının belli bir grubunu anlayıp kavrayabilmek yine de mümkün olmaktadır. Bu arada yeni varsayımlar ve yeni kavramlara gereksinim duyulduğu doğrudur. Ama bunlara bizim çaresizliğimizin kanıtları değil, bilim hazinesini zenginleştiren katkılar gözüyle bakılmalıdır. Bunlar da, doğabilimlerin o düşünsel konstrüksiyonları gibi yaklaşık bir değer taşır, birikmiş ve bir elemeden geçirilmiş deneyimler sonucu birtakım değiştirme, düzeltme ve daha başka titiz belirleme işlemlerine konu edilecekleri anı gözlerler. Beri yandan, bu yeni bilimin temel kavramları ve ilkelerinin (içgüdü, sinirsel enerji vb.) uzunca süre eski bilimlerin kavramları gibi (güç, kitle, çekim) belirsizlik içinde kalması bizim hiç de beklemediğimiz bir şey olmayacaktır.

Bütün bilimler, ruhsal aygıt aracılığıyla sağlanan gözlem ve deneyimlere dayanır. Ancak, psikanaliz, aygıtın kendisini inceleme konusu yaptığı için, burada analojilerden (benzetme, kıyas) yararlanmak olanaksızdır; çünkü gözlemlerimizi aynı algı mekanizmasının aracılığıyla, özellikle ruhsal'daki boşluklara dayanarak yaparız; bunun için izlediğimiz yol, aradaki boşlukları çıkaracağımız akla yakın sonuçlarla doldurup

bütünlemek ve bilinçli malzemeye dönüştürmektir. Böyle bir yola başvurarak, bilinçsiz ruhsal için adeta bilinçli bir bütünlemeler dizisi oluşturmaya çalışırız. Ruhsal'a ilişkin bilgilerimizin görece güvenilirliği, çıkaracağımız sonuçların bağlayıcılığına dayanır. Bizim bu yoldaki çalışmaların derinliklerine inecek kimse, uyguladığımız tekniğin tüm eleştiriler karşısında tutunacak kadar güçlülüğünü görecektir.

Bu çalışmada ruhsal nitelikler diye ayrımlarda bulunmayı zorunlu gördük. Bilinçli olarak nitelediğimiz nesneyi tanımlamanın gereği yoktur, filozofların ve halk kesiminin bilinç dediği şeyin aynıdır bu. Bilinçsiz ruhsal olaylar ise, bizim için bilinçdışını oluşturur. Çok geçmeden bu bilinçdışında önemli bir ayrıma gitme zorunluğuyla karşılaştık. Kimi olaylar kolaylıkla bilinçli özellik kazanabilir, derken yitirirler bu özelliklerini, ancak zahmet çekilmeksizin tekrar bilinçli duruma sokularak reprodüksiyonları (yeniden üretim) sağlanır ya da anımsanabilir. Bu arada bilinçliliğe hayli geçici bir durum gözüyle bakılması gerektiğini de belirtmek isterim. Bilinçli olan, yalnızca bir an için bu özelliğini korur. Eğer algılarımız bu gerçeği doğrulamıyorsa, görünürde bir çelişkiden ötürüdür. Buna yol açan neden, algılanan uyarıların uzunca süre kaybolmadan kalabilmesi, dolayısıyla algının yinelenebilmesidir. İlgili gerçeği, düşünsel yaşantılarımızın bilinçli algılanışında açık seçik gözlemleyebilmekteyiz; çünkü düşünsel olaylar bazen uzunca süre varlığını koruyabilmesine karşın, bazen de bir anda geçip son bulabilmektedir. Dolayısıyla, bilinçsizlik özelliklerini kolaycacık bilinçlilik özelliğiyle değiştirebilen bütün bilinçsiz olayları en iyisi **bilinç yetenekli** ya da **önbilinçli** diye nitelemekteyiz

Deneyimlerimizin ortaya koyduğuna göre, ne denli karmaşık

nitelik taşırsa taşısın, hemen hiçbir ruhsal olay yoktur ki, genellikle bilinç alanında boy gösterme eğilimine karşın bazen önbilinçli kalamasın.

Daha başka ruhsal olay ve içeriklere gelince, pek kolay bir kapı bulup bilinç bölgesine ayak atamaz; bunların yukarıda anlatıldığı gibi bulgulanmaları, tahmin yollu ele geçirilmeleri ve ancak daha sonra bilinçli dışavurumlara çevrilmeleri gerekir. İşte asıl bilinçsiz deyimini bu olay ve içerikler için kullanmaktayız. Böylece ruhsal olaylarda bilinçli, önbilinçli ve bilinçsiz diye üç ayrı nitelik saptıyoruz.

Bu nitelikleri taşıyan üç tür içerik arasındaki ayrım ne yüzde yüz kesin, ne de sürekli bir ayrımdır. Önbilinçli olaylar, gördüğümüz gibi, bizim bir çabamızı gerektirmeden bilinçli duruma geçebilmekte, bilinçsiz olaylar da harcayacağımız çabayla bilinçli duruma sokulabilmekte, ama bunun için pek çok zaman güçlü direnişleri yenmemiz gerekmektedir. Bu deneyi bir başka birey üzerinde yapmak istersek, şurasını unutmamalıyız ki, Genek'in algısal boşluğunu bilinçli'yle doldurmamız ve kendisine bilinçli bir yapı sunmamız bilinçsiz içeriği onun için bilinçli duruma soktuğumuz anlamına gelmez. Başlangıçta bu içerik denekte iki ayrı biçimde bulunur. Birincisi: Kendisinin bizden işittiği bilinçli rekonstrüksiyon halinde, ikincisi asıl bilinçsiz durumda. Sürekli çabalarımız sonucu bu bilinçsiz, birey için çokluk bilinçli duruma sokulur; böylelikle Bilinçli ve Bilinçsiz birbiriyle çakışır. Bilinçsiz'i Bilinçli'ye dönüştürebilmek için yenmemiz gereken direniş her vakada ayrı güçtedir. Örneğin, psikanaliz tedavisinde genellikle bir çabaya karşılık elde edilen başarının kimi vakit kendiliğinden ortaya çıktığı görülür; normalde bilinçsiz içerik önbilinçli bir nitelik kazanabilir, ki bu durumla psikotik olaylarda geniş ölçüde karşılaşmaktayız. Buradan,

içteki bazı direnişlerin ayakta tutulmasını normalliğin bir koşulu diye görmemiz gerektiği yargısına varmaktayız. Direnişlerde bir gevşemeyle, dolayısıyla bilinçsiz malzemenin ön plana çıkışıyla uykuda düzenli karşılaşırız, bu da düş oluşumunun zorunlu koşuludur. Ama bazen de tersi görülür bunun: önbilinçli içerik kimi vakit yanına yaklaşılamayacak bir özellik kazanır, direnişler bu içeriği dışa karşı kapar, tıpkı bir nesnenin zaman zaman unutulmasındakine benzer bir durum çıkar ortaya. Ya da öyle olur ki, önbilinçli malzeme bazen bireyin kendisi tarafından baskılanarak bilinçsiz duruma sokulabilir ve bu da, anlaşıldığına göre, nüktenin ön koşuludur. Önbilinçli içeriğin ya da yaşanmış olayların gerisin geri bilinçsiz duruma dönüştürülmesinin, nevrozların etiyolojisinde büyük bir rol oynadığını ileride göreceğiz.

Böyle bir genel çerçeve ve yalınlık içinde sunulan üç ruhsal nitelik öğretisi, sorunu açıklığa kavuşturmada bir katkı rolünü oynamaktan çok, başı sonu görülmedik bir karışıklığa yol açacağa benzemektedir. Ancak, şurası unutulmamalıdır ki, bu öğreti gerçekte bir kuram değil, tarafımızdan yapılmış gözlemlere ilişkin bir rapordur; elden geldiği kadar ilgili gözlemlerden uzaklaşmamaya çalışır, ama onları açıklamak gibi bir amaç gütmez. Söz konusu öğretinin ortaya çıkardığı karışık durumlar, araştırmalarımızda ne gibi özel güçlüklerle savaştığımızı kanıtlayacak, ama belki ruhsal niteliklerle ruhsal aygıtta varlığını kabul ettiğimiz mekanizma ve bölgeler arasındaki ilişkileri izlemek bu öğretiyi bize daha çok yaklaştıracaktır. Ancak, bu ilişkilerin kendileri de doğrusu hiç kolay anlaşılır gibi değildir.

Bir nesnenin bilinçli duruma gelmesi, duyu organlarımızın dış dünyadan sağladıkları algılara bağlıdır. Yani topografik açıdan bakılırsa, Ben'in kabuğunun en dış katmanında geçen bir olaydır bu. Ancak, vücudumuzun içinden de bilinçli ha-

berler ve ruhsal yaşamımızı dış algılardan daha büyük güçle etkileyen duyumlar alırız; ayrıca, duyu organları bazı durumlarda kendi özel algıları dışında birtakım duygular, birtakım acı hisleri sağlar bize. Ama bilinçli algılardan ayırmak için duygu diye nitelendireceğimiz bu algılar yine vücudumuzun uç organlarından kaynaklanır ve biz bu organlara Ben'in kabul katmanının uzantıları ve öncüleri gözüyle baktığımız için, yukarıdaki savı burada da ileri sürebiliriz. Ancak şu farkla ki, duyguları algılayan uç organlar için vücudun kendisi bu kez dış dünya rolünü oynamaktadır.

Ben'in periferisindeki (sınır bölgeler) olaylar bilinçli, Ben içindekiler ise bilinçsizdir diye bir görüş öne sürerek sorunu en basitinden bir çözüme kavuşturabiliriz. Gerçekten de hayvanlarda böyle bir durum söz konusu olabilir; ama insanlarda işe bir komplikasyon karışmakta, bu komplikasyon dolayısıyla içsel olaylar da bilinçlilik niteliği kazanabilmektedir. Bu da görsel, ama en başta işitsel duyumların anısal kalıntıları arasında sıkı bir bağlantı kuran dilsel fonksiyonun bir ürünüdür. Dilsel fonksiyon aracılığıyla, Ben'deki kabuk katmanının algılayıcı periferisi çok daha geniş çapta içten de uyarılabilir ve içteki tasarım akışıyla düşünsel olaylar bunun sonucu bilinçli nitelik kazanabilir. Ancak, her iki durumu birbirinden ayıracak **gerçeklik denetimi** diye nitelediğimiz özel bir mekanizmanın organizmada bulunması gerekmektedir. Algılama-realite (dış dünya) eşitliği geçerliğini yitirmiştir. Bundan böyle bir algının içselliği ya da dışsallığı konusunda baş gösterecek yanılgıları sanrı (halüsinasyon) olarak nitelemekte, söz konusu yanılgılara düşlerde de her vakit rastlamaktayız.

Ben'in düşünsel olayları kapsayan iç kesimi önbilinçli özellik taşır. Bu özellik Ben için karakteristiktir ve yalnızca Ben'e özgüdür. Ancak, dildeki anısal kalıntılarla bağlantıyı önbilinçliliğin koşulu gibi görmek yanlıştır; ilgili koşul, her

ne kadar bir olayın önbilinçli nitelik taşıdığı yolunda kesin bir yargıya varılmasına olanak verirse de, önbilinçli nitelik bu koşula bağlı değildir.

Bir yandan bilince açık bir kapıyı elinde bulundurması, öte yandan dilsel kalıntılarla bağlantısı önbilinçsel durumun karakteristik özelliklerini oluşturmasına karşın, her iki özellik tümüyle önbilinçliliğin karakterini belirleyebilmekten uzaktır. Üstben'deki önbilinçli karakter taşıdığı yadsınamayacak büyücek parçaların fenomenolojik anlamda bilinçsiz kalmaları bunun bir kanıtıdır. Neden böyledir bu, bilmiyoruz. Önbilinçsel'in gerçek karakterinin ne olduğu sorununu ileride ele alacağız.

Bilinçsizlik, Es'te (0) tek başına egemen niteliktir. Es ve bilinçdışı, tıpkı Ben ve önbilinç gibi birbirine içten bağlıdır; hatta Es ile bilinçdışı arasında daha sıkı bir ilişkinin varlığını ileri sürebiliriz. Gerilere bir göz atıp bireyin ve bireysel ruhsal aygıtın gelişim sürecini incelemek, Es'te önemli bir ayrım yapma olanağını bize sunar: Başlangıçta ne varsa hepsi Es'teydi, Ben dış dünyanın süregelen etkilemeleri sonucu Es'ten gelişip ortaya çıktı. Bu yavaş yavaş gerçekleşen gelişim sürecinde Es'teki bazı içerikler önbilinçli nitelik kazanarak Ben kapsamına alındı bazı içerikler ise, Es'in yanına ulaşılmaz çekirdeği olarak değişmeden kaldı. ama ilgili gelişim sürecinde henüz körpe ve güçsüz Ben, kapsamına aldığı kimi içerikleri gerisin geri bilinçsiz duruma soktu, el çekti bunlardan; ayrıca, kapsamına alabileceği bazı yeni duyumlar karşısında da aynı yola saptı; öyle ki, benimsenmeyerek geriye çevrilen söz konusu duyumlar yalnızca Es'te bir iz bırakabildi. Es'in bu son parçasına, oluşum sürecini göz önünde tutarak bilinçdışına itilmiş malzeme adını vermekteyiz. Es'teki söz konusu iki kategori arasında her zaman kesin bir ayrıma gidemeyişimiz pek o kadar önemli değildir. Bu iki

kategori ile başlangıçta Es'in kendisinde var olan ve sonradan Ben'in gelişimi sırasında Es'e gelip katılanlar aşağı yukarı birbiriyle çakışmaktadır.

Ama ruhsal aygıtı önbilinçli ve bilinçsiz gibi niteliksel bir ayrıma koşut olarak yersel (topografik) bir bölümlemeden geçirir ve bunu ayrımın özü değil de bir belirtisi gibi görürsek, Es'te bilinçsizlik ve Ben'de önbilinçlilik niteliğiyle kendini açığa vuran durumun gerçekte ne olduğu ve önbilinçsizlikle önbilinçlilik arasındaki ayrımın nereden kaynaklandığı gibi bir soruyla karşılaşırız.

İtiraf edelim ki, bu konuda bir şey bilmiyoruz; bu bilgisizliğimizin koyu karanlık uçurumu karşısında kırık dökük bilgilerimiz acınacak bir görünüm taşımaktadır. Şimdiye dek sağlanan bütün başarı, örtünün henüz aralanmadığı asıl gizemsel noktaya bir yaklaşımdır. Gerçi öbür doğabilimlerden alışık olduğumuz üzere, ruhsal yaşamda bir çeşit enerjinin etkinliğini kabul etmekteyiz; ama diğer enerji çeşitleriyle karşılaştırmalara gidip bu enerjinin anlaşılmasına bizi yaklaştıracak hiçbir ipucu ele geçirememekteyiz. Görüşümüze göre, sinirsel ya da ruhsal enerjiye, birisi kolaylıkla devinebilen, ötekisi daha çok bağlı olmak üzere iki ayrı biçimde rastlanmaktadır. Ayrıca, objelerin libido'yla donatımından söz açılabileceğini ve aşırı bir donatımın da yine söz konusu edilebileceğini sanıyoruz; hatta «aşırı donatımın» değişik olaylar arasında bir çeşit bireşim (sentez) sağladığı ve bu bireşimde serbest enerjinin bağlı enerjiye dönüştüğü sanısını açığa vurmaya cesaret etmekteyiz. Ancak, araştırmalarımızda bundan öte bir noktaya da ulaştığımız söylenemez. Her şeye karşın, bilinçli ile bilinçsiz arasındaki ayrımın söz konusu dinamik ilişkilerde saklı yattığı görüşünü benimsemekteyiz; buradan da yola koyulup ikisinden birinin kendiliğinden ya da bizim

çabamız sonucu ötekisine dönüşebileceğini anlamak zor değildir.

Ama bütün bu kesinliksizliklerin gerisinde psikanalizin bulguladığı yeni bir gerçek saklı yatmaktadır. Bilinçdışında ya da Es'te geçen olayların, önbilinçli Ben'de geçen olaylardakinden ayrı yasalarca yönetildiğini anlamış bulunuyoruz. Bütün bu yasaları, önbilinçte ve Ben'deki olayları düzenleyen **sekonder** (ikincil) olay karşıtı **primer** (birincil) olay diye nitelemekteyiz. Böylece, ruhsal niteliklere yönelik araştırmalara kısır bir çaba gözüyle bakılamayacağını söyleyebiliriz.

Beşinci Bölüm

DÜŞ YORUMUNA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Ben'in Es'le yaptığı sınırların direnişlerle güvenlik altına alındığı ve değişmeden kaldığı, ayrıca Üstben'le Ben arasında bir ayrıma gidilmediği, çünkü her ikisinin de bir uzlaşma havası içinde ortak bir çalışmayı yürüttüğü normal ve sağlıklı durumların incelenmesi, bize bu konuda pek bir açıklık sağlamayacaktır. Bizi ileriye götürecek olan, bilinçsiz Es'in Ben ve bilinç alanına sızma olanağını ele geçirip Ben'in buna karşı kendini yeniden savunmaya geçtiği çatışma ve kargaşa durumlarıdır. Bizim her iki mekanizma konusundaki bilgilerimizi doğrulayacak ya da bizi bunlarda düzeltme yapmaya zorlayacak gözlemlerimizi yalnız bu durumlarda yapabiliriz.

Böyle bir durum ise geceki uykularımızdır; dolayısıyla, uykuda düş kılığında algıladığımız ruhsal etkinlik, araştırmalarımız için en elverişli objeyi oluşturur. İncelemelerimize düşü obje seçmek, normal ruhsal yaşamı patolojik bulgulara göre saptamaya çalıştığımız gibi tarafımıza sık sık yöneltilen suçlamadan da kurtarır bizi; çünkü niteliği uyanık yaşamımı-

zın ürünlerinden ne denli ayrılık gösterirse göstersin, düş, normal insanların yaşamında düzenli rastlanan ruhsal bir olaydır. Herkesçe bilindiği gibi, karışık, anlaşılmaz, düpedüz saçma bir karakter taşıyabilir; bize söyledikleri, bizim realite konusunda bildiklerimize ters düşebilir. Ve bizler, düş gördüğümüz süre, gördüğümüz düşün içeriklerine nesnel bir gerçeklik malederek tıpkı akıl ve ruh hastaları gibi davranırız.

Uyandıktan sonra anımsadığımız düşe gerçek düş olayı değil de, bu olayı arkasında saklayan bir paravana diye bakmak, bize düşü anlamamız («yorum») için izleyeceğimiz yolu gösterir. Bu yol da, açık (manifest) düş içeriğiyle **gizli** (latent) düş düşüncesi olarak düşte bir ayrıma gitmemizdir. Gizli düş düşüncelerinden açık düş içeriğinin doğup çıkmasını hazırlayan olayı **düş oluşumu** diye nitelemekteyiz. Düş oluşumunun incelenmesiyle, öteden beri kendisinde var olan içeriklerle sonradan baskılanmış bilinçsiz malzemenin Es'ten doğru Ben'in kapılarını nasıl zorlayarak önbilinçli nitelik kazandığını ve Ben'in direnişi karşısında nasıl düşsel biçim değişikliklerine (deformasyon) uğradığını açık seçik görebiliriz. Bu yoldan açıklığa kavuşturulamayacak hiçbir düş özelliği yoktur.

İncelememize, düşü hazırlayan iki nedenin varlığını saptamakla başlayacağız. Ya normal olarak baskılanmış bir içtepi (bilinçsiz bir istek), biz uyurken Ben'in egemenlik alanında sözünü geçirecek kadar güçlenmekte ya da uyanık yaşamdan artakalan bir eğilim, kapsamındaki bütün çatışkan içtepileriyle düşünsel bir olay, biz uykudayken bilinçsiz bir içerikten destek görerek güçlülük kazanmaktadır. Yani düşler ya Ben ya da Es'ten almaktadır kaynağını. Düş oluşumunun

mekanizması, ayrıca düş oluşumu için gerekli dinamizm koşulu her iki durumda da aynıdır. Ben, kendisinden önce var olan Es'ten sonraki bir zamanda gelişip çıktığını, fonksiyonlarını vakit vakit tatil edip öncelerde kalmış bir duruma dönülmesine olanak sağlayarak gösterir, bunu da her seferinde dış dünyayla ilişkisini koparark ve duyu organlarındaki yüklemlerini gerisin geri çekip alarak gerçekleştirir. Dolayısıyla, doğumla birlikte, geride kalan rahim içi yaşamına dönüş yolunda bir içgüdünün, yani uyku içgüdüsünün de gözlerini dünyaya açtığını haklı olarak söyleyebiliriz. Uyku, ana rahmine böyle bir dönüştür. Uyanık durumda devingenlik (motilite) Ben'in denetimi altında bulunurken, uykuda Ben'in bu işlevi felce uğrar; dolayısıyla, bilinçsiz Es'e karşı başvurulan engellemelerden hatırı sayılır bir bölümü gerekliğini yitirir. Bu «karşı yüklemlerin» çekilip geriye alınışı ya da güçlerinin azaltılması, Es'in bundan böyle zararsız ölçüde bir özgürlüğe kavuşmasını sağlar. Bilinçsiz Es'in düş oluşumundaki katkısını gösteren bol sayıda kanıtlar ileri sürülebilir ve hiçbiri de yadsınacak gibi değildir bunların: a) Bir kez düşsel belleğin kapsamı uyanık yaşamın belleğinkinden çok daha geniştir. Düş bize, düşü görenin unuttuğu ve uyanık durumda bir türlü anımsayamadığı yaşantılar sunar, b) Düş, dildeki simgelerden sınırsız ölçüde yararlanır. Düş görenin çokluk ne anlama geldiğini bilmediği simgelerdir bunlar; ama biz, ilgili simgelerin bir anlam taşıdığını kendi deneyimlerimize dayanarak söyleyebiliriz. Belki de söz konusu simgeler, dilin gelişiminin ilk evrelerinde doğup ortaya çıkmıştır, c) Düşsel bellek, pek sık olarak, yalnız unutulduklarını değil, baskılanma sonucu bilinçsiz duruma geldiklerini kesinlikle ileri sürebileceğimiz ilk çocukluk dönemine ilişkin yaşantıları da yeniden diriltir.

Bizim, nevrozların psikanalitik tedavisinde ilk çocukluk dönemini yeniden üretirken (reprodüksiyon), çokluk düşlerin yardımına başvurmadan yapamayışımız aynı nedene dayanmaktadır,

d) Bunun dışında düşler, düşü görenin ne erişkinlik, ne de çocukluk döneminden kaynaklanan birtakım içerikleri gün ışığına çıkarır. Bu içerikleri, ata yaşantılarının izlerini taşıyan çocuğun kendine özgü her türlü yaşantıdan önce, daha doğarken kendisiyle birlikte dünyaya getirdiği **arkaik** mirasın parçası olarak görmemiz gerekmektedir. Bu soyyaşamsal malzeme örneklerini, insanların en eski söylencelerinde ve günümüze kadar canlılığını korumuş törelerinde de saptamaktayız. Böylece düş, insanlık tarihi açısından küçümsenmeyecek bir kaynaktır.

Ama düşün bilimsel çalışmalarımız için taşıdığı paha biçilmez değer, Ben'den içeri sızan bilinçsiz malzemenin kendi çalışma yöntemlerini kendisiyle birlikte getirmesidir. Yani bilinçsiz malzemenin dışavurumu olan önbilinçli düşünceler, düş oluşumunda Es'in bilinçsiz parçalarıymış gibi bir işlemden geçirilmekte, düş oluşumunun bir başka biçiminde ise bilinçsiz içgüdüsel isteklerin desteğini ele geçiren önbilinçli düşünceler, bilinçsiz duruma doğru bir alçalış göstermektedir. Bilinçdışındaki olayların akışına egemen yasaları ve onların uyanık durumda bildiğimiz kurallardan nerelerde ayrıldığını ancak bu yoldan anlayabilmekteyiz. Öğrendiğimize göre, düş oluşumu, en başta önbilinçli düşünsel olayların bilinçsiz bir işlemden geçirilmesidir. Bunun için şöyle bir tarihsel benzetiye başvurabiliriz: Bir ülkeyi ele geçiren fatihler, ülkeyi orada buldukları yasalara değil de, kendi yasalarına göre yönetiyorlar. Ancak, düş oluşumunun bir uz-

laşmayla sonlandığı açıkça ortadadır. Bilinçsiz malzemenin bir biçim değişikliğine zorlanmasının ve düşün tümüne Ben için benimsenebilir bir biçim verilmesinin (ikincil işlem) nedenini, uykuda ben'sel örgütün etkinliğinin henüz tümüyle ortadan kalkmayışında aramak gerekiyor. Buna da, yine deminki tarihsel benzetiye başvurarak, ele geçirilen ülkede yaşayanların ülkeyi ele geçirenlere karşı sürüp giden direnişlerinin dışavurumu diye bakabiliriz.

Bilinçdışındaki olayların akışına egemen yasalar hayli tuhaf olup düşte bizi yadırgatan özelliklerin çoğunu açıklamamızı sağlar. Bu yasalar içinde en başta **yoğunlaştırma** eğilimi dikkati çeker, bizim uyanıkken düşüncemizde birbirinden ayrı tuttuğumuz ögelerden yeni birimler oluşturmaya yönelik bir eğilimdir bu. Dolayısıyla, açık (manifest) düşün bir tek ögesi, çokluk bir yığın gizli (latent) düş düşüncesini içerir, sanki bu düşüncelerin hepsi için ortak bir simge rolünü oynar; zaten manifest düşün kapsamı, kendisinden doğup çıktığı zengin malzemeyle karşılaştırılırsa, son derece daraltılmış bir durum gösterir. Düş oluşumunun, yoğunlaştırmadan pek de bağımsız sayılmayacak bir başka özelliği ise, ruhsal enerjilerin bir ögeden bir diğerine **kaydırılmasındaki** kolaylıktır; bu yüzden, gizli düş düşüncelerinde ikincil (sekonder) önem taşıyan bir öge, açık (manifest) düşte çokluk en belirgin ve dolayısıyla en önemli öge kimliğiyle kendini açığa vurabilir. Ayrıca, bir ögenin yerine bir başkasının geçirilişinde çokluk pek silik benzerliklerle yetinebilir düş. Buradan, **yoğunlaştırma** ve **kaydırma** gibi mekanizmaların düş yorumunu ve açık düşle gizli düş düşünceleri arasındaki ilişkilerin saptanmasını ne denli güçleştirdiği kolaylıkla anlaşılacaktır. Bizim ortaya koyduğumuz düş kuramı, düşte yoğunlaştırma ve kaydırma gibi iki eğilimin varlığından yola çıka-

rak bilinçsiz Es'te enerjinin serbestçe devinebilir durumda bulunduğu ve içtepisel niceliklerin boşaltımının (deşarj) Es için hepsinden çok önem taşıdığını benimser[8] ve her iki özelliğe, kaynağını Es olarak gördüğümüz birincil (primer) olayın karakteristik özellikleri diye bakar.

Düş oluşumunun incelenmesiyle, bilinçsiz olayların dikkate değer olduğu kadar önemli daha başka bir sürü özelliğini tanımış bulunuyoruz, ama şimdi burada ilgili özelliklerin ancak birkaçından söz edeceğiz. Mantığın kesin kuralları bilinçdışında geçerliğini yitirir; denebilir ki, bilinçdışı bir mantıksızlıklar ülkesidir. Karşıt amaçlara yönelik eğilimler bilinçdışında yan yana varlığını sürdürür, bunları birbiriyle uzlaştırmak gibi bir gereksinim kendini hissettirmez. Ya söz konusu eğilimler birbirini hiç etkilememekte ya da etkilediği zaman ortaya kesin bir sonuç değil, bir uzlaşma ürünü çıkmakta, ancak ilgili ürün birbiriyle uzlaşmaz ayrıntıları içerdiğinden anlamsız nitelik taşımaktadır. Yine buna yakın bir şey de, karşıtlıkların birbirinden ayrı tutulmayışı, tersine bunlara özdeş gözüyle bakılmasıdır; dolayısıyla, manifest düşte her öge kendi karşıtını da içerebilmektedir. Bazı dilbilimciler, en eski dillerde de durumun böyle olduğunu, güçlü-zayıf, yüksek-alçak gibi karşıtlıkların başlangıçta aynı sözcükle dile getirildiğini, ana sözcükten iki ayrı sözcüğün gelişip çıkarak her iki anlamı birbirinden ayırmasına kadar durumun böyle sürüp gittiğini görmüşlerdir. Başlangıçtaki çift anlamlı sözcüklerin kalıntılarına Latince gibi hayli gelişmiş bir dilde kullanılan **altus** (yüksek-alçak), **sacer** (uhrevî-dünyevî) vb. sözcüklerde de rastlanmaktadır.

---

8 Burada şöyle bir benzetiye başvurulabilir: Bir çavuş üstünden bir azar işitiyor, bunun acısını suçsuz bir erden çıkarıyor.

Manifest düşle onun gerisinde saklı latent içerik arasındaki ilişkilerde görülen karmaşıklık ve çokanlamlılık bakımından, hiç kuşkusuz, ilgili içeriklerin birinden ötekisini çıkarmak için hangi yolun izlenmesi gerektiği, bunun için eldeki tek çarenin, manifest düşteki simgelerin uyanık yaşam diline çevrilmesiyle desteklenecek mutlu sezinlemeler olup olmadığı sorusu haklı olarak sorulacaktır. Bu soruya, söz konusu işin düşlerin çoğunluğunda doyurucu biçimde başarılabildiği, ama bunun ancak düş görenin gördüğü düşün ögeleriyle ilgili çağrışımlarına başvurularak gerçekleştirilebildiği yanıtını verebiliriz. Düş yorumunda izlenecek diğer bütün yöntemler keyfi nitelik taşır ve kesinlikten yoksundur. Oysa düş görenin çağrışımları, açık ve gizli düş içerikleri arasındaki boşluklara yerleştireceğimiz ve kendilerinden yararlanarak düşün gizli içeriğini ele geçirip «düşü yorumlayabileceğimiz» ara halkaları bize sunar. Düş oluşumuna karşıt bir yol izleyen yorum çabasının tam bir kesinliği içermeyişinin ve tam bir başarı sağlayamamasının şaşılacak yanı yoktur.

Neden uyuyan Ben'in düş oluşumu görevini üstlendiğini ayrıca dinamik yoldan açıklığa kavuşturmak gereksizdir; Allaha şükür kolay açıklanabilecek bir durumdur bu. Oluşum sürecindeki her düş, bilinçdışı yardımıyla Ben'e bir istek yöneltir, onu Es'ten kaynaklanan içgüdüsel bir isteği doyurmaya, bir çatışmayı çözümlemeye, bir kuşkuyu gidermeye, bir niyeti yeniden diriltmeye çağırır ya da uyanık yaşamdaki önbilinçli bir etkinliğin kalıntısından doğan bir dileği gerçekleştirmeye davet eder. Gelgelelim Ben, uykunun sürekliliğini korumakla görevlidir; uykudaki çalışma tarzı bunu sağlamaya yöneliktir; dolayısıyla, kendisine yöneltilen isteğe rahatsız edici bir durum gözüyle bakıp onu yok etmeye uğraşır ve bunu da görünürde uysal bir tutum izleyerek yapar. Var olan

koşullar altında kendisi için zararsız bulduğu bir isteği, tarafına yöneltilen isteğin yerine geçirerek onu ortadan kaldırır. Kendisine yöneltilen isteğin yerine zararsız bir isteği koyup onu gerçekleştirmek düş oluşumunun ana işlevidir. Bunu üç basit örnek üzerinde açıklamak belki yararlı olacaktır; birincisi açlık düşü, ikincisi rahatlık düşü, üçüncüsü ise cinsel gereksinimlerden kaynaklanan düştür. Düş görende uyurken besi alma gereksinimi kendini açığa vurabilir, ilgili kişi bu durumda nefis bir yemeğin düşünü görerek uykusunu kesintisiz sürdürebilir. Kuşkusuz uyuyan kişi uyanıp yemek yemekle uykusuna ara vermemek arasında bir seçme yapabilirdi. Ama sonuncu durum için karar vermiş, açlığını düş yoluyla gidermiştir. Hiç değilse bir an için yapabilmiştir bunu; çünkü açlık duygusunun varlığını sürdürmesi durumunda ister istemez uyanacaktır. Bir başka örnek: Diyelim ki uyuyan kimsenin artık uyanması gerekiyor, çünkü belli bir saatte çalıştığı klinikte olacaktır. Gelgelelim, ilgili kişi uykusunu sürdürüyor ve bir düş görüyor; gördüğü düşte çoktan klinikte bulunmaktadır; ancak şimdi klinikte çalışan biri değildir de, yatağından çıkmak zorunda olmayan bir hastadır. Üçüncü bir örnek: Geceleyin uyuyan kimsenin içinde yasak bir obje-ye, yani bir dostunun karısına karşı cinsel bir istek beliriyor, bunun üzerine ilgili kişi bir düş görüyor, cinsel birleşmede bulunuyor düşünde; ancak şimdi dostunun karısı değil, aynı ismi taşıyan bir başka kadın vardır karşısında ve kadın gerçekte hiç umursamadığı biridir. Ya da dostunun karısıyla cinsel birleşmeye karşı Ben'den gelen direniş bir başka yoldan açığa vuruyor kendini, cinsel birleşmede bulunan dostun karısı kimliği belirsiz yabancı bir kadına dönüşüyor.

Kuşkusuz her zaman böyle bir yalınlığa rastlayamayız; çözüme ulaştırılamamış günlük artıklardan kaynaklanıp uyku

durumunda kendilerine bilinçdışı bir destek sağlayan düşlerde, bilinçdışındaki içgüdüsel isteği gün ışığına çıkarmak ve düşün söz konusu isteğin gerçekleşmesi olduğunu kanıtlamak çokluk güçlükler doğurur. Pek çok düşün düpedüz tatsız bir içeriği bulunduğu, hatta korkulu uyanışlara yol açtığı, hele pek çoğunun duygusal nitelikten yoksunluğu anımsanırsa, düşü içgüdüsel isteklerin giderilmesi diye gören bir kural kolaycacık itirazlarla karşılaşacaktır. Ancak, korkulu düş itirazı, bir analiz karşısında tutunacak gibi değildir. Bütün düşlerin bir çatışma sonucunda uzlaşma ürünü olarak ortaya çıktığını unutmamak gerekiyor. Bilinçsiz Es için bir doyum sayılan şey, Ben için pekâlâ bir korku nedeni olabilmektedir.

Düş oluşumun durumuna göre, bazen **bilinçdışı** düşte kendini daha belirgin açığa vurabilir; bazen de Ben bilinçdışından daha enerjik davranır. Korkulu düşler, içerikleri en az biçim değişikliğine uğramış düşlerdir çokluk. Bilinçdışının Ben'e yönelttiği istek, uyuyan Ben'in elinin altındaki çarelere başvurarak geriye çeviremeyeceği kadar güçlüyse, o zaman Ben, uyuma isteğinden vazgeçip yeniden uyanık yaşama döner. «Her düş, uykuyu aksatacak durumları istek gerçekleşimiyle ortadan kaldırma yolunda bir girişim, yani uykunun bekçisidir» demek, bu konudaki tüm deneyimlere uygun düşen bir söz olur. İlgili **girişim** az ya da çok bir başarısızlığa uğradı mı, uyuyan uyanır uykusundan, uyanmasına yol açan neden de yine gördüğü düştür. Bekçiliğini yaptığı mahallenin uykusunu korumakla görevli bekçi babaya da, bir tehlike gelip çattığı zaman bağırıp çağırarak uyuyan mahalle halkını uyandırmaktan başka yapacak şey kalmaz.

Bu irdelemenin sonuna, uzun süre düş konusunu eğilmemizi haklı gösterecek bir açıklamayı ekleyelim. Düşlere yönelik

araştırmalarla tanıyabildiğimiz ve düş oluşumunu bize açıklayan bilinçdışı mekanizmaların, nevroz ve psikozlarda dikkatimizi üzerine çeken bilmecemsi belirtileri (semptom) anlamamızı da sağlayacağı ortaya çıkmıştır. Düşlerde nevrozlar ve psikozlar arasında var olan böyle bir uygunluk, ileride deki çalışmalar bakımından bizde büyük umutlar uyandırmaktadır.

Altıncı Bölüm

PSİKANALİZ TEKNİĞİ

Demek oluyor ki, düş, bütün tutarsızlıkları, hezeyanları, duyusal aldanışlarıyla bir psikoz, ama kısa süreli bir psikoz durumudur; zararsızdır, hatta yararlı bir işlevi bile vardır, kendini açığa vurması bireyin rızasına bağlıdır, yani bireyin istemli (iradî) davranışıyla varlığına son verilebilir. Ancak, yine de bir psikozdur ve ruhsal yaşamda böylesine geniş kapsamlı bir değişikliğin bile geriye dönüşebileceğini ve yerini normal fonksiyona bırakabileceğini gösterir. Böyle olunca, ruhsal yaşamda kendiliğinden patlak veren bozuklukların da tarafımızdan denetim altına alınıp şifaya kavuşturulabileceğini düşünürsek, bilmem aşırı bir umut beslemiş sayılır mıyız?

Böyle bir sağaltım girişimine hazırlık niteliğindeki kimi bilgiler, şu an elimizin altında bulunuyor. Varsayımımıza göre, Ben, realiteyle olan üç yönlü bir bağımlılığın kendisine yönelttiği isteklere yanıt vermek gibi bir işlevi üstlenmiştir; bir yanda Es ile Üstben'in isteklerini karşılayacak, öte yandan kendi organizasyonunu ayakta tutacak, kendi bağımsızlığını koruyacaktır. Hastalık durumlarını doğuran koşul ise, Ben'in, üstlendiği ödevleri yerine getirmesine olanak verme-

yecek gibi ya kısmen ya da tümüyle güçsüzleşmesinden başka bir şey değildir. Ben'e yöneltilen en zorlu istek, belki de Es'ten kaynaklanan içgüdüsel istekleri bastırmaktır; bu da, Ben için büyük çaptı enerji harcamasını gerektirir. Ama Üstben'in Ben'e yönelttiği istek, bazen o denli güçlü ve o denli amansız nitelik taşıyabilir ki, sonunda Ben öbür ödevler karşısında adeta felce uğramış gibi bir şey yapamaz duruma gelir. Bu durumda ortaya çıkan ekonomik çatışmalarda, Es ile Üstben, sıkışıp kalan ve düzenini ayakta tutmak için realiteye sarılmaya çalışan Ben'e karşı ortak eyleme geçer. Ben ile Üstben'in aşırı güçlenmesi, bensel örgütte bir yumuşama ve gevşemeye yol açabilir, bu da Ben ile realite arasındaki düzenli ilişkinin bozulması ya da yıkılıp gitmesi sonucunu doğurur. Daha önce düş konusunda gördüğümüz gibi, Ben dış dünyanın realitesinden kopar kopmaz, iç dünyanın etkisiyle bir psikoz durumuna sürüklenir.

Hastalığı sağaltım tekniğimiz de işte bu bilgilere dayanmaktadır. Uyguladığımız yöntemde içteki çatışmayla zayıflayan Ben'in yardımına koşarız, durumu dışarıdan bir müttefikin yardımıyla kesin sonuca ulaştırılabilecek bir iç savaş gibi görürüz. Psikanaliz tedavisini uygulayan hekim ve eski gücünü yitirmiş Ben, dış dünya realitesine yaslanarak Es'in içgüdüsel ve Üstben'in vicdansal isteklerinden oluşan düşmanlara karşı ortak bir cephe kurar. Ben ile hekim bir anlaşma imzalar: Ben, tam bir açıkyüreklilikle davranarak bizden hiçbir şey saklamayacağını, yani özalgılama sonucu ele geçirdiği tüm malzemeyi bize sunacağını vaad eder; biz de aramızda geçeceklere ilişkin olarak kimseye bir şey çıtlatmayacağımız konusunda kendisine güvence verir, bilinçdışı tarafından etkilenen malzemenin yorumunda deneyimlerimizi hastanın emrine sunarız. Böyle davranıp bilgimizin onun bil-

gisizliğini gidermesine, ruhsal yaşamda elden çıkarılmış bölgeleri Ben'inin yeniden egemenliği altına almasına çalışırız. İlgili anlaşmayla, psikanaliz tedavisi için zorunlu koşul gerçekleştirilmiş olur.

Ama bu ilk adımın hemen arkasından da ilk düş kırıklığı yakamıza yapışıp bizi alçakgönüllü davranmaya çağırır. Hastanın Ben'i ortak çalışmamızda bizim değerli bir müttefikimiz rolünü oynayacaksa, düşman güçlerin tüm sıkıştırmalarına karşın kendisini büsbütün dağıtmamış olacak ve realitenin gereklerini az buçuk takdir yeteneğini hâlâ elinde bulunduracaktır. Gelgelelim, böyle bir şey bir psikozlunun Ben'inden de beklenecek gibi değildir; psikozlunun Ben'i böyle bir anlaşmaya uyamaz, yanaşmaz hatta, kendisine sunduğumuz yardımı çok geçmeden, kendisi için bir değer taşımaktan çıkmış dış dünyanın parçaları arasına kaldırıp atar. Böylece sağaltım yöntemimizi psikozlar üzerinde uygulamaktan el çekmemiz gerektiği anlaşılmaktadır. Belki bu el çekiş sürekli olacak, ama belki bir zaman sonra uygulayabileceğimiz bir yöntemle psikozları tedavi girişimlerine yeniden koyulacağız.

Ancak, ruh hastaları arasında bir başka grup vardır ki, psikozlara pek yakınlık gösterir; bu da pek büyük sıkıntılar içinde kıvranan, sayıları alabildiğine kabarık nevrozlulardır. Hastalığa yol açan koşullar ve hastalandırıcı (patojen) mekanizmalar nevrozlularda da psikozlardakinin aynıdır ya da en azından onlardakine hayli benzerlik gösterir. Ne var ki, nevrozluların Ben'i daha dayanıklı çıkmış, psikozlulardakine göre daha az dağılmaya (desorganizasyon) uğramıştır. Nevrozluların çoğu tüm rahatsızlıklarına ve bunların yol açtığı yetersizliklere karşın realitede tutunmanın üstesinden gelmiştir, bizim kendilerine yardım önerimizi kabule hazırdırlar. Dola-

yısıyla, burada dikkatimizi nevrozlar üzerine yöneltecek, ilgili hastalıkları ne ölçüde ve hangi yollardan sağaltabileceğimizi araştıracağız.

Daha önce söylediğimiz gibi, nevrozlularla bir anlaşma yapıyoruz: Onlar bizden tam bir açıkyüreklilik gösterip hiçbir şey saklamayacak, biz de onların hiçbir sırrını dışarı sızdırmayacağız. Bu, bizim günah çıkarıcı rolü oynamaktan öte bir şey yapmadığımız izlenimini uyandırabilir. Ancak, aradaki fark büyüktür; çünkü hastamızdan bize anlatmasını istediklerimiz, onun bildiği ve başkalarından gizlediği değil, aynı zamanda kendisinin de haberi olmadığı şeylerdir. Bu amaçla açıkyüreklilikten ne anladığımızı hastamıza ayrıntılı biçimde «açıklar», bize karşı davranışında kendisini **psikanalizin ana kuralı**'na uymakla yükümlü kılarız. Söz konusu kurala göre, hastanın bize bildireceği şeyler onun seve seve bize söyleyeceği ve tıpkı bir günah çıkartmadaki gibi yüreğini rahatlatacak nesneler olmayacak, iç gözlem sonucu ele geçirdiği tüm bulguları, bütün aklına gelenleri, kendisinde ne kadar **tatsız** bir duygu uyandırırsa uyandırsın, kendisine ne kadar **önemsiz**, hatta ne kadar saçma görünürse görünsün, bize açıklayacaktır. Psikanalizin bu temel kuralına uygun davranıp özeleştiri mekanizmasını aradan çıkarabildi mi, hasta bize bilinçdışından çıkıp gelen, dolayısıyla baskılanmış bilinçsiz nesnelerin neler olduğunu gösterecek ve yapacağımız açıklamalarla kendi bilinçdışını daha iyi tanımasını sağlayacak bir hayli düşünce, çağrışım ve anımsama malzemesi sunacaktır.

Ancak, hastanın Ben'inin oynayacağı rol, kendisinden istediğimiz malzemeyi hiç de edilgin bir sözdinlerlikle bize sunmak ve bu malzemeyle ilgili olarak bizim kendisine buyur edeceğimiz yorumu inançla alıp benimsemek değildir. Bi-

zim önceden kestirebildiğimiz kimi durumlar ve bir sürpriz niteliğiyle karşımıza çıkan kimi olaylar da sağaltım sürecinde yer alır. İşin ilginç yanı, hastanın, çabasından ötürü hekimi kendisine bir ücret ödenen, diyelim çetin bir dağ turunda kılavuzluk rolüyle seve seve yetinen bir yardımcı ve danışman kimliğiyle realitenin ışığında görmekle kalmaması, aynızamanda ona şimdi yeniden dönüp karşısına çıkmış çocukluğunun önemli bir kişisi, bir reenkarnasyonu (yeniden doğuşu) gözüyle bakması, kuşkusuz bir vakitler açığa vurulmak istenip vurulamamış duygu ve tepkileri onun üzerine aktarmasıdır. Ancak, çok geçmeden bu aktarımın önceden sezilmedik büyüklükte önem taşıdığı, bir yandan değerine paha biçilmez bir yardımcı çare oluşturduğu, beri yandan ciddi tehlikelere kaynaklık ettiği anlaşılır. Ambivalent (çift değerli) bir nitelik taşıyan aktarım, genellikle anne ve babadan birinin, ya annenin ya babanın yerine geçirilen hekime karşı hem olumlu-dostça, hem olumsuz-düşmanca bir tutumu içerir.

Olumlu bir karakter taşıdığı süre aktarım bize en değerli hizmetlerde bulunur; durumda tümüyle bir değişikliğe yol açarak, rahatsızlıktan kurtulup sağlığa kavuşmaya yönelik ussal amacı bir kenara iter, yerine psikanalist hekimin hoşuna gitme, onun takdir ve sevgisini kazanma amacını geçirir. Sağaltım sürecinde görülen aktarım, hastanın hekimle ortak çalışmasının gerçek nedenini oluşturur, hastanın zayıflamış Ben'i güçlenir, dolayısıyla hasta normalde altından kalkamayacağı işlerin üstesinden gelecek gücü elde eder, hastalık belirtilerini sıyırıp atar üzerinden, esenliğine yeniden kavuşur, bütün bunları da hekime karşı duyduğu sevgiden yapar. Bu durum karşısında, hekim üstlendiği çetin ödevi yerine getirmeye ko-

yulurken ileride ne olağanüstü çarelerin emrine amade kılınacağını sezemediğini utançla itiraf eder ister istemez.

Bunun dışında aktarım olayı iki yarar sağlar. Hasta, hekimi babasının ya da annesinin yerine geçirmekle, Üstben'inin Ben'i üzerinde sahip bulunduğu bir gücü onun eline teslim eder, çünkü anne ve baba Üstben'in kendisinden gelişip çıktıyı ilk kaynağı oluşturur. Böylelikle yeni Üstben, nevrozlu hastayı **ikinci bir eğitimden** geçirme fırsatını bulur, anne ve babanın eğitimde attığı yanlış adımları düzeltme olanağına kavuşur. Ancak, hasta üzerinde ele geçirilen bu nüfuzun kötüye kullanımı gibi bir tehlikenin varlığına da işaret etmek gerekiyor. Başkaları karşısında öğretmen, örnek ve ideal kişi rolünü oynamak ne denli ayartıcı nitelik taşırsa taşısın, hekim, hastayla arasındaki ilişkide bunun kendi üzerine düşen bir ödev sayılamayacağını, hatta böyle bir hevese kapılmasıyla gerçek ödevine ihanet etmiş olacağını düşünmek zorundadır. Söz konusu hevese kapılmaktan kendini alıkoyamadı mı, otoritelerinin ağırlığıyla çocuklarının bağımsızlığını ezip geçen anne ve babanın içerisine düştüğü eğitim yanlışını bu kez kendisi işleyecek, hastasının çocukluktan gelen bağımlılığını ortadan kaldırıp yerine yeni bir bağımlılık geçirecektir. Hekim, hastasını ıslahı ve eğitimi konusunda harcayacağı bütün çabalarda onun özgünlüğüne saygı göstermek zorundadır. Hasta üzerinde haklı olarak başvuracağı etkilemenin ölçüsünü, hastada saptayacağı gelişim engellemesinin derecesi belirleyecektir. Kimi nevrozluların gelişimi öylesine çocuksal (infantil) bir aşamada kalmıştır ki, ruhçözümsel sağaltım süresince de kendilerine çocuk gibi davranmaktan başka çıkar yol yoktur.

Aktarım'ın sağladığı bir diğer yarar da şudur: Belki hastanın başka zaman, üzerinde bize ancak yetersiz bilgi sunacağı ya-

şamöyküsel (biyografik) nitelikte önemli bir parçayı somut bir açıklıkla gözlerimizin önüne serer. Hasta ilgili parçayı sözle anlatmaz, adeta bir sahnedeymiş gibi karşımızda canlandırır.

Şimdi de izin verirseniz psikanaliz tedavisinin bir başka yönünü ele alalım. Aktarım, hastanın anne ve babasıyla ilişkisinin yeniden üretimi (reprodüksiyon) anlamını taşıdığından, bu ilişkideki ambivalens (çiftdeğerlik) özelliğini de içerir. Hastanın, hekim karşısında takındığı olumlu tutumun günün birinde bir düşmanlığa dönüşmesi pek önlenecek gibi değildir. İlgili dönüşüm de yine geçmişin yinelenişidir. Babaya karşı gösterilen uysallık (söz konusu kişi babaysa), onun şahsına yönelik sevisel (erotik) bir istekten alır kaynağını. Sağaltım sürecinde bu istek bir an gelip **aktarım** kılığına bürünerek kendini açığa vurur, bir doyuma kavuşturulmasında ayak direr, ancak hekim tarafından da geri çevrilir. Hastayla hekim arasında sevisel ilişkilere yer yoktur; hatta kendisini başkalarından üstün tutma, senlibenlilik gibi daha hafif doyumları da hekim ancak küçük dozlarda sunar hastaya. Asıl isteğini hekimin karşılamaya yanaşmayışı, hastanın hekime karşı olumlu tutumunun tersine dönüşümüne yol açar; belki hastanın çocukluğunda da yaşadığı bir durumdur bu.

Olumlu aktarımla elde edilen sağaltım başarılarının **telkinsel** karakter taşıdığından kuşku duyulabilir. Olumsuz aktarım baskın çıkınca, söz konusu başarılar, rüzgârın önüne kattığı saman çöpleri gibi uçup gider. O ana kadar hastanın sağaltımıyla ilgili olarak üstlenilen bütün çaba ve zahmetlerin boşa çıktığı anlaşılarak dehşetli bir irkinti duyulur. Bu bir yana, hastada kalıcı nitelikte düşünsel kazanç diye saptadığımız şeyin, yani psikanalize karşı açığa vurulan anlayışın, psikanaliz tedavisine karşı duyulan güvenin ansızın yerinde yeller

estiği görülür. Hasta, kendine özgü bağımsız bir yargı yeteneğinden yoksun bulunan, kime sevgi besliyorsa körü körüne ona inanan, ondan başkasına inanmaya yanaşmayan bir çocuk gibi davranmaya başlar. Besbelli aktarım olayında saklı yatan tehlike, hastanın ilgili olayların karakterinde yanılgıya düşmesi, bunlara geçmiş yaşantıların yansımaları değil de, yeni ve gerçek yaşantılar gözüyle bakmasıdır. İster erkek, ister kadın, hasta olumlu aktarımın gerisinde saklı yatan o güçlü sevisel (erotik) gereksinimi duyar duymaz, hekime aşırı derecede gönlünü kaptırmış sanır kendini; aktarım tersine dönüştüğünde ise kendini aşağılanmış ve ihmal edilmiş görür, bir düşman gözüyle baktığı hekimden nefret edip ona kin besler ve psikanaliz tedavisinden vazgeçmeye hazır bir tutum takınır. Her iki durumda da hasta, tedavinin başında hekimle yaptığı anlaşmayı unutmuş, ortak bir çalışmanın sürdürülmesi bakımından işe yaramaz bir kişiye dönüşmüştür. Söz konusu durumlarda hekime düşen, hastayı kapıldığı tehlikeli sanrıdan (ilüzyon) çekip almak, gerçek ve yeni bir yaşantı gözüyle baktığı olayın geçmişin yansısından başka bir şey sayılamayacağını kendisine sık sık göstermek, açıklamaktır. Önüne çıkarılacak kanıtlara karşı hastanın kulaklarının sağır duruma düşmesini önlemek için, gerek hekime karşı tutkunluğunun, gerek ona beslediği düşmanlığın aşırı bir noktaya varmamasına çalışılır. Dolayısıyla, ileride söz konusu olasılıklarla karşılaşacağı hastaya önceden bildirir, böyle bir duruma hazırlıklı olması sağlanır ve bu yolda ilk belirtilerle karşılaşılır karşılaşılmaz hemen dikkati çekilir. Aktarım olayı üzerinde böylesine bir önem ve özenle durmanın karşılığı ise sağaltım sürecinde bol bol alınır. Hastaların aktarım olayının içyüzünü anlaması sağlandı mı, ki çokluk başarılır bu, tedaviye karşı direnişte başvurdukları zorlu bir

silah çekilip alınır ellerinden, sakıncalar kazançlara dönüşür; çünkü hasta çeşitli aktarım olaylarında yaşadıklarını bir daha unutmaz, bunlar kendisi için başka yoldan ele geçirilmiş kazançlara göre daha inandırıcı nitelik taşır.

Hastanın aktarım dışında olayları anımsayacakken, bunları tıpkı sahnedeymiş gibi **canlandırması** bizim için hiç de istenmeyen bir durumdur. Bizim için ideal olan, hastanın sağaltım süreci dışında elden geldiği kadar normal davranması ve anormal tepkileri yalnızca aktarım olayı sırasında açığa vurmasıdır. Uyguladığımız tedavide hastanın zayıflayan Ben'ini güçlendirmek için, onun kendini daha iyi tanımasını sağlamaya çalışırız. Ancak bu her şey değildir, biliyoruz; ama en azından ilk adımdır. Kendini tanıma (öztanı) bakımından uğrayacağı kayıp, Ben için bir güç ve nüfuz kaybı anlamını taşır, Es ile Üstben'in isteklerince sıkıştırılıp engellendiğinin en açık ve somut belirtisidir. Böylece, hastaya yardım girişimimizin ilk bölümünü, tarafımızdan üstlenilecek düşünsel çabayla hastayı bu çabaya katkıda bulunmaya çağrı oluşturur. Attığımız ilk adımın, daha çetin bir ödevin kapısını önümüzde araladığını biliriz. İlgili ödevin dinamik parçasını başlangıç çalışmamızda da gözden uzak tutmayız. Çalışmamız için gerekli malzemeyi, hastanın açıklamaları, serbest çağrışımları, aktarım sırasında geçen olaylar, düşlerin yorumlanması, ayrıca hastanın **yanılgıları** olmak üzere çeşitli kaynaklardan sağlarız. Bütün bu malzemeye dayanarak hastanın ruhunda geçmiş yaşantılar, hastanın unuttuğu şeyler ve şimdi içinde geçen olaylar konusunda birtakım sonuçlara varırız. Ne var ki, hastanın bildikleriyle kendi bildiklerimizi kesinlikle birbirinden ayırmayı hiçbir vakit unutmayız. Çokluk sağaltımın pek erken bir döneminde ele geçirdiğimiz bulgulamaları ona açıklamaktan kaçınırız. Bir bulgula-

mamızı hastanın bilgisine sunmadan titizlikle düşünüp taşınır, bunun için bize en uygun görünecek anı kollarız; ama bu an, öyle her vakit kolay belirlenecek gibi değildir. Kural olarak bulgulamalarımızdan birini hastaya açıklamadan, kendisinin söz konusu bulgulamaya hayli yaklaşmasını ve ona kavuşabilmek için arada yalnızca bir adım gibi pek kısa bir uzaklığın kalmasını bekleriz; ancak, bu tek adım kesin önem taşıyan bireşim (sentez) işidir. Başka türlü davranıp kendisi henüz hazır değilken yorumlarımızla hastanın üzerine çullanırsak, açıklamalarımız ya başarısızlıkla sonuçlanacak ya da hastada psikanaliz tedavisinin sürdürülmesini güçleştiren, hatta tehlikeye sokan şiddetli bir **direniş**'in patlak vermesine yol açacaktır. Ama her şeyi gerektiği gibi hazırlayıp da işe koyulduk mu, çokluk, hastanın bulgularımızı doğrulaması ve unutulmuş iç ya da dış olayı anımsaması gibi başarılı bir sonuçla karşılaşırız. Bulgularımız hastanın unuttuğu olayın ayrıntılarıyla ne kadar çakışırsa, hastanın bunları onaylaması o kadar kolaylaşır; sonunda bizim şu ya da bu konudaki bilgimiz, hastanın kendi bilgisine dönüşür.

Direniş'in adını etmekle, üstlendiğimiz ödevin birincisinden daha önemli ikinci bölümüne gelip dayanıyoruz. Bilinçsiz ve baskılanmış Es'ten gelecek tatsız ögelerin kendi içine sızmasını Ben, karşıt doğrultudaki çabalarla önlemeye çalışır ve bu çabaların sağlamlığı Ben'in normal çalışmasının bir koşuludur. Ben, kendini ne denli dara düşmüş hissederse, daha başka sızmalara karşı kendini savunmak için, adeta korkup ürkmüş, o denli ısrarla bu karşı çabalara sarılır. Ancak, normaldeki bu kendini savunma eğilimi, bizim ruhçözümsel sağaltım amaçlarına hiç de uygun düşmez. Biz isteriz ki, Ben, kendisine yapacağımız kesin yardımdan cesaret alsın ve daha önce kaybettiği topraklarını yeniden ele geçir-

sin. Oysa söz konusu karşıt çabaların gücünü, sağaltım sürecinde sağaltıma direniş kılığında sezer dururuz. Ben, kendisinden beklediğimiz, kendisinin ise ruhunda elem duyguları uyandırmasından korktuğu girişimlerden yılgıyla uzaklaşır, sürekli yatıştırılıp gayretlendirilmesi gerekir, yoksa bizden büsbütün kaçınır kendini. Bütün sağaltım boyunca süren ve çalışmaların her bölümünde yinelenen bu direnişe pek de yerinde olmayarak **baskılama direnişi** adını vermekteyiz. Bunun psikanaliz tedavisinde bizi bekleyen tek direniş sayılmadığını ileride göreceğiz. Bu durumda hekimle hasta arasındaki ilişkinin adeta tersine dönüşümü doğrusu ilginçtir; hastanın Ben'i bizim kendisini gayretlendirmelerimize karşı diretmekte, oysa normalde rakibimiz sayılan bilinçdışı şimdi bize yardım etmektedir; çünkü kendisinde doğal olarak «yukarıya doğru baskı yapma eğilimi» bulunmaktadır, kendisi için belirlenmiş sınırları aşarak Ben içerisine sızmak ve bilincin kapısına gelip dayanmak kadar özlediği bir başka şey yoktur. Amacımıza ulaşabilir de Ben'i gösterdiği direnişlerden vazgeçmeye razı edebilirsek, bu durumda patlak verecek savaş bizim yönetimimiz altında ve bizim yardımımızla sürdürülecektir. Bu savaşın şöyle ya da böyle bir sonuca ulaşmasının önemi yoktur; hastanın Ben'i ister o ana kadar baskılayıp bilinçdışına ittiği içgüdüsel isteği şimdi gözden geçirerek benimsesin, ister onu yeniden ve bu defa kesinlikle horlayıp geri çevirsin, hiç fark etmez. Her iki durumda da sürekli bir tehlike ortadan kaldırılıp Ben'in egemenlik bölgesinin kapsamında bir büyüme sağlanır, bir hayli emek ve masrafın boşuna harcanması önlenmiş olur.

Direnişlerin alt edilmesi, tedavi çalışmamızın en çok zaman alan ve en çok zahmeti gerektiren bir bölümüdür. Ama gösterilen zahmete de değer doğrusu; çünkü sürdürülecek zah-

metli çalışma Ben'de yararlı bir değişiklik sağlar ve bu değişiklik aktarımın sonucundan bağımsız olarak varlığını korur. Öte yandan, hastadaki direnişleri yenmekle, bilinçdışının etkisinin hastanın Ben'inde yol açtığı değişikliği de ortadan kaldırırız; çünkü ne zaman Ben'de bilinçdışından kaynaklanan değişiklikler saptamışsak, her seferinde onların yasal nitelik taşımadıklarını kanıtlayıp Ben tarafından yadsınmalarını sağlamış bulunuyoruz. Hastaya yardım için anlaşmamızda öngörülen koşullardan birinin, içerisine bilinçsiz ögelerin sızmasıyla Ben'de başgösterecek böyle bir değişikliğin belli ölçüyü aşmaması olduğunu anımsatmak isteriz.

Sağaltım süreci ne kadar ilerleyip nevrozlunun ruhsal yaşamının derinliklerine ne kadar çok indikse, hastadaki direnişlerin kaynakları olarak alabildiğine önem taşıyan iki yeni etkeni o kadar açık seçik karşımızda bulduk. Bu etkenlerin her ikisi de hastanın düpedüz bilgisi dışındaydı, dolayısıyla kendisiyle yaptığımız anlaşmada dikkate alınacak gibi değildi; ayrıca, bunlar hastanın Ben'inden kaynaklanıyordu. Söz konusu etkenleri, hastalık ya da hastalık çekme gereksinimi gibi ortak bir ad altında biraraya toplayabiliriz. Ancak, her iki etken normalde birbirine akraba nitelik taşımasına karşın, kaynaklandığı yerler değişiktir. Birincisi, suçluluk duygusu ya da hastanın böyle bir duygunun farkında olmadığı dikkate alınmayarak verilmiş bir isimle suçluluk bilincidir. Besbelli pek sert ve acımasız nitelik kazanmış Üstben'in hastadaki direnişe katkısıdır bu; Üstben hastanın iyileşmemesini, hasta kalmasını istemekte, çünkü onu şifaya kavuşmaya layık görmemektedir. Üstben, gerçekte bizim düşünsel çalışmamızı aksatmamasına karşın bunu bir başka yoldan etkisiz kılmakta, bizim belli bir nevroz belirtisini ortadan kaldırmamıza çokluk izin vermesine karşın kısa bir süre sonra bunun

yerine bir başka nevroz belirtisini, hatta bazen somatik (bedensel) bir rahatsızlığı geçirmek için kolları sıvamaktadır. Ağır nevroz vakalarında, uğranılan gerçek bir kazanın ardından bazen bir iyileşme ya da düzelmenin görülmesinin nedeni yine bu suçluluk bilincidir; yani Üstben için önemli olan, bireyin perişan duruma düşmesidir, bununsa ne türlü gerçekleştiği kendisi için önem taşımamaktadır. İlgili nevrozluların çokluk ağır yazgılara katlanışlarındaki her türlü yakınmadan uzak teslimiyet alabildiğine dikkati çekici, beri yandan kuşku uyandırıcıdır. Söz konusu direnişle savaşırken, onu hasta için bilinçli duruma getirmeye ve düşman Üstben'in yavaş yavaş yıkılmasına çalışırız.

Bir başka direniş var ki, bunun varlığını kanıtlamak daha güçtür; kendisiyle başa çıkabilmekte hayli büyük bir yetersizlik içinde bulunuruz. Nevrozlular arasında öylelerine rastlarız ki, gösterdikleri tepkilere göre bir yargı vermek gerekirse, özyaşamı sürdürme içgüdüleri adeta bir tersine dönüşüm geçirmiştir; sanki kendilerine zarar vermek, kendilerini yok etmekten başka yapacak işleri yoktur. Sonunda gerçekten intiharda soluğu alan kişiler de belki bu gruptandır. Böylelerinde karma içgüdülerdeki tek tek içgüdülerin birbirinden geniş ölçüde çözülüp ayrıldığı, alabildiğine büyük miktarda yoketme (destrüksiyon) içgüdüsünün serbest kalıp bireyin özvarlığına yöneldiği görüşünü benimsemekteyiz.

Söz konusu hastalar, uyguladığımız sağaltım sonucunda yeniden sağlıklarına kavuşmayı kendileri için katlanır durum görmez, böyle bir amacın gerçekleşmesini her türlü çareye başvurarak önlemeye çalışırlar. Ancak, itiraf edelim ki, açıklığa kavuşturulmasında tam bir başarı sağlayamadığımız bir durumdur bu.

Şimdi nevrozlu Ben'e yardım elini uzatmamızın bizi karşı karşıya bıraktığı durumu bir kez daha özetleyelim. Nevrozlu Ben, yaşadığı toplum da içerisinde olmak üzere dış dünyanın kendisini yükümlü kıldığı ödevin altından kalkabilme yeteneğini artık kaybetmiştir. Yaşantı ve deneyimlerinin bütünü bundan böyle kendi elinde bulunmaktan çıkmış, anı hazinesinin büyük bir bölümünü yitirmiştir. Etkinliği Üstben'in katı yasaklarıyla engellenmekte, Es'ten kaynaklanan isteklere karşı kendini savunmak için gösterdiği başarısız çabalarla kendini harcayıp tüketmektedir. Üstelik Es'ten kaynaklanan sürekli sızmalarla organizasyonu hırpalanmış, kendi içinde bölünmüş, bundan böyle doğru dürüst bireşim gücü kalmamıştır; birbiriyle çelişen eğilimler, çözümlenmemiş çatışmalar, giderilmemiş kuşkular altında parçalanıp dağılmaktadır. Böyle bir durumda psikanaliz tedavisinde izleyeceğimiz yol şudur: Hastanın zayıflamış Ben'ini, ruhsal mülkiyetindeki gedikleri geçici olarak doldurmayı amaçlayan yorum çalışmalarımıza katılmaya çağırır ve Üstben'indeki otoriteyi bize aktarmasını sağlar, Es'ten kaynaklanan tüm isteklere karşı savaşması ve arada baş gösterecek direnişleri yenmesi için kendisini yüreklendiririz. Beri yandan, bilinçdışından sızmış içerikleri ve eğilimleri ele geçirir, çıkıp geldikleri kaynakları saptayarak bunları eleştiriye açık duruma sokar, böylelikle Ben'deki sarsılmış düzeni yeniden kurmaya çalışırız. Çeşitli fonksiyonlar bakımından hasta karşısında otorite rolünü oynar, anne ve babanın yerini tutan kimseler, öğretmen ya da eğiticiler kimliğiyle önüne çıkarız. Hasta için yapacağımız en iyi şey, Ben'indeki ruhsal olayları normal düzeylerine çıkarmak, bilinçdışına itilmiş ve baskılanmış içerikleri önbilinçli duruma dönüştürmek, böylece onları yeniden Ben'in mülkiyetine geçirmektir. Hastanın kendisinde de çalışmala-

rımızı destekleyecek bazı ussal etkenler vardır; bunlar da, hastalığın doğurduğu iyileşme gereksinimi, psikanalizin öğretilerine ve bulgulamalarına karşı hastanın içinde uyandırabileceğimiz ilgi, ama hepsinden önemlisi hastanın bize karşı açığa vuracağı olumlu aktarımdır. Öte yandan, bizim karşımızda yer alan etkenler arasında olumsuz aktarımı, Ben'in bilinçdışına itimlerden kaynaklanan direnişini, yani kendisine yüklediğimiz çetin ödevi kabule karşı gösterdiği isteksizliği, Ben'in Üstben'le ilişkisinden kaynaklanan suçluluk duygusunu ve içgüdüsel ekonomideki büyük değişikliklerin yol açtığı hastalık gereksinimini sayabiliriz. Hastanın rahatsızlığına hafif mi, yoksa ağır bir hastalık gözüyle mi bakılacağı son iki etkenin gücüne bağlıdır. Ama sağaltım çalışmamızı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen daha başka etkenler de söz konusudur. Belli bir ruhsal atalet, fiksasyonlarından (takılıp kalma) el çekmek istemeyen libido'nun deviniminde gözlemlenen hantallık bizim için hoş olmayan durumlardır. Beri yandan, hastada içgüdüsel bir yüceltme (sublimasyon) yeteneğinin varlığı, ayrıca kaba içgüdüsel yaşam üzerine çıkabilmesi ve düşünsel işlevlerinin hayli güçlü nitelik göstermesi olumlu yönde küçümsenmeyecek bir rol oynar.

Giriştiğimiz savaşın sonucunun niceliksel ilişkilere, hastada lehimizde seferber edebileceğimiz enerji tutarının aleyhimizdeki güçlerin enerji tutarından büyüklük ya da küçüklüğüne bağlı olması gibi bir durumla yüz yüze gelmemiz bizi asla düş kırıklığına uğratmaz, böyle bir durumda anlaşılmayacak bir taraf görmeyiz. Bir kez daha burada koskoca düşman ordularını karşımızda bulur, savaşta kuşkusuz her vakit zaferi elde edemesek bile, neden savaşı kaybettiğimizi en azından bilip kavrayabiliriz. Buraya kadar söylediklerimizi yalnızca tedavi (sağaltım) açısından ilgiyle izleyenler, belki böyle bir

itiraf üzerine bir küçümseme duygusuyla bizden yüz çevirecektir. Ne var ki, sağaltım ancak psikolojik olanaklarla çalıştığı süre bizi ilgilendirir; şu an elimizde daha başka olanaklar bulunmamaktadır. Belki gelecekte bazı özel kimyasal maddelerden yararlanıp ruhsal aygıttaki enerji kitleleriyle bunların dağılımlarını dolaysız etkileme gücünü ele geçirebilecek, belki bugüne kadar varlığı sezilmedik sağaltım olanaklarına kavuşacağız. Ancak, şimdilik sağaltımda kullanacağımız psikanaliz tekniğinden daha elverişli bir çare bilmemekteyiz; dolayısıyla bütün sınırlılığına karşın bu yöntemi hor görmememiz gerekiyor.

Yedinci Bölüm

PSİKANALİZ ÇALIŞMALARINDAN BİR ÖRNEK

Ruhsal aygıt, aygıtı oluşturan parçalar, mekanizmalar, çeşitli organlar, aygıtta etkinlik gösteren güçler ve aygıt parçalarının üstlendiği işlevler üzerinde genel bir bilgi edindik. Nevrozlarla psikozlar, ruhsal aygıttaki fonksiyonel bozuklukların dışavurumlarıdır. Burada inceleme konusu olarak nevrozları seçmemizin nedeni, araştırmalarımızda başvuracağımız ruhbilimsel yöntemlere yalnızca nevrozların cevap vermeleridir. Bir yandan nevrozları etkilemeye çalışırken, öte yandan bu rahatsızlıkların kaynağı ve oluşumu üzerinde bir fikir edinmemizi sağlayacak gözlemleri toplarız.

Aşağıdaki incelemeye girmeden, bu konuda vardığımız temel sonuçlardan birini başta belirtelim: Örneğin bulaşıcı hastalıklar gibi, nevrozların kendilerine özgü (spesifik) nedenleri yoktur. Bu tür hastalıklarda hastalık etkeni aramak boşuna çabadır. Nevrotik durumlarla normal durumlar kaypak sınırlarla ayrılır birbirinden; öte yandan, normal bilinen bir durum gösterilemez ki, belli belirsiz nevrotik özellikleri içermesin. Nevrozlular da tıpkı öbür insanlar gibi aşağı yu-

karı aynı yatkınlıklarla dünyaya gözlerini açar, aynı yaşantıları yaşarlar, hayatta üstlendikleri ödevler de başkalarınkinden pek değişik değildir. Peki, neden o zaman başkalarından daha berbat ve daha çetin bir yaşam sürer, neden başkalarından daha çok elem duygularına ve korkulara kendilerini kaptırır, acı ve ıstırap çekerler?

Bu soruyu yanıtsız bırakmayalım. Nevrozlulardaki yetersizliklerin ve nevrozluların çektiği çilelerin nedenini niceliksel (kantitatif) **uyumsuzluklarda** (disharmoni) aramak gerekiyor. Ruhsal yaşamın şöyle ya da böyle bir görünüm taşıması, nihayet doğuştan yatkınlıklarla bireyin sonraki tesadüfî yaşantıları arasındaki etkileşimin sonucudur. Bu duruma göre, belli bir içgüdü doğuştan gereğinden güçlü ya da gereğinden güçsüz nitelik taşıyabilir ya da belli bir yetenek zamanla körelebilir ya da yeterince gelişip serpilme olanağına kavuşamaz. Beri yandan, dış etki ve yaşantılar insana değişik güçte istekler yöneltebilir ve bir kişinin başedebildiği bir durum, bir başkası için fazlasıyla çetin bir ödev oluşturabilir. Aradaki niceliksel ayrımlar da değişik sonuçlara yol açar.

Ama böyle bir açıklamanın doyuruculuktan uzaklığını da hemen belirtelim. Fazlasıyla genel bir açıklamadır bu, gereğinden çok şey açıklamaktadır. Yukarıda belirtilen nedenler, ruhsal kökenli bütün hastalıklar, dert ve felçler için geçerlidir; ama ilgili durumların tümünü nevroz adı altında toplayamayız. Nevrozların kendilerine özgü (spesifik) bir karakteri vardır, özel biçimde bir düşkünlüğü anlatırlar. Dolayısıyla, nevrozlar için spesifik nedenler ele geçirinceye kadar biz de beklemek, sabretmek zorundayız. Ancak, üstesinden gelmesi gereken ödevlerden bazıları karşısında ruhsal yaşamın pek kolay başarısızlığa uğradığını, çokluk pek tuhaf nevroz belirtilerindeki özelliğin buradan kaynaklandığını benimseyerek, daha önce ileri sürdüğümüz savları çekip geri alma zo-

runluluğundan kurtuluruz. Nevrozların önemli hiçbir bakımdan norm'a uzak düşmediği savı doğruluğunu korursa, bunların incelenmesinin söz konusu normun bilinmesinde bize değerli yardımları olacak, belki böyle bir inceleme normal bir organizasyonun «zayıf» noktalarını ele geçirmemizi sağlayacaktır.

Yukarıda açığa vurduğumuz sanıyı da, çalışmalarımızın doğruladığını görmekteyiz. Psikanaliz alanındaki deneyimlerimiz, gerçekten de nevrozlarda insanın üstesinden gelmede hepsinden çok başarısız kaldığı ya da ancak şöyle böyle başarıya ulaşabildiği içgüdüsel bir isteğin varlığını ve nevrozun doğuşu için belli bir yaşam döneminin tek başına ya da özellikle söz konusu olduğunu kanıtlamaktadır. Yeteri kadar birbiriyle ilişkisi bulunmamasına karşın, her iki etkenin, yani içgüdü karakteriyle yaşamsal dönemin ayrı ayrı üzerinde durulması gerekmektedir.

Yaşam döneminin nevrozların oluşumundaki rolüne ilişkin enikonu kesin açıklamalarda bulunabiliriz: Öyle görülüyor ki, belirtileri ancak çok sonradan kendini açığa vursa bile, nevrozlara altı yaşına kadar olan ilk çocukluk döneminde yakalanılmaktadır. Çocukluk nevrozu ancak kısa süre için açık bir karakter taşır, hatta bazen gözden kaçtığı olur. Ama bireyin ileride yakalanacağı bütün nevrotik rahatsızlıklar, çocukluktaki bu başlangıç nevroz modeline gidip dayanır. Travmatik diye nitelenip aşırı korku, tren çarpışması, toprak altında kalma vb. ağır somatik (bedensel) sarsıntılar sonucu ortaya çıkan nevrozlar belki bu kuralın dışında kalmaktadır; adı geçen nevrozların çocuksal bir önkoşulla ilgileri bulunduğunun, şimdiye kadar araştırmacılar tarafından henüz saptandığı söylenemez. Nevrozların etiyolojik (nedensel) bakımdan ilk çocukluk dönemini seçmelerinin hikmetini anlamak güç değildir. Bilindiği gibi, Ben'in organizasyonunda baş göste-

ren bozukluklardır nevrozlar; henüz gelişimini tamamlamamış ve direnç yeteneğinden yoksun Ben'in ileride pek kolay üstesinden geleceği ödevlerin altından kalkamamasının şaşılacak yanı yoktur. Böyle bir Ben üzerinde, içten kaynaklanan isteklerle dıştan gelen uyarılar «travma» etkisi gösterir; hele bireydeki bazı yatkınlıklar da kendilerine yardım elini uzattı mı, travmatik etki iyiden iyiye güçlenir. Darda kalan Ben de bilinçdışına itimlere başvurarak söz konusu travmalardan kaçmaya çalışır, bilinçdışına itimlerin de bunun için uygun çareler sayılamayacağını ve bireyin ilerideki gelişimi için sürekli sınırlamalar oluşturduğu sonradan kendini açığa vurur. Çocukluktaki ilk yaşantıların Ben'e verdiği zararlar, kıyaslanamayacak ölçüde büyük görünmektedir, ama Roux'un deneylerini düşünür, bölünmekte olan bir hücre yığınına iğne ucuyla dokunmanın etkisiyle gelişimini tamamlamış hayvan organizması üzerinde aynı eylemin doğuracağı etki arasındaki ayrımı örnek diye alırsak, bunun anlaşılmayacak yanı kalmaz. Hiçbir insan yoktur ki, bu çeşit travmatik yaşantılardan yakasını kurtarabilsin ve bu yaşantıların yol açtığı baskılamalardan kendini esirgeyebilsin. Belki de Ben'in uygun olmayan tepkileri, ilk çocukluktaki yaşam dönemi için belirlenmiş amaca ulaşılabilmesi bakımından kaçınılmaz nitelik taşımaktadır; çünkü küçük ilkel varlığın birkaç yıl içinde uygar insanoğluna dönüşmesi, uygarlık gelişiminin alabildiğine uzun yolunu adeta başdöndürücü bir hızla geride bırakması gerekmektedir. Bu da çocuktaki kalıtımsal yatkınlıklarla sağlanır; ama çocuk, söz konusu amaca ulaşabilmede, Üstben'in öncüleri kimliğiyle ortaya çıkıp Ben'in etkinliğini yasak ve cezalarla sınırlayan, bilinçdışına itimlere başvurulmasını kolaylaştıran ya da onu zorla bu yola iten eğitimden ve anne-baba yardımından asla yoksun kalamaz. Dolayısıyla, uygarlık faktörünü de nevrozlara yol açan ko-

şullar arasına katmayı unutmamalıyız. Bir ilkelin sağlıklı olması güç değil, ama uygar insan için çetin bir iştir. Engellenmemiş güçlü bir Ben özleminin anlaşılmayacak yanı yoktur; ancak, içinde yaşadığımız çağ açısından böyle bir özlem en geniş anlamıyla uygarlık düşmanı nitelik taşır. Uygarlığın bireye yönelttiği istekleri aile çevresinde eğitim temsil ettiğinden, insanoğlunun bu biyolojik karakterine, çocuksal bağımlılığın bu uzun dönemine de nevrozların nedenleri arasında yer vermemiz gerekmektedir.

Öbür noktaya, kendine özgü (spesifik) içgüdüsel etkene gelince, burada kuram ve pratik arasında ilginç bir çelişki görmekteyiz. Kuramsal bakımdan hangi içgüdüsel istek olursa olsun, aynı sonuçları içeren aynı bilinçdışına itimlere yol açabileceği varsayımına karşı yöneltilecek bir itiraz bulunmamaktadır; gelgelelim, gözlemlerimiz, değerlendirebildiğimiz kadarıyla, hastalandırıcı (patojen) rol oynayan uyarıların düzenli olarak cinsel yaşamdaki içgüdü parçalarından kaynaklandığını kanıtlamaktadır. Denilebilir ki, nevroz belirtileri ya bir cinsel istek için sağlanmış yerdeş doyumlardır ya da bunların engellenmesine yönelik önlemlerdir; ama genellikle bilinçdışında geçerli yasaların karşıtlar arasında sağladığı uzlaşma ürünleri gibi her ikisi arasında oluşan bir üründür. Dolayısıyla, psikanaliz kuramımızdaki boşluğu şimdilik doldurabilmekten uzak bulunmaktayız; cinsel yaşama ilişkin istek ve eğilimlerden çoğunun bütünüyle erotik karakter taşımayıp sevgi ve yoketme içgüdüsü parçalarının alaşımından doğup çıkmaları, ilgili konuda kesin bir yargıya varılmasını güçleştirmektedir. Ancak, bütün kuşkuların üstünde bir gerçek varsa, fizyolojik bakımdan cinsellik olarak kendini açığa vuran içgüdülerin nevrozların etiyolojisinde umulmadık ölçüde rol oynadıklarıdır. Ama yalnızca cinsel içgüdüler mi nevrozların etiyolojisinde rol sahibidir? Bu soruyu bir yana bırakalım.

Beri yandan, gözden uzak tutulmaması gereken bir nokta da, uygarlığın gelişim sürecinde başka hiçbir fonksiyonun cinsel fonksiyon kadar dinamik biçimde ve geniş ölçüde baskılanmayışıdır. Psikanaliz kuramımızda derin bir ilişkiler örgüsünün varlığını ele verecek birkaç noktaya değinmekle ister istemez yetinmek zorundayız: Bir kez Ben'in Es'ten farklılaşıp ayrılmaya başladığı ilk çocukluk dönemi, aynı zamanda uyuklama dönemiyle sona eren ilk cinselliğin çiçeklenme evresidir. Bireyin geçmişindeki bu önemli dönemin çocuksal unutma (amnezi) konusu yapılması pek de rastlantı sonucu değildir; nihayet cinsel fonksiyonun etkin duruma geçmesindeki iki zamanlılığın, cinsel uyarılabilmedeki dönemselliğin (periyodite) yitirilmesi gibi biyolojik değişimler ve erkeklerdeki cinsel uyarılmaya göre kadınlardaki âdet görmenin farklılığının, hayvandan insana gelişim sürecinde cinsellikte karşılaşılan pek önemli yenilikler sayılması gerekmektedir. Şimdilik elimizin altındaki ayrı ayrı bilgileri biraraya toplayarak yeni bir görüşe varmak, gelecekteki bilimsel çalışmaların çözümleyeceği bir ödevdir. Burada bir boşluk gösteren ruhbilim değil, yaşambilimin (biyoloji) kendisidir. Sanki özyaşamla soyyaşamı sürdürme içgüdüleri arasındaki biyolojik karşıtlık burada kendini açığa vuruyormuş gibi, bensel örgütteki zayıf noktanın Ben'in cinsel fonksiyonla ilişkisinde aranması gerektiğini söylersek haksızlık etmiş sayılmayız.

Ruhçözümsel (psikanalitik) deneyimler, çocuğun psikolojik bakımdan erişkinin babası sayılması gerektiğine ve ilk çocukluk yıllarındaki yaşantıların bütün ilerideki yaşam için alabildiğine büyük bir önem taşıdığına ilişkin sık sık öne sürülen savın doğruluğunu ortaya koyduğuna göre, ilgili dönemin odak noktası diye nitelendirebileceğimiz bir yaşantının bulgulanması bizim için pek ilginç bir çalışma olacaktır. Bu konuda dikkatimizi önce, yeterince sık rastlanmasına karşın

bütün çocukları aynı şekilde etkilemeyen bazı yaşantılar çekmektedir; çocukların erişkinlerce cinsel bakımdan kötüye kullanımı, çok vakit kendilerinden biraz büyücek çocuklar (ağabeyler) tarafından baştan çıkarılması, ne cinsel birleşmelere ilgi duyacak, ne bunlardan bir şey anlayacak, ne de ileride bunları anımsayacak güce sahip bulundukları bir çağda erişkinler (anne ve baba) arasında söz konusu eylemlere kulak ve gözle tanık olmalarının uyandırdığı heyecan ilgili yaşantılar arasındadır. Çocuktaki cinsel duyarlılığın bu gibi yaşantılarla ne büyük ölçüde kamçılanıp gerçek cinsel eğiliminin zorla belli yollara aktarıldığını ve bir daha bu yollardan ayrılamadığını saptamak güç değildir. Söz konusu yaşantıların izlenimleri ya dolaysız ya da anımsamalarla çocuğun belleğine dönüp gelmek istedi mi bilinçdışına itilmekte, dolayısıyla Ben'in cinsel fonksiyondan sürekli yüz çevirmesine yol açacak nevrotik bir saplantının doğması için gerekli koşul hazırlanmaktadır. Sonuncu tepki ise bir nevrozu sürükleyip getirir ardından; bir nevrozun baş göstermesiyle çeşitli sapıklıklar doğar ya da sadece üreme değil, cinsel fonksiyonda da bütün yaşam için önemi kıyaslanmayacak kadar büyük bozukluklar gelişip çıkar ortaya.

Bu çeşit durumlar ne denli öğretici nitelik taşırsa taşısın, ilgimizi daha büyük bir güçle üzerine çeken bir gerçek var ki, o da bütün çocukların ayrıcasız yaşaması gereken ve çocukluk döneminin uzun sürmesiyle çocukların hayli bir süre anne ve babaya bağımlı kalmalarından kaynaklanan bir yaşantı, yani **Ödipus kompleksi**'dir; başlıca içeriği, *Kral Ödipus* söylencesinde karşımıza çıkar. Bu Yunan söylencesinin bir büyük dram yazarı tarafından oyunlaştırılmış biçimi, mutlu bir rastlantı sonucu günümüze kadar kaybolmadan gelebilmiştir. Yunan kahramanı Ödipus, efsanede babasını öldürüp annesiyle evlenir. Ne öldürdüğü adamın babası, ne evlendiği ka-

dının annesi olduğunu bilir; dolayısıyla, yaptığı işi bilmeden yapması, ruhçözümsel (psikanalitik) gerçekten bir sapmadır; ama sapmanın nedenini kolaylıkla anlamakta, hatta bunu zorunlu görmekteyiz.

Ödipus kompleksinde oğlanları ve kızları ayrı ayrı ele alıp incelememiz gerekmektedir; çünkü söz konusu evrede cinsiyet ayrımı kendini ilk kez psikolojik yoldan belli eder. Ödipus kompleksinde o bilmecemsi karakteriyle biyolojik çift cinsiyet gerçeğiyle karşılaşmakta, bilgilerimizin son durağı olan ve başka bir olguya indirgenmesine kafa tutan böyle bir gerçekle yüz yüze gelmekteyiz. Psikanaliz bu sorunun açıklığa kavuşturulmasına hiçbir katkıda bulunmamıştır, besbelli tümüyle biyolojiyi ilgilendiren bir sorundur bu. Kuşkusuz, ruhsal yaşamda da bu büyük karşıtlığın yansılarına rastlamaktayız; ancak, bu karşıtlığın açıklanmasını hanidir varlığını sezinlediğimiz bir gerçek güçleştirmektedir. Her bireyde rastlanan tepki çeşitleri bir tek cinsiyetinkilerle sınırlı değildir; nasıl bireylerden her birinin organizmasında belli bir cinsiyetle ilgili gelişmiş organlardan ayrı olarak karşıt cinsiyetin körelmiş ya da yararlığını yitirmiş organ kalıntıları bulunuyorsa, aynı bireyde karşıt cinsiyete ilişkin tepki çeşitlerinin de yer aldığı görülmektedir. Ruhsal yaşamda eril ve dişil ayrımı için elimizde gerek ampirik, gerek geleneksel bakımdan besbelli yeterli bir ölçüt bulunmaktadır; güçlü ve aktif olanı eril, güçsüz ve pasif olanı dişil diye nitelemekteyiz. Bu durum, ayrıca psikolojik çiftcinsellik, vardığımız bütün sonuçları bulandırıp tanımlarını zorlaştırmaktadır.

Çocuk için ilk sevi objesi kendisini besleyen anne memesidir; sevgi, doyurulmuş besi gereksinimine bağlı olarak kendini açığa vurur çocukta. Başlangıçta çocuk, vücudundan ayrılıp «dışa» aktarılan anne memesini kendi organizmasından ayırmaz; çocuk tarafından sık sık eksikliği hissedilen anne

memesi, çocuğun vücudundan her ayrılışında başlangıçtaki bensevisel libido enerjisinin birazını da beraberinde götürür. Bu ilk obje zamanla gelişip olgunlaşır; çocuğu yalnız besleyip doyurmayan, aynı zamanda ona bakıp eden, çocukta haz ve elem niteliğinde çeşitli duyguların uyanmasına yol açan anneye dönüşür. Çocuğun bakımını sağlayan anne, söz konusu davranışıyla çocuk için baştan çıkarıcı ilk kişi rolünü oynar. İşte gerek kızlar, gerek oğlanlarda en güçlü ilk sevi objesi ve ilerdeki bütün sevi ilişkilerinin modeli olarak annenin sonradan bir daha değişmeyecek gibi daha çocuklukta kazandığı o biricik ve eşsiz önem, çocukla anne arasındaki bu ikili ilişkiden kaynaklanır. Bu konuda soyçekimsel neden, bireyin kişisel ve tesadüfî yaşantısının yanında o denli ağır basar ki, çocuk gerçekten anne memesi mi emmiş, yoksa biberonla mı beslenmiş, annenin bakımındaki o sevecenliği tatmış mı, tatmamış mı hiç fark etmez. İster öyle, ister böyle, her iki durumda da gelişim aynı yolu izler; belki de anne memesinden ve sevecenliğinden yoksun büyüme, ileride çocuğun duyacağı anne özlemini hayli güçlü kılacaktır. Beri yandan, çocuk istediği kadar uzun süre anne memesi emerek büyüsün, yine de memeden kesilir kesilmez, meme emdiği sürenin hayli kısalığına inanmaktan hiçbir vakit kendini alamayacaktır.

Böyle bir girişe başvurmamız boşuna değildir, Ödipus kompleksinin gücünü daha iyi anlamamızı sağlar. Çocuk, iki-üç yaşından başlayarak libido gelişiminde penis evresine ayak basıp erkeklik organından haz duyguları algılamaya başlar başlamaz, söz konusu organı elle uyararak bu duyguları canı istedikçe sağlamasını öğrenir öğrenmez, annenin bir âşığı durumuna gelir. Cinsel yaşama ilişkin gözlem ve sezgilerinin kendisine sunduğu çerçeve içinde annesinin vücudunu ele geçirmeyi ister, kendisine gurur veren penisini annesi-

ne göstererek onu ayartmaya çalışır. Tek kelimeyle, oğlan zaten şimdiye kadar vücut bakımından güçlü görüp otoritesine özenerek kendisine örnek aldığı babasının annesinin yanındaki yerini küçük yaşta uyanmış erkekliğiyle almayı amaçlar. Bundan böyle babasını, önüne duran ve yolundan temizlemesi gereken bir rakip olarak görür. Eğer babasının evde bulunmadığı zamanlar annesinin yatağında yatmasına izin veriliyor da, babası eve dönünce bu yataktan dışarı atılıyorsa, babanın bir süre evde görünmeyişinin sağladığı doyumlarla, onun yeniden evde boy göstermesinin yol açtığı düş kırıklıkları çocuk için derinliğine yaşanan yaşantılar oluşturur. İşte Yunan söylencesinin çocuğun hayal dünyasından sözde realitenin diline aktardığı Ödipus kompleksinin içeriği budur. Yaşadığımız uygarlık koşullarında ise, ilgili kompleksi her vakit korkunç bir son bekler.

Anne, oğlundaki cinsel uyarılmanın kendi şahsını amaçladığını pekâlâ sezer. Bir an gelir, çocuktaki cinsel uyarılmaları doyuma kavuşturmakla iyi etmediğini düşünür, çocuğun penisiyle oynamasını yasaklamakla yerinde davranacağına inanır. Ancak, bu yasak pek işe yaramaz, nihayet çocuğun özdoyuru (kendi kendini doyuru) biçiminde bir değişikliğe başvurmasına yol açar. Sonunda anne alabildiğine sert bir önlemden yardım umar, sözünü dinlemediği, penisiyle canı istediği gibi oynadığı için bu organı kendisinden koparıp alacağını söyleyerek gözünü korkutur çocuğun. İlgili tehdidi daha korkunç ve inanılır kılmak için de bu işi babasının yapacağını açıklar. Durumu babasına anlatacak, babası da oğlanın penisini kesip alacaktır. Dikkate değer nokta, söz konusu tehdidin, önceden var olan ya da sonradan ortaya çıkan bir başka koşulun işe karışmasıyla çocuk üzerinde etkili olmasıdır. Aslında böyle bir şeyin gerçekleşeceğine oğlanların aklı yatmaz. Ne var ki, ilgili tehdit kendilerine yöneltildiğin-

de bir dişilik organının görünümünü anımsayabilir ya da tehditten kısa bir süre sonra bir dişilik organını, her şeyden çok değer verdiği bir parçadan yoksun bu organı gördü mü, işittiği sözlerin ciddiliği ve doğruluğuna inanır, **iğdiş kompleksi**'nin (kastrasyon kompleksi) etkisi altına girerek körpe hayatının en güçlü travmasını yaşar [9].

İğdiş kompleksinin etkileri çeşitli olup başı sonu kestirilecek gibi değildir. Bu etkiler, oğlanın anne ve babasıyla, daha ileride ise genel olarak erkek ve kadınlarla ilişkisinde açığa vurur kendini. Erkeklik duygusu çokluk bu sarsıntıya dayanamayan oğlan penisinden yoksun kalmamak için annesini ele geçirme düşünce ve duygusundan ya büsbütün ya da kısmen vazgeçer, çok vakit cinsel yaşamı söz konusu yasağın damgasını taşıyıp durur. Kendisinde bizim kullandığımız bir deyimle daha önceden dişil bir bileşen (komponent) bulunuyorsa, ilgili bileşen erkeklik duygusunun sarsılmasıyla güçlenir; oğlan, babasına karşı annesi gibi edilgen bir tutum içerisine sürüklenir, kendisine yöneltilen tehdit dolayısıyla masturbasyondan (cinsel özdoyuru) el çeker, ancak ilgili eyleme eşlik eden hayaller hiç kaybolmadan kafasında sürdürür var-

9 Ödipus söylencesinde iğdiş motifi de eksik değildir; çünkü işlediği suç ortaya çıktıktan sonra Kral Ödipus'un gözlerini kör ederek kendini cezalandırması, düşlerden öğrendiğimize göre, iğdiş yerini tutan simgesel bir eylemdir. İğdiş tehdidindeki olağanüstü etki gücünün nedenlerinden biri, karısının yanında kendisine rakip olarak yer alması durumunda babanın oğlunun penisini gerçekten kesip aldığı tarihöncesi aile yaşamının ilk dönemlerini soyyaşamsal (filogenetik) bir anımsayıştır belki. İğdiş yerini tutan bir diğer simgesel eylem, yani çok eskilere dayanan sünnet âdeti ancak babanın istemine bir boyun eğiş olarak anlaşılabilir. (Bkz.: İlkellerde Buluğ Töreleri.) Yukarıda sözü edilen olayın, masturbasyonu (cinsel özdoyuru) baskılamayan ulus ve uygarlıklarda nasıl bir durum gösterdiği henüz araştırılmış değildir.

lığını, hatta bundan böyle kendisine kalan tek doyum yolu olduğu için eskisinden de fazla etkinlik kazanır. Gerçi oğlan ilgili hayallerde babasıyla özdeşleşmeyi hâlâ sürdürür; ama bunun yanı sıra, belki bundan daha çok annesiyle özdeşleşir.

Bu erken yaştaki cinsel özdoyuru hayallerinin sürgünleri ve dönüşümsel ürünleri, genellikle çocuğun ilerideki Ben'inden içeri sızma olanağını ele geçirir ve karakterinin oluşumunda rol oynar. Varlığındaki dişil (feminin) özelliklerinin bu yoldan güçlenmesinden bağımsız olarak, babasından duyduğu korku ve babasına karşı duyduğu hınç oğlanda hayli büyür, içindeki erkeklik duygusu babasına karşı inatçılığa dönüşür; bu inatçılık da onun ilerideki toplumsal davranışını ister istemez egemenliği altında tutar. Sevisel bakımdan anne objesine fiksasyonun (takılıp kalma) kalıntısı, çokluk aşırı bir anne bağımlılığı kılığında açığa vurur kendini; söz konusu bağımlılık, kadınlara karşı bir uysallık biçiminde ileride de varlığını sürdürür. Oğlan bundan böyle annesini sevmeyi göze alamaz, ama annesi tarafından sevilmemeyi de kabullenemez, annesini sevmeyi sürdürmesi durumunda onun tarafından babasına gammazlanmak, dolayısıyla iğdiş eylemine konu edilmek tehlikesiyle karşı karşıya görür kendini. Bizim burada içlerinden ancak seçme yaparak sunabildiğimiz önkoşulları ve sonuçlarıyla iğdiş kompleksi yaşantısı oğlan tarafından bilinçdışına itilip baskılanır; birbiriyle çatışan ve ilgili dönemde kendini açığa vuran tüm duygu ve tepkiler, Es'te egemen yasaların izin vermesi durumunda bilinçdışında varlığını sürdürür ve Ben'in buluğ sonrası gelişiminde birtakım bozukluklar yaratmak üzere hazır beklerler. Cinsel olgunlaşmanın bedensel süreci, görünürde alt edilmiş libido takılıp kalmalarını yeniden diriltmeye kalkar kalkmaz cinsel yaşam tutukluklar gösterir ve bütünlükten yoksun bir duruma sü-

rüklenir, dağılıp parçalanarak birbirine karşıt eğilimlere dönüşür.

Elbet, iğdiş tehdidinin oğlanlarda filizlenmekte olan cinsellik içinde sesini duyurması her vakit bu tehlikeli sonuçları doğurmaz. Ortaya çıkacak zararın azlığı ya da çokluğu, yine (kantitatif) ilişkilere bağlıdır. Çocukluk yıllarının kuşkusuz çekirdek yaşantısı diye görebileceğimiz bu olay, erken çocukluk döneminin bu en büyük sorunu ve ileriki bireysel yetersizliğin bu en güçlü kaynağı o kadar köklü bir biçimde unutulur ki, psikanalizle bunların yeniden inşası (rekonstrüksiyon) erişkinlerde hepsinden kesin bir inanmazlık duvarına toslar. Hatta söz konusu olaydan yüz çeviriş öylesine ileri bir noktaya vardırılabilir ki, tatsız konunun sözü edilmesi istenmez, düşünsel bir körlük içinde ilgili olayı anımsatmalara karşı çıkılır. Örneğin, Kral Ödipus söylencesinin gerçekte psikanalizin yorumlarıyla öldürdüğü kişinin babası, evlendiği kadının annesi olduğunu Ödipus'un bilmediği ileri sürülmüştür. Ancak burada gözden kaçan bir şey varsa, söylencedeki değişikliğin konuya sanat açısından yaklaşımda zorunlu nitelik taşıdığı, söylenceye yabancı bir öge katmayıp yalnızca söylence kapsamındaki ögeleri ustaca kullandığıdır. Ödipus'un bilmezliği, erişkinlerde Ödipus kompleksi yaşantısının tümüyle içine gömüldüğü bilinçsizliğin yasal bir anlatımı, kahramanı suçsuz gösteren ya da göstermesi gereken kehanetin bir zorunluğu, bütün erkek evlatları Ödipus kompleksini yaşamaya yükümlü kılan yazgısal kaçınılmazlığın bir benimsenişidir. Bir başka yerde psikanaliz, yine bir sanat yapıtındaki kahramanın, Shakespeare'in çizdiği o kararsız Hamlet tipindeki bilmecenin Ödipus kompleksiyle pek kolay çözüme kavuşturulabileceğine, çünkü Hamlet'in kendi ödipal isteklerinin içeriğiyle çakışan cinayeti bir başkasının işlediğini görerek bunu cezalandırmak gibi bir ödev karşısında kaldığından yıkılıp gittiğine dikkati çekmesinin edebiyat

çevrelerinde karşılaştığı genel anlayışsızlık, insanların çocuklukta gerçekleştirdikleri bilinçdışına itimlerden kopmamak için ne güçlü bir eğilim duyduklarını ortaya koymuştur[10].

Gelgelelim yüzyılı aşkın bir zaman önce, henüz psikanaliz diye bir şey ortada yokken, Fransız Diderot, tarihöncesi dönemle uygarlık arasındaki ayrımı şu cümleyle dile getirerek Ödipus kompleksinin önemini belgelemiştir: *Si le petit sauvage était abandonné à luimême qu'il conserva toute son imbécillité, et qu'il réunit au peu de raison de l'enfant au berceau la violence des passions de l'homme de trente ans, il tordrait le cou à son père et coucherait avec sa mère.** Şurasını hiç çekinmeden ileri sürebilirim ki, psikanaliz, bilinçdışına itilmiş Ödipus kompleksini bulgulamaktan başka övünebileceği bir başarı elde etmeseydi, bu kadarı bile insanlığın değerli yeni keşifleri arasında haklı olarak yer almasını sağlayabilirdi.

İğdiş kompleksinin etkisi küçük kızda daha tekdüze nitelik taşımasına karşın, gücü oğlanlardakinden daha az değildir. Kuşkusuz, kızlar için penisinden olma diye bir korkunun varlığı öne sürülemez; buna karşılık, kızlarda penis yoksunluğunun doğurduğu bir tepkiye rastlanır. Bir penise sahip ol-

---

10 **William Shakespeare** isminin, bilinmeyen bir büyük kişinin kendini gizlemek üzere kullandığı bir takma ad olması pek mümkündür. Shkespeare'in gösterilen yapıtları yazdığı sanılan Edward de Vere, Earl de Oxford, sevdiği ve kendisine hayranlık duyduğu babasını daha çocukken kaybetmiş ve babasının ölümünden pek az sonra bir başkasıyla evlenen annesini tamamen terketmişti.

* Beşikteki küçük oğlan, ilkelliği içinde kendi haline bırakılırsa, hiç eğitilmeyip de otuz yaşındaki bir adamın tutkusunun gücüne sahip olsa, hemen babasını boğup annesiyle yatardı. (Ç.N.)

dukları için, daha baştan beri oğlanları kıskanır kızlar ve bütün ruhsal gelişimleri penis kıskançlığının damgasını taşır. İlkin oğlanlar gibi davranma konusunda boşuna çaba harcar, sonraları ise kendilerindeki eksikliğin acısını gidermeyi amaçlayan daha başarılı girişimlerde bulundukları ve böylelikle normal kadınsı davranışa ulaştıkları görülür. Kızlar da penis evresinde oğlanlar gibi elleriyle cinsel organlarını uyararak kendilerini haz sağlamaya çalışırlarsa da, duydukları haz bir doyum niteliği taşımaktan uzak kalır; bunun sonucunda, zaten kendilerinde var olan aşağılık duygusunun güçlenerek körelmiş bir penis gözüyle baktıkları cinsel organlarından kalkarak bütün kişiliklerine yayıldığı görülür. Her seferinde kendilerine erkek kardeşlerinin ya da oyun arkadaşları oğlanların üstünlüğünü anımsatan masturbasyonu (cinsel özdoyuru) çok geçmeden bırakır, cinsellikten büsbütün yüz çevirirler.

Eğer küçük kız «oğlan» olma yolundaki ilk isteğinde diretirse, aşırı durumda ya manifest (açık) eşcinsellikte soluğu alacak ya da karakterinde belirgin erkeksi özellikler gösterip kendine erkek mesleklerinden birini seçecek ve buna benzer davranışlarda bulunacaktır. İzleyeceği diğer bir yol ise, kendisini bu kadar eksik bir donanımla dünyaya getirmesini penis kıskançlığından ötürü bir türlü affedemediği sevgili annesinden kopmasıdır. İlgili neden dolayısıyla kızıp içerlediği annesini bırakıp sevi objesi olarak yerine bir başka kişiyi, babasını geçirir. Bir sevi objesinin yitirilmesi durumunda karşılaşılacak ilk tepki bu objeyle özdeşleşmek, adeta elden çıkarılan ojbenin yerine içte böyle bir özdeşleşmeyi geçirmektir. Aynı mekanizma annesinden kopan kızın da yardımına koşar. Annesiyle özdeşleşme, annesine bağlılıktan sıyırıp alır kızı. Kız, oynadığı oyunlarda her vakit yaptığı gibi, kendisini annesinin yerine kor; babasının yanında annesinin

yerini almak ister; birincisi kıskanarak, ikincisi kusurlu bir penisle kendisini dünyaya getirdiği için kırılıp gücenerek, daha önce sevdiği annesinden bu kez nefret etmeye başlar. Babasıyla yeni ilişkisi, ilkin, babasının penisine sahip olmayı amaçlayabilir; ancak söz konusu ilişki, babasının kendisine bir çocuk armağan etmesi gibi bir başka istekte doruğuna ulaşır. Böylece, bir çocuk edinme isteği penis isteğinin yerine geçer ya da hiç değilse bu istekten kopup ayrılan bir parça kimliğiyle açığa vurur kendini.

Ödipus ve iğdiş kompleksi arasındaki ilişkinin kızlarda oğlanlardakinden apayrı, hatta ona karşıt nitelik taşıması ilginçtir. Daha önce gördüğümüz gibi, oğlanlarda iğdiş tehdidi Ödipus kompleksine son verir; kızlarda ise penis yoksunluğunun etkisi onları Ödipus kompleksinin kucağına sürükler. Dişil Ödipus tutumundan ileri geçmemesi durumunda (bu tutum için **Elektra kompleksi** deyimi önerilmiştir), Ödipus kompleksinin kızlara verdiği zarar o kadar büyük değildir. Bu, nihayet onları ileride kendilerine koca seçerken babalarının özelliklerini göz önünde tutmaya ve kocalarının otoritesini seve seve kabullenmeye götürür. Gelişim sürecinde bir zaman anne memesinden annenin şahsına nasıl geçmişse penis sevgisini penisin taşıyıcısına karşı sevgiye dönüştürerek ona bir olgunluk kazandırabilmesi durumunda, penise kavuşmak için duyduğu gerçekte o dindirilmez özlem doyuma kavuşur.

Hastalarındaki hangi ruhsal durumların tedaviye en az açık olduğu sorusu bir psikanaliste yöneltilir ve soruyu yanıtlaması istenirse, buna vereceği yanıt şöyle olacaktır. Kadınlarda penis kıskançlığı, erkeklerde ise kendi cinsiyetinden kişilere karşı penis kaybı korkusundan kaynaklanan kadınsı (feminin) tutum.

Sekizinci Bölüm

RUHSAL AYGIT VE DIŞ DÜNYA

Kuşkusuz ilk bölümde ortaya koyduğumuz genel bilgi ve varsayımlar parçalar halinde zahmetli ve sabırlı çalışmalar sonucu gerçekleşmiş, önceki bölümde ilgili çalışmalardan bir örnek sunmuştuk. Şimdi bu parça parça çalışmaların bilgi dağarcığımızda sağladığı zenginliğe ve ilerideki gelişimler bakımından ne gibi yeni yolların uğraşılarımız önünde açıldığına kuşbakışı bir göz atalım. Bunu yaptığımızda, ruhbilimin sınırlarından dışarı taşmayı sık sık göze almak zorunda kalacağımız dikkati çekecektir. Üzerine eğildiğimiz olaylar yalnız ruhbilim kapsamına girmiyor, beri yandan organik-biyolojik bir yönü de içeriyordu; dolayısıyla, psikanalizi kurmaya ilişkin çabalarımızı sürdürürken önemli biyolojik bulgulamaları gerçekleştirdik ve ortaya yeni biyolojik varsayımlar sürmekten de kaçınamadık.

Ama biz, burada ilkin ruhbilim üzerinde duracağız. Araştırmalarımız göstermiştir ki, ruhsal normal ile anormal arasında bilimsel bir sınırlamaya gidilecek gibi değildir; dolayısıyla, söz konusu bir ayrım, pratikteki bütün önemine karşın ancak geleneksel bir değer taşımakta; böylece normal ruh yaşa-

mını, bu yaşamda baş gösterecek bozukluklardan kalkarak kavramaya çalışma hakkını kendimizde gördük; ancak, ruhsal hastalıkların, yani nevrozlarla psikozların tıpkı yabancı bir cisim gibi etki gösteren kendilerine özgü (spesifik) nedenleri bulunmasa, böyle bir yola başvurmamız düşünülemezdi.

Uykuda ortaya çıkıp yararlı denebilecek bir işlevin gerçekleşmesine hizmet eden geçici ve zararsız bir ruh bozukluğuna yönelik incelemeler, süreklilik gösteren, yaşam için zararlı ruhsal hastalıkları kavramamızı sağlayacak anahtarı elimize tutuşturmuş bulunuyor. Şurasını cesaretle ileri sürebilirim ki, bilinç psikolojisi düşlerin anlaşılmasında ruhun normal işlevinin anlaşılmasındakinden daha çok başarı sağlamaktadır. Bilinç psikolojisinde tek olanak sayılan bilinçli algılamayla elde edilen bilgiler, ruhsal olaylardaki zenginlik ve karmaşıklığı tümüyle kavramada, aralarındaki ilişkileri açığa çıkarıp bu ilişkilerde görülecek bozuklukların nedenlerini saptamada hiçbir vakit yeterli olmamıştır.

Uzam (mekân) bakımından geniş bir alanı içeren, amaca uygun bir bileşim özelliği taşıyan, yaşamsal gereksinimlerle gelişip ortaya çıkan ve ancak belli bir yerde belli koşullarda bilinçli olayların doğmasını sağlayan bir ruhsal aygıt varsayımını benimsemeye yanaşmayışımız, ruhbilimi de herhangi bir doğabilim, örneğin fizik gibi benzer bir temel üzerine oturtabilmemizi sağlamıştır. Doğabilimlerdeki gibi ruhbilimde yapılması gereken, araştırma objesinin doğrudan algı mekanizmasının aracılığıyla kavradığımız niteliklerinin gerisinde, duyularımızın özel algı gücünden bağımsızlık içinde bulunan ve kendisine ilişkin olarak yalnızca tahminler yürütebildiğimiz gerçek duruma daha yakın niteliklerini ortaya

çıkarmaktır. Gerçek durumun kendisini ise ele geçireceğimiz umudunu besleyememekteyiz, çünkü ele geçirilen yeni bulgulamanın yine bizim algıların diline çevrilmesi gerekmekte, böyle bir çeviri işlemine başvurmaktan kendimizi bir türlü kurtaramamaktayız. Ama bu da bilimimizin doğasından ve sınırlı karakterinden kaynaklanmaktadır. Fizikte şöyle demeye benzer bu: Pek keskin gözlerimiz bulunsaydı, dıştan bakınca katı cisimlerin, birbirine karşı belirli konum, biçim ve büyüklüklerde parçacıklardan (partikül) oluştuğunu anlardık. Duyu organlarımızın gücünü yapay araçlarla alabildiğine artırmaya çalışmamıza karşın, bütün bu çabaların sonucunda hiçbir şeyi değiştiremeyeceğimizi düşünmekle yanlış davranmayız sanıyorum. Her zaman «bilinmeden» kalacaktır Gerçek. Primer duyusal algılar üzerindeki bilimsel uğraşıların bize sağlayacağı kazanç, dış dünyada varlığını sürdüren ve düşüncelerimizin iç dünyasında güvenilir biçimde reprodüksiyonu ya da düşünümüzün iç dünyasına yansıtımı sağlanabilen, bilinmesi bizi dış dünyadaki bir nesneyi «anlama», onu önceden görme ve belki değiştirme yeteneğiyle donatan ilişki ve bağımlılıkları öğrenmemiz olacaktır. Psikanalizde de tıpkı buna benzer bir yol izlemekte, bilinçli olaylardaki boşlukları doldurmak üzere ele geçirdiğimiz birtakım teknik olanaklardan tıpkı fizikçilerin deneylerden yararlandığı gibi yararlanmaktayız. Böylelikle, aslında «bilinmeyecek» bir yığın olayı bilip tanımakta, bunları bizce bilinen bilgiler arasına katmaktayız. Örneğin, bir yerde işe bilinçsiz bir anı karıştı diyorsak, bununla anlatmak istediğimiz şudur: Bizim için burada asla kavranılmayacak bir şey geçmiştir; bu geçen şey bizim bilinç alanında görünseydi, ancak şöyle ve şöyle tanımlanabilirdi.

Ne ölçüde hak ve ne ölçüde kesinlikle böylesi sonuçlara varıp bu gibi doldurmalara (interpolasyon) başvurabileceğimiz, kuşkusuz tek tek her vakada tartışma konusu yapılabilir. Bu bakımdan kesin bir yargıya varmak çokluk güçlükler doğurmakta ve güçlükler psikanalistler arasında bir görüş birliğine varılmasını engellemektedir. Buna neden olarak, çözümü gereken sorunun yeniliği, yani eğitim ve deneyim yoksunluğu gösterilebilir: Ama bir başka neden de, ele alınan konunun kendi özünden kaynaklanmaktadır; çünkü ruhbilimsel araştırmalarda, fizikteki gibi yalnızca bilimsel ilgi uyandırabilecek soğuk nesneler söz konusu değildir her vakit. Dolayısıyla, kendisinin bir zaman bir penise sahip olma yolunda güçlü bir istek duyduğuna inanmayan bir psikanalist hanımın, hastalarında da bu faktörü gereği gibi dikkate almaması insanı pek şaşırtmayacaktır. Ancak, bu gibi kişisel nedenlerden kaynaklanan yanılgılar fazla önem taşımaz. Mikroskop tekniğine ilişkin eski kılavuz kitaplar okundu mu, ilgili teknik henüz körpe bir gelişim evresindeyken, aracı kullanacak kimsenin şahsında ne olağanüstü koşulların varlığının arandığı görülecektir; ama bütün bu koşulların artık sözü edilmemektedir.

Burada ruhsal aygıtın ve gördüğü işlevlerin eksiksiz tablosunu çizmek gibi bir amaç güdecek değiliz: zaten bütün ruhsal işlevleri aynı ölçüde ayrıntılı şekilde incelemek için gereken zamanı psikanalizin henüz ele geçiremeyişi böyle bir amaca ulaşılmasını önlemektedir. Dolayısıyla, giriş bölümünde anlattıklarımızı şimdi enine boyuna yinelemekte yetineceğiz. Buna göre, varlığımızın çekirdeğini, dış dünyayla dolaysız ilişki içinde bulunmayan ve bizim kendisinden ancak bir başka mekanizma aracılığıyla haber aldığımız o karanlı Es

oluşturmaktadır. Bu Es'te etkinlik gösteren organik **içgüdüler, sevi** (eros) ve **yoketme** (destrüksiyon) olmak üzere iki ana güçten alır kaynağını ve ilgili güçlerin değişik oranda birbiriyle alaşımında gelişip çıkar, organlar ve organ sistemleriyle ilişkileri bakımından birbirinden ayrılırlar. Söz konusu içgüdülerin tek amacı kendilerine doyum sağlamaktır ve ilgili doyum da dış dünyadaki objelerin yardımıyla organlarda baş gösterecek belli değişikliklerden beklenir. Ama Es'in isteğine uyularak hiçbir şeye aldırış edilmeksizin gerçekleştirilecek içgüdüsel doyumlar, pek sık olarak bireyi dış dünyayla tehlikeli çatışmalara ve yıkımlara sürükler. Es, özyaşamın sürdürülmesini tehdit edecek hiçbir tehlikeyi umursamaz, korku nedir bilmez, belki daha yerinde bir ifadeyle şöyle söyleyebiliriz: Es'te korkudaki duygusal ögeler gelişip ortaya çıkabilirse de, Es bunları değerlendiremez. Es'teki varsayımsal ögeler arasında geçen olaylar (primer olay), bizim düşünsel ve duygusal yaşamımızda bilinçli algılamayla haber aldığımız olaylardan geniş çapta ayrılır. Ayrıca, Es'teki olaylarda, ilgili olayların bir bölümünü yerinde görmeyerek kapı dışarı etmek ve bunları **olmamış yapmak** isteyen mantığın eleştirel sınırlamaları geçerli değildir.

Dış dünyayla bağları kopuk Es'in kendine özgü bir algılama dünyası vardır; kendisindeki bazı değişiklikleri, haz ve elem gerilimindeki dalgalanmaları olağanüstü bir kesinlikle sezer. Bu algılamaların hangi yollardan ve hangi periferik duyu organlarının yardımıyla doğup çıktığını söyleyebilmek elbet güçtür. Ama şurası kuşkusuzdur ki, bu öz algılamalar –genel duygular, haz ve elem duyguları– Es'teki olayları mutlak bir güçle egemenliği altında bulundurur. Es, o amansız haz ilkesinin sözünden asla çıkmaz. Yalnız Es mi? Öyle görülü-

yor ki, öbür ruhsal organların etkinliği haz ilkesinde bazı değişimlere yol açabilmelerine karşın onu ortadan kaldıramamakta, bu da haz ilkesinin nasıl ve ne zaman alt edilebildiği gibi henüz açıklığa kavuşturulamamış kuramsal bakımdan alabildiğine önemli bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Haz ilkesinin gereksinimlerden doğan gerilimlerde bir azalmayı, ama belki gerçekte bunların yok edilmesini *(Nirvana)* amaçladığı düşüncesi, bizi, sevgi ve yoketme içgüdüsü gibi iki temel güçle haz ilkesi arasındaki henüz doğru dürüst incelenmemiş ilişkiler sorunuyla karşı karşıya bırakıyor.

Bizim hepsinden iyi tanıdığımız ve hepsinden çok bizi bize tanıtan bir diğer ruhsal organ da **Ben**'dir. Uyarıların kabulünü ya da geri çevrilmesini sağlayan Ben mekanizması, realiteyle dolaysız ilişki içindeki Es'in kabuk katmanından zamanla gelişerek ortaya çıkmıştır. Bilinçli algılamadan kalkarak Es'in gittikçe daha geniş ve daha derin katmanlarını denetimi altına alan Ben, kaybolmadan kalmış dış dünya bağımlılığında çıkıp geldiği kaynağın silinmez damgasını taşır. (Örneğin «made in Germany» gibi bir damgadır bu.) Ruhbilimsel işlevi, Es'teki olayları daha üst aşamadaki dinamik bir düzeye çıkarmak, örneğin serbest enerjiyi bağlı enerjiye dönüştürmek ve onu önbilinçli bir duruma sokmaktır; yapıcı işlevine gelince, içgüdüsel istekle doyum sağlamaya yönelik eylem arasına, hal'deki oryantasyondan yararlanıp geçmişe ilişkin deneyimlerini değerlendirerek prova niteliğindeki eylemlerle amaçlanan girişimleri başarıya ulaştırma yollarını saptamaya çalışan düşünsel etkinliği yerleştirmesidir. Bir isteğe doyum sağlamaya kalkışmalı mı, yoksa bunu ertelemeli mi ya da içgüdüsel isteği kısaca tehlikeli görüp baskılaması

mı gerekiyor, bu konuda Ben, ilgili yoldan bir karara varır *(Gerçeklik denetimi)*. Nasıl Es kendisine haz sağlamaktan başka şey düşünmezse, Ben'in davranışlarına da güvenlik duygusunun egemen olduğu görülür. Ben, Es'in pek yanaşmaz göründüğü bir işi, yani özyaşamın sürdürülmesini kendine görev edinmiştir. Bu konuda bütünlüğüne yönelik tehlikeleri haber veren bir sinyal olarak korku duyumlarından yararlanır; anısal izlenimler de özellikle dilsel kalıntıların sağlayacağı çağrışım yoluyla tıpkı duyumlar gibi bilinçli algılara dönüşebileceğinden, realitenin doğru dürüst tanınmasını önleyen bir karıştırma olasılığıyla yüz yüze bulunur. Ben, böyle bir olasılığa karşı, düşte uyku durumunun koşullarına uygun olarak etkinliğini tatil edebilen gerçeklik denetimi mekanizmasıyla kendini savunur. Aşırı mekanik güçlerin oluşturduğu bir çevrede tutunmak zorunda olan Ben'i tehdit eden tehlikeler ilk planda realiteden gelirse de, tehlikelerin kaynağı yalnızca dış realite değildir. Bireyin kendi içindeki Es de söz konusu tehlikelere kaynaklık eder. Birincisi: İçgüdülerdeki aşırı güçlülük dış dünyanın aşırı büyüklükteki «uyarıları» gibi Ben'i hırpalar, gerçi onu yok etme gücünü gösteremez, ama Ben'e özgü dinamik örgütü yıkarak eskisi gibi Es'in bir parçası durumuna sokabilir. İkincisi: Deneyimler, aşırı içgüdüsel isteklere doyum sağlamanın dış dünyada kendisine karşı birtakım tehlikeler doğuracağını, dolayısıyla aşırı içgüdüsel isteklerin kendisi için bir tehlike anlamını taşıdığını Ben'e öğretmiştir. Buna göre Ben, iki ayrı cephede savaşır; bir yandan kendisini yok etmekle tehdit eden dış dünya, beri yandan aşırı isteklerle karşısına çıkan iç dünya önünde varlığını savunur.

Her iki düşman karşısında da aynı savunma yöntemlerini uy-

gular; ama içteki düşmanın püskürtülmesinde pek fazla bir başarı sağlayamaz. Başlangıçta aralarında var olan özdeşlik ve sonraları aralarında sağlanan alabildiğine sıkı ortak yaşamdan ötürü, iç tehlikelerden kaçmanın o kadar kolay üstesinden gelemez. Bir süre için geride tutulabilseler de, içgüdüsel istekler tehlike olarak varlıklarını sürdürür. İlk çocukluk dönemindeki gelişimini henüz tamamlamamış güçsüz Ben'in, ilgili döneme özgü tehlikelere karşı kendini savunmada harcadığı çabalar sonucu sürekli yıprandığını daha önce görmüştük. Dış dünyadan kaynaklanan tehlikelere karşı anne ve babanın şefkat ve bakımıyla korunup kollanır çocuk; ama sevgi yitimi korkusuyla ve böyle bir yitimin kendisini dış dünyadaki tehlikelerin eline teslim edeceği ve çaresiz durumda bırakabileceği tasasıyla söz konusu korunmanın karşılığını öder. Oğlan Ödipus kompleksi evresine girip de, iğdiş eyleminin bensevi için oluşturduğu ve ilk çağlarda yaşanmış bir durumun daha da güçlendirdiği tehlike körpe varlığında sesini duyurduğu zaman, içindeki çatışmanın şu ya da bu türlü sonuçlanmasında sözü geçen etken kesin rol oynar. Hem güncel gerçek, hem anımsamalardan kaynaklanan soyyaşamsal (filogenetik) olmak üzere iki tehlikenin ortak etkisi altında kalan çocuk ister istemez savunma girişimlerine, yani bilinçdışına itimlere başvurur; o an için başarı sağlamasına karşın, sonraları varlığında yeniden uyanan cinselliğin bir vakit baskılanmış içgüdüsel istekleri güçlendirmesi durumunda bilinçdışına itimlerin yetersiz kaldığı görülür. Böyle bir durumda işi biyolojik açıdan ele alarak, gelişimini tamamlamamış Ben'in erken cinsellik dönemindeki uyarılarla başa çıkabilecek güçten henüz yoksun bulunduğu, dolayısıyla böyle bir ödev karşısında yenilgiye uğradığı gibi bir açıklamaya başvurmak zorunluğu belirmektedir. İşte libido

gelişimiyle kıyaslanırsa, Ben'in gelişimindeki gecikmeye nevrozların başlıca koşulu diye bakmak ve Ben'leri ilgili ödevden esirgenip uzak tutulduğu, yani cinsel yaşamları ilkellerdeki gibi bir özgürlüğe kavuşturulduğunda, çocukların nevrozlara yakalanmaktan korunabileceği sonucunu ister istemez çıkarmak gerekmektedir. Nevrotik hastalıkların etiyolojisi belki burada anlatıldığından daha karmaşıktır; böylece biz, etiyolojik düğümün hiç değilse önemli bir parçasını çözümlemiş olmaktayız. Ancak, henüz bizim kavrayamadığımız yollardan Es'te varlığını sürdüren ve sonraki döneme göre çocuk Ben'ini elbet daha çok etkileyen soyyaşamsal etkenleri de unutmamalıyız. Cinsel içgüdünün pek erken bir dönemde baskılanmasının, çocuk cinselliğine getirilen yasak sonucu körpe Ben'in iç dünyaya cephe alarak kesinlikle dış dünyanın tarafını tutmasının, ileride bireyin uygarlık eğilimi üzerinde etkisiz kalmayacağı yine benimsediğimiz bir görüştür. Dolaysız bir doyuma kavuşmaktan alıkonulmaları, içgüdüsel istekleri kendilerine yerdeş doyum sağlayacak başka yollar aramaya iter; cinsel içgüdüler bu dolambaçlı yolları izlerken cinsel niteliklerini yitirebilir (deseksüalizasyon) ve başlangıçtaki amaçlarıyla bağlantılarında gevşemeler görülebilir. Bu da, pek değerli uygarlık hazinemizin büyük bir bölümünün cinsellik pahasına, cinsel içgüdülerin güçlerinde bir sınırlandırma pahasına ele geçirildiği savının ileri sürülmesini zorunlu kılar. Ben'in, sonradan kazanılmış en önemli özellikleri gibi doğup ortaya çıkışını da reel dış dünyayla ilişkisine borçlu olduğunu şimdiye dek boyuna belirtip durmuşsak, amacımız, Ben'de baş gösteren ve Ben'in yine Es'e çok yaklaşmasına yol açan hastalıkların dış dünya ilişkisindeki bir kopukluk ya da gevşemeden kaynaklandığı varsayımına zemin hazırlamaktı. Ya realitenin katlanılmaz derecede ıstırap

verici durum almasının ya da içgüdülerin alabildiğine güçlenmesinin, ki bu da Es ve dış dünyanın Ben'e yönelttiği, birbiriyle yarış halindeki istekler karşısında aynı sonucu doğuracaktır, klinik olarak bir psikoza yol açması da varsayımımıza pek uygun düşmektedir. Ben'in realiteden tam anlamıyla çözülüşü diye bir şey söz konusu edilebilseydi, psikoz sorunu yalın ve saydam nitelik kazanırdı. Ancak, böylesine katıksız bir çözülüş ancak seyrek olarak gerçekleşiyor, belki de hiç gerçekleşmiyor gibidir. Hatta sanrılı ruhsal karmaşa (amentia) gibi dış dünya gerçeğine o kadar uzak durumlarda bile, ruhlarının bir köşesinde tarafsız bir gözlemci tutumuyla davranıp hastalığın tüm ayrıntılarını film şeridi gibi gözlerinin önünden geçiren normal bir kişinin kendi içlerinde varlığını sürdürdüğünü, iyileştikten sonra hastaların kendi ağızlarından dinlemekteyiz. Bunun genellikle böyle olduğunu kabul edebilir miyiz, bilmiyorum. Ama daha hafif seyreden diğer psikozlarda da benzeri durumlarla karşılaştığımızı söyleyebilirim. Bir kronik paranoya vakasını anımsıyorum: Her kıskançlık nöbetinden sonra hastanın gördüğü düş, nöbete yol açan yaşantıyı hiçbir şekilde hezeyana yer vermeksizin olduğu gibi açığa vurmaktaydı. Böylece ilginç bir karşıtlığı saptayabilmiştik: Nevrozluların uyanık yaşamlarına yabancı kıskançlıkları gördükleri düşler göz önüne seriyor, oysa psikozlularda gün boyu egemenliğini sürdüren hezeyanlar düşlerde yerini gerçek yaşama bırakıyordu. Belki de bütün bu vakalarda olup biteni, genel geçerlik taşıyan bir **ruhsal bölünme** diye görebiliriz. Bölünme sonucu biri realiteyi dikkate alan normal, öbürü içgüdüsel etki altında Ben'i realiteden çözüp koparmaya çalışan anormal olmak üzere ortaya iki tutum çıkıyor. Her iki tutum da bireyin ruhunda varlığını sürdürmekte ve işin nasıl sonuçlanacağı, iki tutumun birbiri-

ne kıyasla taşıdığı güce bağlı bulunmaktadır. İkinci tutum birincisinden daha güçlüyse ya da zamanla daha güçlü nitelik kazanıyorsa, bir psikozun ortaya çıkması için gerekli koşul hazır demektir. Ama durum bunun tersi bir seyir izliyorsa, o zaman hezeyanlı hastalık sözde şifaya kavuşur. Oysa gerçekte geriye çekilerek bilinçdışına kayar yalnızca; nitekim hezeyanın açık (manifest) bir duruma geçmeden önce uzun süre pusuda beklediğini, sayısız gözlemler kanıtlamaktadır.

Bütün psikozlarda bir **bensel bölünme**'nin varlığını önkoşul olarak benimseyen görüş, doğruluğunu nevrozlara benzeyen durumlar ve nevrozların kendileri kanıtlamasa, bu kadar ilgi görmezdi pek. İlkin **fetişizm** kapsamına giren durumlarda bu görüşün geçerli olduğunu anladım. Sapıklıklar arasına sokulan fetişizm, bilindiği üzere, hemen her vakit erkek hastanın, kendi üzerinde uygulanacak iğdiş eyleminin kanıtı olarak kadınlardaki son derece tatsız bulduğu penissizlik gerçeğini bir türlü benimsememesi temeline dayanır. Bu yüzden, fetişist, kadının genital organındaki penis eksikliğini kendisine ileten duyusal algılamalarını yadsır ve bunun tersinin doğruluğuna inanmaktan bir türlü vazgeçmez. Ancak, yadsınan duyumlar büsbütün etkilerini yitirmez; çünkü fetişist, kadında gerçekten bir penis gördüğünü ileri sürmeye cesaret edemez, dolayısıyla bir başka şeye, kadının vücudunun bir parçasına ya da kadının bir eşyasına el atar ve yokluğunu kabullenmek istemediği penis rolünü ilgili vücut parçası ya da eşyaya aktarır. Bu da, kadındaki genital organı görme fırsatını ele geçirdiği zaman gerçekten dikkatine çarpmış bir şey ya da simgesel yoldan penisin yerini tutmaya elverişli bir nesnedir. Ancak, bir fetiş'in doğuşunu hazırlayan olayı bensel bölünme diye nitelersek haksızlık ederiz; düşlerden bildi-

ğimiz kaydırma mekanizmasının aracılığıyla oluşan bir uzlaşma ürünüdür fetiş. Ama gözlemlerimizden elde ettiğimiz bilgilerin hepsi bu kadar değildir. Fetiş'in, iğdiş eyleminin gerçekleşebileceğini gösteren kanıtı ortadan kaldırmak ve böylece iğdiş korkusundan kurtulmak gibi bir amaçtan doğup çıktığını daha önce belirtmiştik; kadında da erkekler gibi bir penis varsa, erkek kendi penisini yitireceği korkusunu duymayacaktır. Gelgelelim, fetişist olmayanların duydukları aynı iğdiş korkusuna kapılan ve bu korkuya aynı biçimde tepki gösteren fetişistlere de rastlamaktayız. Yani bu fetişistler davranışlarında birbirine karşıt iki koşulun varlığını açığa vururlar: Bir yandan kadının cinsel organında bir penis görmediklerine ilişkin duyusal algılamaların gerçekliğini yadsır, beri yandan kadındaki penis eksikliğinin gerçekliğini benimseyerek bundan zorunlu sonuçları çıkarırlar. Her iki tutum, birbirini herhangi bir şekilde etkilemeksizin yaşam boyu yan yana varlıklarını sürdürür. Bu da işte **bensel bölünme** diye nitelenebilecek bir durumdur. Ayrıca, söz konusu durum, kısmî fetişizm'e pek sık rastlanmasının nedenini bize açıklamaktadır. Bu gibi durumlarda fetişizm obje seçimini bütünüyle egemenliği altında bulundurmayarak normal cinsel davranışa az ya da çok ölçüde yer bırakmaktadır. Hatta bazen az buçuk bir rolle yetinmekte ya da belli belirsiz varlığını sürdürmektedir. Yani Ben'in dış dünya gerçeğinden koparılıp alınması, fetişistlerde asla tam bir başarıya ulaşamamaktadır.

Hani fetişizm'in bensel bölünme bakımından bir istisna oluşturduğu sanılmamalıdır; ne var ki, bensel bölünmeye yönelik araştırmalar için pek elverişli bir konudur. Şimdi daha önce söylediklerimize dönerek, çocuksal Ben'in gerçek dün-

yanın egemenliği karşısında bilinçdışına itimlerle tehlikeli içgüdüsel istekleri alt etmeye çalıştığını anımsatalım. Daha önce verdiğimiz bu bilgiyi şimdi bir başka saptamayla bütünleyerek, çocuksal Ben'in aynı yaşam döneminde çokluk dış dünyadan kaynaklanan tatsız bir isteğe karşı kendini savunması gerektiğini ve bu savunmayı da realitenin isteklerini kendisine ileten duyumları **yadsıma** yoluyla yaptığını belirtelim. Yadsımalara yalnız fetişistlerde değil, başka kimselerde de sık sık rastlarız; söz konusu yadsımalar nerede karşımıza çıkarsa çıksın, yapacağımız incelemeler hepsinin de Ben'i realiteden koparıp almaya yönelik kırık dökük çareler, mükemmel denemeyecek girişimler niteliği taşıdığını gösterir. Yadsıma her defasında bir benimsemeyle bütünlenir, her seferinde birbirine karşıt ve birbirinden bağımsız iki tutum doğup çıkar ortaya, bu da bir bensel bölünme durumunu gösterir. İşin nasıl sonuçlanacağı, iki tutumdan hangisinin zamanla öbürsünden daha güçlü nitelik kazanacağına bağlıdır.

Burada sözünü ettiğimiz bensel bölünme'yle ilişkin gerçekler, çokluk göründüğü kadar yeni ve yadırgatıcı değildir. Belli bir davranışla ilgili olarak bireyin ruhunda değişik iki tutumun birbirine karşıtlık ve birbirinden bağımsızlık içinde bir arada varlığını sürdürebilmesi, nevrozluların genel karakteristik özelliğidir; şu farkla ki, nevrozlarda iki tutumdan biri Ben kapsamına, ona karşıt öbürsü ise baskılanmış tutum niteliğiyle Es kapsamına girer. Her ikisi arasındaki ayrım, başlıca topografik (yersel) ya da yapısal nitelik taşır ve tek tek vakalarda söz konusu iki olasılıktan hangisi karşısında bulunulduğu kolay kestirilemez. Ama her ikisi arasında önemli bir ortak nokta vardır ki, o da şudur: Ben, kendini savunma konusunda hangi çareye başvurursa vursun, ister dış dünya

gerçeğinin bir parçasını yadsımaya kalksın, ister iç dünyadan kaynaklanan içgüdüsel bir isteği baskılayıp bilinçdışına itsin, asla tam ve eksiksiz bir başarıya ulaşamaz, her vakit birbirine karşıt iki tutum doğup çıkar ortaya ve bunlardan yenilgiye uğrayanı, daha güçsüz olanı da yine birtakım ruhsal bozukluklara yol açar. Son olarak, bütün bu olaylardan ancak pek azının bizim bilinçli algı kapsamına girebildiğini de belirtelim.

Dokuzuncu Bölüm

İÇ DÜNYA

Karmaşık bir yanyanalık içindeki nesneler konusunda bilgi verebilmek için, ard arda betimlemelerden ayrı bir yol elimizde bulunmuyor. Dolayısıyla, bütün anlatılarımız her şeyden önce tekyanlı bir yalınlaştırma hatasını içermekte, bir bütünleme ve düzeltme işleminden geçirilecekleri anı gözlemektedir.

Es ile dış dünya arasında aracı rolü oynayan, Es'in içgüdüsel isteklerini alıp bir doyuma kavuşturan, dış dünyadan ise anısal değerlendirmelere konu yaptığı duyumlar sağlayan, özyaşamı sürdürebilmek için her iki yönden gelecek aşırı isteklere karşı kendini savunan, bu yolda alacağı tüm kararlarda modifiye bir haz ilkesinin direktifleri tarafından yönetilen bir Ben tasarımı, gerçekte yalnız ilk çocukluk döneminin sonuna kadar (5 yaş dolayı) bireyde varlığını sürdüren Ben için geçerlidir. İlgili dönemin kapanmasıyla çocukta önemli bir değişiklik açığa vurur kendini, obje olarak dış dünyanın hiç değilse bir parçasından el çekilir ve bu parça özdeşleşme yo-

luyla Ben kapsamına alınır, Yani iç dünyanın bir parçasına dönüşür. Bu yeni ruhsal mekanizma o zamana kadar dış dünyadaki kişilerin gördüğü işlevleri sürdürür, Ben'i gözetim altında tutar, buyruklar verir ona, onu yargılar, tıpkı yerlerini aldığı anne ve baba gibi cezalarla korkutur gözünü. İşte bu mekanizmaya **Üstben** adını verir, onun kendi **vicdanımız** olarak yargıç işlevini sürdürdüğünü hissedip duyarız. Dikkate değer bir nokta, Üstben'in, modeli anne ve baba davranışında aranmayacak bir sertlikle sık sık Ben'in karşısına çıkmasıdır. Ayrıca, Üstben'in yalnız eylemlerinden ötürü değil, haklarında bilgi sahibi olduğu düşüncelerinden ve gerçekleştirilmemiş amaçlarından dolayı Ben'i sigaya çekmesi de yine dikkate değer bir başka noktadır. Nitekim, anımsayacağımız gibi, Ödipus söylencesinde de kahraman, eylemlerinden ötürü kendini suçlu bulmakta ve kendi kendini cezalandırma yoluna gitmektedir; oysa kendisini ilgili eylemlere kehanetin zorladığı düşünülürse, böyle bir zorlamanın bizim gözümüzde olduğu gibi kendi gözünde de kahramanı temize çıkarması gerekirdi. Gerçekten de Üstben, Ödipus kompleksinden kalan bir mirastır ve bireyde Ödipus kompleksinin ortadan kalkmasından sonra duyurur sesini. Bu yüzden, sert karakteri realitedeki bir modele dayanmayıp Ödipus kompleksinin ayartısına karşı savunmada harcanan çabanın büyüklüğünden kaynaklanır. Anlaşılan bunun böyle olduğuna ilişkin bir sezgi, ahlak duygusunun bireye eğitimle aşılanmadığı ya da toplumsal yaşamda sonradan kazanılmadığı, tersine yüce bir makam tarafından insanoğlunun varlığına yerleştirildiğine ilişkin olarak filozoflar ve din adamlarınca öne sürülen savın temelini oluşturmaktadır.

Ben ve Üstben tam bir anlaşma havası içinde çalıştığı süre, her ikisine ilişkin dışavurumları birbirinden ayırmak kolay

değildir; oysa her ikisi arasında baş gösterecek gerginlik ve birbirinden uzaklaşmalar pek açık seçik belli eder kendini. Vicdandan yükselen özsuçlamaların azabı, sevi objesini kaybetmekten duyulan çocuksal korkunun bir eşidir; ahlaksal mekanizma, büyüklerde bu çocuksal korkunun yerini alır. Öte yandan, bir ayartıya başarıyla karşı koyduğu, yani Üstben'in hoş görmediği bir eylemden kaçınabildiği zaman, önemli bir kazanç elde etmiş gibi Ben'in özgüven duygusu sağlamlaşır, gururu beslenip güçlenir. İşte böylece Üstben, aslında iç dünyanın bir parçasına dönüşmesine karşın, Ben için dış dünya rolünü oynamasını sürdürür. Çocukluk döneminin etkisi, çocuğun başkalarınca bakımının gerektiği zamanın, eğitimin ve anne-babaya bağımlılığın, aile halinde hep birlikte yaşamadan ötürü insan soyunda pek çabuk sonlanmayan çocukluğun temsilcisi kimliğiyle bireysel yaşamın bütün ileriki döneminde varlığını korur. Böylece yalnızca anne ve babanın kişisel özellikleri değil, onların üzerinde belirleyici iz bırakmış bütün durumlar, toplumsal eğilim ve zorunluklar, mensup bulunan ırkın yetenek ve gelenekleri çocuk üzerinde rol oynar. Genel saptamaları ve kesin ayrımları yeğ tutarsak diyebiliriz ki, anne ve baba bağımlılığından koptuktan sonra bireyin kendini içinde bulduğu dış dünya yaşanılan hal'i, kalıtımsal eğilimleriyle bireysel Es geçmişi ve sonradan bireyin ruh yaşamına gelip katılan Üstben de özellikle çocuğun ilk çocukluk yıllarında adeta tekrar yaşaması gereken uygarlık geçmişini temsil eder. Bu tür genel saptamaların genel geçerli bir doğruluk taşıması kolay değildir. Uygarlık kazançlarının bir bölümü elbette Es'te bir çökelti bırakmıştır. Üstben'in yanı sıra getirdiği pek çok öge, elbette Es'te bir yankı uyandıracak, çocuğun yeniden yaşadığı pek çok olayın etkisi, soyyaşamsal bir olayın yinelenişi

dolayısıyla daha da güçlenecektir (Çalış, uğraş, didin, kazanı kaldıysa bir miras atalarından). Böylece Üstben, Es ile dış dünya arasında bir çeşit ara yeri elinde bulundurur, hal ve geçmişin etkilerini kendi bünyesinde birleştirir. Üstben mekanizmasının kendi varlığında kurulması, birey için adeta hal'in nasıl geçmiş'e dönüştürüldüğünü gösteren bir örnektir.

Avusturyalı nörolog ve psikanalist **Sigmund Freud** (1856-1939); Viyana Üniversitesi'ndeki tıp öğreniminin ardından ruhsal kökenli hastalıklar, özellikle isteri üzerine araştırmalara yöneldi. Bir süre Viyanalı tıp doktoru Josef Breuer ile çalıştı. 1900'lerde psikanalitik kuramını geliştirdi ve nevrozların tedavisiyle uğraştı. 1902'de profesör oldu. 1908'de, sonraki yıllarda birçok ünlü psikanalist yetiştirecek olan Viyana Psikanaliz Enstitüsü'nü kurdu. Çözümlemelerinde cinsellikte belirleyici bir yer ayıran Freud, çağımızın kültürel ve toplumsal sorunlarının çözümüne bakış açısıyla önemli katkılarda bulundu. 1930'da Goethe Armağanı'nı kazandı. Avusturya'nın Nazilerce işgalinden sonra 1938'de Londra'ya göç etti ve burada öldü.

"... Şunu görüyoruz ki, insanlar, dış engellerden ötürü ya da iç uyum (adaptasyon) eksikliği nedeniyle cinsel gereksinimlerinin doyumunu *realite*'de elde geçirememekleri zaman hastalanıyor. Yine görüyoruz ki, insanlar kaçıp hastalığa sığınıyor, hastalanarak kendilerinden esirgenen doyumun yerini tutacak yerdeş bir doyum sağlamaya çalışıyorlar. Gözlemlerimizin yönünü koyduğuna göre sayrısal (patolojik) belirtiler hasta kişinin cinsel etkinliğinin bir parçasını ya da cinsel yaşamının tümünü kapsıyor, *realite*'den kendini uzakta tutuş nevrozlukların ana eğilimini, beri yandan hastalığın yol açtığı acı yıkımı oluşturuyor. Saptadığımız bir başka nokta, hastalarımızın iyileştirmeye karşı gösterdiği direnişin bir tek değil, birden çok nedene dayanmakta

ISBN 975-406-597-7